

Ἡ Ἀκολουθία τοῦ Μνημοσύνου πρὸς τὴν Ἀνατολή τελεῖται

Παν. Δ. Παπαδημητρίου, PhD

α' ἔκδοσις, 15/2/2026

Ἡ Ἀκολουθία τοῦ Μνημοσύνου, ὅπως καὶ κάθε Ἀκολουθία στὴν Ἐκκλησία μας τελεῖται ἀγιοπατερικά, παραδοσιακά, πρὸς τὴν Ἀνατολή.¹ Καὶ τὸ Μνημόσυνον προσευχὴ εἶναι. Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ περασμένου αἰώνα, κυρίως λόγω τῆς προτεσταντολατινογενοῦς πλάνης «versus populum» τῆς λειτουργικῆς κινήσεως (τουτέστι κατ' οὐσίαν «θεατρικὴ» προσευχὴ πρὸς τὸν Λαόν, ποὺ ἄρχισε ἀπὸ τὸν Λούθηρο καὶ τοὺς Προτεστάντες, πέρασε στοὺς Ρωμαιοκαθολικούς, καὶ ὑπεστηρίχθη στὴν αἰρετικὴ Β' Βατικάνειο Σύνοδόν των), τὴν ὁποῖαν προώθησαν καθ' ἡμᾶς ἡμέτεροι παρασυρθέντες θεολόγοι, λειτουργιολόγοι, κληρικοί, τὸ μεγαλύτερο ποσοστὸ τῶν Ἱερέων μας - δυστυχῶς - τελοῦν τὸ Μνημόσυνον πρὸς τὸν Λαόν. Ὑπάρχουν καὶ μερικοὶ ὑποστηρικτὲς τοῦ παρασυρθέντος Φουντούλη, ποὺ προωθοῦν τὴν ἀδιαφορία ἐν γένει γιὰ τὴν κατ' Ἀνατολὰς τέλεση τῶν Ἀκολουθιῶν, καὶ ὅτι ὅλα εἶναι «ἐντάξει». Αὐτὸ εἶναι μεγάλη πλάνη (ὑποσ. 1), καὶ τὰ πράγματα δὲν εἶχαν ἔτσι, οὔτε στὴν νεότητά μας στὸ χωριό, ὅπου οἱ Ἱερεῖς τελοῦσαν τὸ Μνημόσυνον πάντοτε πρὸς Ἀνατολὰς, στὸ κέντρον τοῦ Ναοῦ, κάτω ἀπὸ τὸν μέγα Πολυέλεο (στὸ ἴδιο περίπου σημεῖο ὅπου διαβαζόταν παλαιὰ καὶ ἡ ὀπισθάμβωνος Εὐχὴ). Πολλῶ δὲ μᾶλλον ὅταν τὸ Ἅγιον Ὄρος, καὶ ὅλες οἱ ὑπόλοιπες Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες ἄλλων χωρῶν τηροῦν τὴν Παράδοση τῆς κατ' Ἀνατολὰς τελέσεως τοῦ Μνημοσύνου, ἀκόμη καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Ἀρχιεπισκοπὴ Ἀμερικῆς ποὺ ἄγνωστο πῶς δὲν παρεσύρθη ἀπὸ τοὺς δικούς μας.²

Ἡ Ἀκολουθία τοῦ Μνημοσύνου εἶναι κυρίως Ἀκολουθία εὐεργετικὴ γιὰ τοὺς κεκοιμημένους ποὺ γίνετα ἀπὸ τὴν στρατευομένη Ἐκκλησία (ἀπὸ τοὺς ζῶντες Χριστιανούς). Οἱ κεκοιμημένοι ἀπαξ καὶ ἐκοιμήθησαν δὲν μποροῦν νὰ μετανοήσουν, διότι ἐν τῷ Ἄδῃ οὐκ ἔστι μετάνοια. Ὅμως ἡ ἀγάπη τῶν πιστῶν καὶ τῶν κληρικῶν πρὸς αὐτοὺς μέσῳ τῆς προσευχῆς τους στὰ Μνημόσυνα, καὶ

¹ «Ὁ Ἱερεὺς ἀνέκαθεν ἐποίει τὴν Ἀνάγνωσιν τῶν Εὐχῶν πρὸς Ἀνατολὰς», Ὀρθόδοξος Τύπος, ἀρ. φύλλων 2549 - 2550, 4/7/2025 - 11/7/2025 (ἐπίσης καὶ στό analogion.gr).

² Ἄν καὶ τώρα μὲ τὴν μετάφραση τῶν βιβλίων (καὶ τῶν μεγάλων λαθῶν) τοῦ Φουντούλη στὰ ἀγγλικά, ἴσως παρασυρθοῦν, τὸ ὁποῖον βέβαια ἀπευχόμαστε.

ιδιαίτερα στην Λειτουργία και ειδικά στα 40λείτουργα³ (πού μπορούν να γίνονται και όποτε-δήποτε, αρκεί να βρεθεί Ίερεὺς ἢ Μοναστήρι να λειτουργεῖ καθημερινῶς), τοὺς εὐεργετῆ πάρα πολὺ,⁴ καὶ ἀναλόγως τῆς καταστάσεως πού ἔφυγαν (Κύριος οἶδεν).⁵

Ὀλίγας δεκαετίας πρὶν, ἓνα μνημόσυνο γινότανε γιὰ ὄλα μαζί τὰ κόλλυβα.

Τὸ μνημόσυνο τελούνταν πάντοτε μὲ Θεία Λειτουργία, ἀφοῦ **στὴν Θεία Λειτουργία γίνε-ται τὸ κατ' ἐξοχὴν μνημόσυνο τῷ τεθνεῶτος.**

Τὰ κόλλυβα τοῦ Μνημοσύνου εὐρίσκοντο «ἐν τῷ μέσῳ» τοῦ Ναοῦ, στὴν ἴδια εὐθεία μὲ τὴν Ἁγία Τράπεζα (στὸν κεντρικό/διαμήκη ἄξονα τῆς Ἐκκλησίας), περίπου κάτω ἀπὸ τὸν μέγα πολυέλεο. Δὲν ὑπῆρχαν λουλούδια, οὔτε ἀνθοστολισμοὶ μέσα στὴν Ἐκκλησία, παρὰ μόνον δύο μεγάλες λαμπάδες δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τῶν τραπεζιῶν τῶν κολλύβων καὶ πρὸς τὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ τῶν τραπεζιῶν⁶ (πρὸς τὸ Ἱερό).

Οἱ συγγενεῖς τοῦ ἀποθανόντος στέκονταν στὸ κεντρικὸν κλίτος τοῦ Ναοῦ,⁷ πίσω ἀπὸ τὰ κόλλυβα σὲ κάποια ἀπόσταση (γιατὶ θὰ ἐρχόταν ὁ Ίερεὺς στὸ τραπέζι τῶν Κολλύβων νὰ τελέσει τὸ μνημόσυνο βλέπων πρὸς Ἀνατολὰς). Λίγες καρέκλες ὑπῆρχαν μπροστὰ ἀπὸ τὰ κόλλυβα σὲ μια σειρά. Καθὼς ἔρχονταν στὴν Ἐκκλησία καὶ ἄλλοι συγγενεῖς καὶ φίλοι δημιουργοῦσαν στὸ κεντρικὸν κλίτος «σειρές» πρὸς τὰ πίσω, ἰστάμενοι ὄρθιοι μέχρι τὸ τέλος τῆς Λειτουργίας καὶ τοῦ Μνημοσύνου (ὅπως καὶ ὁ πλεῖστος Λαὸς ὄρθιοι στέκονταν μέχρι τὸ τέλος).

Κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ Μνημοσύνου, οἱ ἱερεῖς ἐξέρχοντο τοῦ Ἱεροῦ Βήματος καὶ ἴσταντο ἔμπροσθεν τῶν κολλύβων μὲ τὸ πρόσωπο στραμμένο γιὰ Προσ-Εὐχή, ἦτοι στραμμένοι πρὸς Ἀνατολὰς.

Ὁ Λαὸς τῆς Ἐκκλησίας στὸ Μνημόσυνο ἄφηνε τὴν θέση του καὶ προσέγγιζε καὶ στεκόταν πίσω καὶ στὰ πλάγια ἀπὸ τὸ Μνημόσυνο.

³ Ἄλλο τὸ Τεσσαρακονθήμερο Μνημόσυνο (40ῆμερο, «τὰ σαράντα»), καὶ ἄλλο τὸ Σαρανταλείτουργον. Τὸ μὲν εἶναι (τὸ σημαντικότερο) Μνημόσυνο πού τελεῖται μία φορά, στὶς 40 ἡμέρες ἀπὸ τὴν κοίμησιν τοῦ κοιμηθέντος, τὸ δὲ εἶναι σαράντα Θεῖες Λειτουργίες (σὲ διαφορετικὲς ἡμέρες) ὅπου μνημονεύεται ὁ κεκοιμημένος.

⁴ Φυσικὰ καὶ ἡ ἐλεημοσύνη (καὶ μὲ χρήματά τους πού ἄφησαν πίσω) τοὺς εὐεργετῆ τὰ μέγιστα.

⁵ Γέροντος Παῖσιου Ἀγιορείτου Λόγοι Δ', Οἰκογενειακὴ Ζωή, Ἰ.Η. «Εὐαγγελιστῆς Ἰωάννης ὁ Θεολόγος», Σουρωτὴ Θεσ/νίκης, 2003, κεφ. 3, «Ἡ μετὰ θάνατον ζωὴ», σσ. 273-286.

⁶ Ἄν ἦσαν πολλὰ μνημόσυνα, τοποθετοῦσαν καὶ δεύτερο τραπέζι στὴν σειρά.

⁷ Παλαιὰ δὲν τοποθετοῦνταν, οὔτε καὶ τώρα πρέπει νὰ τοποθετοῦνται καρέκλες στὸ κεντρικὸν κλίτος τοῦ Ναοῦ (πολλῶ δὲ μάλλον «ἀκίνητες», μόνιμες καρέκλες), παρὰ μόνον σὲ ἔκτακτες περιπτώσεις π.χ. μία σειρά γιὰ τὸ Μνημόσυνο. Τὰ ἀρχαῖα χρόνια στὸ κέντρον περίπου τοῦ Ναοῦ ἦταν ὁ μέγας ὀγκόλιθος τοῦ Ἄμβωνος, καὶ ὁ κόσμος πάντοτε ἦταν κυρίως στὰ πλάγια κλίτη τοῦ Ναοῦ, βλ. *Τὸ ἀθέατον τῆς Ἁγίας Τράπεζας* (analogion.gr). Στὶς σλαβόφωνες Ἐκκλησίες (Φινλανδία, Σουηδία, Ἀμερικὴ) οἱ Ἀκολουθίες καὶ ἡ Θεία Λειτουργία εἶναι «Ἀκάθιστοι», ὁ περισσότερος κόσμος στέκεται ὄρθιος, ὅπως καὶ στὴν Ἑλλάδα παλαιότερα.

**Τί ώραῖα νὰ προσεύχεται ὅλη ἡ Ἐκκλησία, ὅλοι οἱ Πιστοὶ γιὰ τοὺς κεκοιμημένους σου!
Τί δύναμη ἔχει αὐτὴ ἡ προσευχή!**

Σύγκρινε μὲ τὴν σημερινὴ πρακτικὴ τῶν πολλαπλῶν ξεχωριστῶν μνημοσύνων μετὰ τὴν Λειτουργία καὶ τὸ ἀντίδωρον, ἀφότου φύγει ὁ Λαός, εἰς τὰς ἐνορίας τῶν μεγαλουπόλεων ἢ τὰ ἰδιωτικὰ μνημόσυνα.

Ἀλοίμονο, μὲ τοὺς μοντερνισμοὺς καὶ προτεσταντισμοὺς ἐξασθενίζει ἡ Προσευχὴ τῆς Ἐκκλησίας. Ποτὲ δὲν θυμόμαστε στὴν ἐπαρχία Μνημόσυνα νὰ τελέσθηκε σὲ νεκροταφεῖο, ἢ ἀφ' ὅτου φύγει ὁ κόσμος ἀπὸ τὴν ἐκκλησία. Δὲν φταίει ὁ κόσμος ποῦ τυχὸν κάνει ἰδιωτικὰ μνημόσυνα στὰ νεκροταφεῖα. Ὁ Ἱερεὺς καὶ ὁ Ἐπίσκοπος πρέπει νὰ κατηχοῦν τὸν κόσμον νὰ κάνει τὰ μνημόσυνα στὴν ἐνορία γιὰ νὰ προσευχηθεῖ καὶ ὅλος ὁ λαὸς γιὰ τὸν κεκοιμημένο τους. Τὰ μνημόσυνα πρέπει νὰ τελοῦνται μὲ τὸν κόσμον παρόντα στὴν Ἐκκλησία, λαὸς ὁλόκληρος λέει ὁ Ἅγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος,⁸ καὶ ὁ κόσμος πρέπει νὰ κατηχηθεῖ ἀπὸ τοὺς Ἱερεῖς, ὅτι ἰδιαίτερα ἐκείνη τὴν ἡμέρα ποῦ τελεῖται τὸ μνημόσυνα πρέπει νὰ προσεύχονται (καὶ) γιὰ τὴν ψυχὴ τοῦ ἀποθανόντος.

Ἐπανερχόμενοι στὴν ἱστορία, στὸ τέλος τῆς Θείας Λειτουργίας, λίγο μετὰ τὴν ἐξοδο τοῦ Ναοῦ, κρατοῦσαν δύο Ἐπίτροποι ἓνα μεγάλο λευκὸ σεντόνι, ἢ μία λεκάνη ἀργότερα, ὅπου ἔριχναν μαζὶ ὅλα τὰ κόλλυβα (ἀπὸ ὅλα τὰ μνημόσυνα). Μοιράζανε στὸν κόσμον χαρτοπετσέτες, καὶ μὲ ἓνα πιατάκι (ποῦ σέσουλα τότε) ἔδιδαν στὴν χαρτοπετσέτα ποῦ κράταγε ὁ κόσμος τὰ κόλλυβα (οὔτε κύπελα, οὔτε χαρτοσακκούλες μὲ σταυρούς καὶ ἀγγελάκια, οὔτε κουταλάκια, κλπ.).

Ἔτσι εἶχαν τὰ πράγματα στὸ χωριὸ ποῦ μεγαλώσαμε, καὶ μὲ ἔγγαμους Κληρικούς· οἱ Ἱερεῖς τελοῦσαν τὰ Μνημόσυνα «ἐν τῷ μέσῳ» πρὸς τὴν Ἀνατολή. Καὶ ὄχι μόνον στὸ χωριό, ἀλλὰ καὶ στὴν Ἀθήνα ὅπως μᾶς εἶπε ὁ π. Γεράσιμος Ἀγιορείτης:⁹ «Σὲ ὅσες ἐκκλησίες θυμᾶμαι Μνημόσυνα (ἀπὸ παιδί), κατ' Ἀνατολὰς ἦταν στραμμένος ὁ Ἱερέας».

Περίπου τὸ 2010 παρατηρήσαμε (συνειδητὰ) πρώτη φορά στὴν Ἀθήνα Ἱερεῖς νὰ τελοῦν τὸ Μνημόσυνα ἐξ' ἀποστάσεως, πρὸς τὴν Δύση, καὶ ἀφ' ὑψηλοῦ ἀπὸ τὴν Ὠραία Πύλη (οἱ περισσότεροι παρασυρθέντες ἐν ἀγνοίᾳ μὴ γνωρίζοντες γιατί, ἀλλὰ πολλοὶ δυστυχῶς οὔτε

⁸ «Οὐκ εἰκὴ ταῦτα ἐνομοθετήθη ὑπὸ τῶν ἀποστόλων, τὸ ἐπὶ τῶν φρικτῶν μυστηρίων μνήμην γίνεσθαι τῶν ἀπελθόντων. Ἰσασιν αὐτοῖς πολὺ κέρδος γινόμενον, πολλὴν τὴν ὠφέλειαν. Ὅταν γὰρ ἐστήκη λαὸς ὁλόκληρος χεῖρας ἀνατείνοντες, πλήρωμα ἱερατικόν, καὶ προκέηται ἡ φρικτὴ θυσία, πῶς οὐ δυσωπήσομεν ὑπὲρ τούτων τὸν Θεὸν παρακαλοῦντες;», Ἅγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, [PG 62, 204].

⁹ Προσωπικὴ συζήτηση.

ένδιαφερόμενοι να μάθουν), **ἀτενίζοντες και προσευχόμενοι πρὸς τὸν Λαόν**,¹⁰ δηλ. **προσευχόμενοι πρὸς τὴν Δύσιν** (versus populum). Ἄλλοτε, ἂν εἶναι «Τρισάγιο», λίγα κόλλυβα τοποθετημένα στὰ σκαλιὰ τοῦ Ἱεροῦ, πάλιν Ἱερεῖς τὸ τελοῦν εἴτε πρὸς Βορρᾶ, εἴτε πρὸς Νότο,¹¹ ὄχι ὅμως πρὸς τὴν Ἀνατολή, ἀναλόγως σὲ ποιά μεριὰ εἶναι τοποθετημένα τὰ κόλλυβα, **μὴ μετακινούμενοι οὐδόλως** ἐκ τῆς Ὁραίας Πύλης.

Τὴν σήμερον στὴν Ἑλλάδα, μεγάλο μέρος τῶν Κληρικῶν συμπεριλαμβανομένων και τῶν Ἐπισκόπων, παρασυρθέντες, τελοῦν τὸ Μνημόσυνον ἀντικανονικῶς πρὸς τὴν Δύση. Και στὴν **Κύπρο**, και στὴν **Αὐστραλία** παρατηρήσαμε Ἑλληνορθόδοξους Ἐπισκόπους νὰ τελοῦν τὸ Μνημόσυνον πρὸς τὴν Δύση ἀπὸ τὴν Ὁραία Πύλη.

Εἰκ. 1. Τέλεισις Μνημοσύνου ἐξ ἀποστάσεως και πρὸς τὴν Δύση. Ι.Ν. Αγ. Ἀχιλλίου Λαρίσης (2018).

¹⁰ *Οἱ Λατινογενεῖς Νεωτερισμοὶ τοῦ Οἰκουμενισμοῦ και τῆς Λειτουργικῆς Ἀναγεννήσεως στὴν Θεία Λειτουργία και Λατρεία*, Ὁρθόδοξος Τύπος, ἀρ. φύλλων 2537 - 2541, 4/4/2025 - 9/5/2025 (ἐπίσης και στὸ analogion.gr).

¹¹ Μερικοὶ ἴσως θὰ ποῦν ὅτι δὲν τὸ τελοῦμε πρὸς τὸν Νότο, ἀλλὰ πλαγίως πρὸς τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ στὸ Τέμπλο, ὅμως τὸ ὀρθὸ, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω, εἶναι νὰ ἐξέλθουν τῆς Ὁραίας Πύλης νὰ κατεβοῦν τὰ σκαλιὰ, και νὰ σταθοῦν μπροστὰ ἀπὸ τὰ κόλλυβα, φυσικὰ στρεφόμενοι πρὸς Ἀνατολὰς.

Μὲ μεγίστη ἐκπληξὴ ἐπίσης μάθαμε ὅτι ἄλλοι Χριστιανοί, μεσήλικες μάλιστα, δὲν ἔχουν δεῖ ποτὲ τὸν Ἱερέα στὴν Ἑλλάδα νὰ τελεῖ τὸ Μνημόσυνον κατ' Ἀνατολάς!¹²

Ὅμως καὶ τὸ Μνημόσυνον προσευχὴ εἶναι, καὶ ἔτσι καὶ αὐτὸ πρέπει ἱεροκανονικῶς, ἀγιοπατερικῶς, σύμφωνα μὲ τοὺς Ἁγίους Πατέρας μας καὶ τὴν Ἀποστολικὴ Παράδοση νὰ τελεῖται πρὸς Ἀνατολάς.

Τελεῖται πρὸς Ἀνατολάς, σημαίνει νὰ ἐξέρχεται ὁ Ἱερεὺς (καὶ ὁ Ἀρχιερεὺς¹³) τῆς Ὁραίας Πύλης καὶ νὰ ἴσταται «ἐν τῷ μέσῳ» (στὴν εὐθεία μὲ τὴν Ἁγία Τράπεζα καὶ τὸν Ἐσταυρωμένο Χριστό τῆς Ἁγίας Τραπέζης), μπροστὰ ἀπὸ τὰ κόλλυβα τοῦ Μνημοσύνου, μὲ τὸ πρόσωπον διὰ Προσ-Εὐχὴν, ἦτοι στραμμένος πρὸς Ἀνατολάς, ὅπως καὶ ὅλος ὁ Λαὸς πρὸς τὴν Ἀνατολή προσεύχεται.

Πάντως καὶ στὶς ἡμέρες μας εἶδαμε πρόσφατα παραδοσιακὴ τέλεση Μνημοσύνου στὴν Ἀθήνα, σὲ ἐνοριακὸ ναό (βλ. Εἰκ. 15).

Στὴν Ἑλληνορθόδοξὴ Ἀρχιεπισκοπὴ Ἀμερικῆς, καὶ παλαιά, καὶ σήμερα, τελοῦν τὰ Μνημόσυνα πρὸς τὴν Ἀνατολήν, καὶ σὲ Συλλεΐτουργο. Δεῖτε τὶς φωτογραφίες στὸ τέλος τοῦ ἄρθρου. Καὶ σὲ μοναστήρια τοῦ γ. Ἐφραῖμ στὴν Ἀμερικὴ, εἶδαμε ὅτι οἱ Ἱερεῖς πρὸς Ἀνατολάς τελοῦν τὸ Μνημόσυνον.

Στό δέ Ἅγιον Ὄρος, σύμφωνα μὲ τὸν π. Γεράσιμο Ἀγιορείτη:¹⁴ «σὲ μοναστήρια καὶ κελιά, σὲ ὅσα Μνημόσυνα ἔτυχα (εἴτε Κτιτορικά, εἴτε Πατέρων) ὅλοι οἱ Ἱερεῖς Ἀνατολικά ἦταν στραμμένοι (λέω Ἱερεῖς "πληθυντικό", γιατί στὰ Κτιτορικά, λόγω πανηγύρεως τοῦ Καθολικοῦ, λαμβάνουν μέρος πολλοὶ Ἱερεῖς καὶ Διάκοι)».

Στὶς ἐπόμενες ἐνότητες θὰ μελετήσουμε Τυπικά, ἐτήσια Τυπικά (Δίπτυχα), Ἱερατικά, καὶ ἄλλες πηγές, καὶ φυσικὰ τὴν ζῶσα Παράδοση, σχετικὰ μὲ τὴν τέλεση τοῦ Μνημοσύνου.

¹² Τί νὰ μᾶς δείχνει αὐτό, πέραν τοῦ ὅτι οἱ λειτουργικοὶ τάχα ἀναγεννητές, τοῦ προηγουμένου καὶ νῦν αἰῶνος, παρέσυραν σχεδὸν ὅλη τὴν Ἐκκλησία, εἰδικὰ στὶς μεγαλουπόλεις ὅπου ἠκμαζον;

¹³ **Καὶ ὁ Ἀρχιερεὺς ἐξέρχεται** (ὅπως ἐξέρχεται καὶ στὸν Ἁγιασμό, [ΤΜΕ σ. 149]), δὲν «παρακολουθεῖ» ἀπὸ τὴν Ὁραία Πύλη ἀτενίζοντας τὸν Λαό, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἰδίως ἴσταται «ἐν τῷ μέσῳ» μπροστὰ ἀπὸ τὰ Κόλλυβα, προσευχόμενος, στραμμένος πρὸς τὴν Ἀνατολή (βλ. Εἰκ. 2, Εἰκ. 3, Εἰκ. 6, κλπ.).

¹⁴ Προσωπικὴ συζήτηση.

Τεσσαρακονθήμερο Μνημόσυνο του Μακαριστού Αρχιμανδρίτου Δοσιθέου, Ηγουμένου Μονής Τατάρνης

Είκ. 2. Οικουμενικόν Πατριαρχείον. Τέλεισις Μνημοσύνου κατ' Ανατολάς, 2023 (yt [ZsE0fLRVMZI](#)).

Είκ. 3. Ι.Μ.Μ. Βατοπαιδίου. Κτητορικόν Ἀρχιερατικόν Μνημόσυνον, 2025 ([thesspress.gr](#)). Οί πιστοί, οί μοναχοί και οί κληρικοί (και οί Ἀρχιερεῖς) κρατοῦν ἀναμμένα κεριά σύμφωνα μέ τήν Παράδοσιν.

Ἑνότητες

1.	Τὸ ἰσχύον Τυπικὸν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (ΤΜΕ).....	13
2.	Τὸ Τυπικὸν τοῦ π. Γεωργίου Ρῆγα (1908).....	15
3.	Τυπικὸν Ἱ.Μ. Ὁσίου Σάββα (ΤΑΣ, 2012).....	17
4.	Τυπικὸν Ἱ.Μ. Ὁσίου Γρηγορίου (1851).....	18
5.	Τυπικὸν Ἱ.Μ. Ἁγίου Διονυσίου (1909).....	19
6.	Τυπικὸν Ἱ.Μ. Μεγίστης Λαύρας (1917).....	19
7.	Τυπικὸν Ἱ.Μ. Παντοκράτορος (1918).....	19
8.	Τυπικὸν τοῦ Πρωτάτου Ἁγίου Ὁρους (1997).....	20
i.	Κτιτορικὸς Ἑσπερινὸς καὶ Μνημόσυνον [Παννυχίδα].....	20
ii.	Ἵρθρος καὶ Θεία Λειτουργία Κτιτόρων.....	20
iii.	Τάξις ἀκολουθιῶν Σαββάτου: Θεία Λειτουργία, κόλλυβα κεκοιμημένων.....	23
iv.	Παρασκευὴ τοῦ Ἀσώτου ἑσπέρας (Παννυχίς).....	23
v.	Ψυχασάββατον.....	23
9.	Τυπικὸν (Στοιχεῖα Τυπικοῦ) τῆς Ἱ.Μ. Ὁσ. Γρηγορίου Ἁγίου Ὁρους (2021).....	24
10.	Ἐγκόλπιον Ἐκκλησιαστικὸν Ἡμερολόγιον ὑπὸ τοῦ Ἐ.Ι. Φαρλέκα.....	25
11.	Τάξις τῶν Ἱερῶν Ἀκολουθιῶν τοῦ Γεωργίου Γ. Μπεκατώρου.....	26
12.	Ἡμερολόγιον / Δίπτυχα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.....	30
i.	Ἐτῶν 1960, 1963, 1968, 1975, 1978.....	30
ii.	Ἐτῶν 1983, 1984, 1989, 1994, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001.....	31
iii.	Ἐτῶν 2002, 2003, 2007.....	31
iv.	Ἐτῶν 2008, 2009, 2017, 2025.....	32
13.	Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια (ΘΗΕ).....	35
14.	«Ἀπαντήσεις» εἰς Λειτουργικὰς Ἀπορίας, Ἰωάννου Μ. Φουντούλη.....	35
15.	Ἱερατικά.....	37
i.	Ἱερατικὸν Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου 1895.....	37
ii.	Ἱεροτελεστικὸν (Ἱερατικόν), Χρυσοστόμου Β', 1948.....	39
iii.	Ἱερατικὸν 1951, Ἀποστολικῆς Διακονίας (τὸ πρῶτο Ἱερατικὸν τῆς Ἀ.Δ.).....	40
iv.	Ἱερατικὸν 1962 (καὶ 1977, 1987, 1995, 2000), Ἀ. Δ.....	41
v.	Ἱερατικὸν 1968 (καὶ 1971, 1981), Ἀ. Δ.....	43

vi.	Ίερατικόν 2004 (καί 2007, 2021), Ἄ.Δ.	45
vii.	Ίερατικόν Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου 2020.....	46
16.	<i>Τὰ κόλλυβα τοποθετοῦνται «ἐν τῷ μέσῳ» τοῦ Ναοῦ, ἢ μπροστά ἀπό τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ τοῦ Τέμπλου;.....</i>	49
17.	<i>Ἔτερες Φωτογραφίες τελέσεως τοῦ Μνημοσύνου πρὸς Ἀνατολάς.....</i>	53
18.	<i>Ἐπίλογος</i>	62

Εἰκόνες

- Εἰκ. 1. Τέλεσις Μνημοσύνου ἐξ ἀποστάσεως καὶ πρὸς τὴν Δύση. Ἰ.Ν. Ἀγ. Ἀχιλλίου Λαρίσης (2018)..... 4
- Εἰκ. 2. Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον. Τέλεσις Μνημοσύνου κατ' Ἀνατολάς, 2023 (yt ZsE0fLRVMZI). 6
- Εἰκ. 3. Ἰ.Μ.Μ. Βατοπαιδίου. Κτητορικὸν Ἀρχιερατικὸν Μνημόσυνον, 2025 (thesspress.gr). Οἱ πιστοὶ, οἱ μοναχοὶ καὶ οἱ κληρικοὶ (καὶ οἱ Ἀρχιερεῖς) κρατοῦν ἀναμμένα κεριὰ σύμφωνα μὲ τὴν Παράδοσιν. 6
- Εἰκ. 4. Ψυχασάββατον, κόλλυβα ἐν τῷ μέσῳ, τέλεσις μνημοσύνου πρὸς Ἀνατολάς. Ἑλληνορθόδοξος Ἰ.Ν. Ἀγ. Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, Houston, TX, ΗΠΑ, 6/6/2020. 11
- Εἰκ. 5. Ἀντιοχειανὴ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία. Ψυχασάββατον, κόλλυβα ἐν τῷ μέσῳ, τέλεσις μνημοσύνου πρὸς Ἀνατολάς. Ἰ.Ν. Προφ. Ἡλιοῦ, New Castle, PA, ΗΠΑ, 26/2/2022. 11
- Εἰκ. 6. Ἰ.Ν. Παναγίας Παντανάσσης Λεμεσοῦ, 2021. Παραδοσιακὴ τέλεσις Μνημοσύνου, μετὰ Ἀρχιερέων, πρὸς τὴν Ἀνατολή «ἐν τῷ μέσῳ» στὴν εὐθεία μὲ τὴν Ἁγία Τράπεζα (φωτογραφία: adologala)..... 12
- Εἰκ. 7. Ἰ.Μ.Μ. Βατοπαιδίου, Ἅγιον Ὄρος, 2012. Παραδοσιακὴ τέλεσις Μνημοσύνου μετὰ Ἀρχιερέως πρὸς τὴν Ἀνατολή καὶ «ἐν τῷ μέσῳ» στὸν κεντρικὸ ἄξονα τῆς Ἐκκλησίας. Οἱ πιστοὶ καὶ οἱ κληρικοὶ (μέχρι καὶ ὁ Ἀρχιερεὺς) κρατοῦν ἀναμμένα κεριὰ σύμφωνα μὲ τὴν Παράδοσιν (τὰ ὁποῖα διανεμήθησαν προηγουμένως). 12
- Εἰκ. 8. Ἰ.Ν. Παναγίας Φανερωμένης Κῶ. Ψυχασάββατον πρὸ τῆς Πεντηκοστῆς (2023). Τέλεσις «Ψυχασαββάτου» (Μνημοσύνου) πρὸς Ἀνατολάς καὶ «ἐν τῷ μέσῳ» (Φωτογραφία ἀπὸ AegeanNews). 14
- Εἰκ. 9. Ψυχασάββατον πρὸ τῆς Πεντηκοστῆς (2025). Τὰ κόλλυβα «ἐν τῷ μέσῳ». Φωτογραφία Patrinoorama..... 14
- Εἰκ. 10. Τάξις Παννυχίδος (Μνημοσύνου) μετὰ τὸν Ἑσπερινό. Τυπικὸν π. Γεωργίου Ρῆγα (1908)..... 16
- Εἰκ. 11. Ἰ.Μ. Ξενοφώντος Ἁγίου Ὄρους. Κτητορικὸν Μνημόσυνον, 2025. Τέλεσις Μνημοσύνου πρὸς τὴν Ἀνατολή καὶ «ἐν τῷ μέσῳ» (στὸ χαρακτηριστικὸ σημεῖο τοῦ δαπέδου) κάτω ἀπὸ τὸν μέγα πολυέλεο, τῶν Ἀρχιερέων, Γερόντων, Ἱερέων, Μοναχῶν καὶ Πιστῶν λαμπαδηφορούντων (φερόντων κεριὰ/λαμπάδες), (φωτογραφία: orthodoxianewsagency). 17
- Εἰκ. 12. Τάξις Παννυχίδος (Μνημοσύνου) μετὰ τὸν Ἑσπερινό. Τυπικὸν τῆς Ἰ.Μ. Ὁσίου Γρηγορίου, ἔτους 1851, φ. 104. 18
- Εἰκ. 13. Ἰ.Μ. Καρακάλλου Ἁγίου Ὄρους. Μνημόσυνον Ἀδελφοῦ, 2021. Τέλεσις Μνημοσύνου πρὸς τὴν Ἀνατολή καὶ τὰ κόλλυβα «ἐν τῷ μέσῳ» κάτω ἀπὸ τὸν μέγα πολυέλεο, τῶν Γερόντων, Ἱερέων, Μοναχῶν καὶ Πιστῶν λαμπαδηφορούντων (φερόντων κεριὰ/λαμπάδες), (youtube doumanis.gr)..... 22
- Εἰκ. 14. Ψυχασάββατον. Κόλλυβα ἐν τῷ μέσῳ τοῦ Ναοῦ, τέλεσις μνημοσύνου πρὸς Ἀνατολάς. Ἑλληνορθόδοξος Ἰ.Ν. Ἁγίας τοῦ Θεοῦ Σοφίας, Washington, DC, ΗΠΑ, 11/6/2022. 24
- Εἰκ. 15. Ἰ.Ν. Ἀγ. Νικολάου Κάτω Πατησίων, Ἀθήνα. Τέλεσις Μνημοσύνου πρὸς Ἀνατολάς, 10/2/2024. 28
- Εἰκ. 16. Ἐκκλησία τῆς Ἀλβανίας. Τέλεσις Μνημοσύνου («Ψυχασαββάτου») πρὸς Ἀνατολάς καὶ στὸ κέντρον (τὰ κόλλυβα μετακινήθηκαν πρὸ τῆς ἀκολουθίας), 2021. Φωτογραφία ἀπὸ ekklesiaonline. 28
- Εἰκ. 17. Ἐκκλησία τῆς Ἀλβανίας. Τέλεσις Μνημοσύνου («Ψυχασαββάτου») πρὸς Ἀνατολάς καὶ στὸ κέντρον (2022). Οἱ πιστοὶ κρατᾶνε ἀναμμένα κεριὰ. Φωτογραφία ἀπὸ ekklesiaonline. 29
- Εἰκ. 18. Ἰ.Μ. Φιλοθέου Ἁγίου Ὄρους. Κτητορικὸν Μνημόσυνον, 2017. Τέλεσις Μνημοσύνου πρὸς τὴν Ἀνατολή καὶ «ἐν τῷ μέσῳ» κάτω ἀπὸ τὸν μέγα πολυέλεο, τοῦ Ἀρχιερέως, τῶν Γερόντων, Ἱερέων, Μοναχῶν καὶ Πιστῶν λαμπαδηφορούντων (φερόντων κεριὰ/λαμπάδες), (φωτογραφία: imtks.gr). 29
- Εἰκ. 19. Ἰ.Ν. τοῦ Τιμίου Σταυροῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Τιμίου Σταυροῦ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀμερικῆς. Τέλεσις Μνημοσύνου («Ψυχασαββάτου») πρὸς Ἀνατολάς. Brookline, MA, ΗΠΑ, 25/2/2023. 30
- Εἰκ. 20. Ὁ χοροστατῶν Ἐπίσκοπος ἀπὸ τὸ παραθρόνιο, ἐστραμμένος πρὸς Ἀνατολάς, λέγει τὸ Νῦν ἀπολύεις. Κανονικὰ καὶ ὁ θρόνος καὶ τὰ παραθρόνια βλέπουν πρὸς Ἀνατολάς παραδοσιακῶς,⁹⁰ ὅπως καὶ οἱ παριστάμενοι Ἱερεῖς πρὸς Ἀνατολάς κανονικῶς πρέπει νὰ εἶναι ἐστραμμένοι (καὶ ὁ Λαὸς πρὸς Ἀνατολάς εἶναι ἐστραμμένος). 38
- Εἰκ. 21. Ὅτι Σοῦ ἐστιν ἡ Βασιλεία ..., πρὸ τῆς Ἁγίας Τράπεζας [ὁ δὲ Ἱερεὺς ἔσωθεν ἐκφωνεῖ] πρὸς Ἀνατολάς.⁹⁴ 38

Εικ. 22. «ἐξέρχονται τοῦ Βήματος καὶ ἰστάμενοι ἐν τῷ Σωλῆα». Τέλεσις Μνημοσύνου πρὸς Ἀνατολάς, καὶ στὸ κέντρον, παρόντων τριῶν Ἀρχιερέων. Τεσσαρακοθήμερον Μνημόσυνον τοῦ Γέροντος Ἐφραίμ τοῦ Φιλοθεΐτου, Ἀριζονίτου καὶ Νέου Κοινοβιάρχου. Ἱερὰ Μονὴ Ἁγίου Ἀντωνίου Ἀριζόνας, ΗΠΑ, 17/1/2020.	43
Εικ. 23. Βουλγαρικὴ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία: «Ἐπιμνημόσυνη δέσησις γιὰ τὸν Σεβασμιώτατο Ἐπίσκοπο Νικοπόλεως Βίκτωρα, 17 Μαΐου 2021». Τέλεσις Μνημοσύνου πρὸς Ἀνατολάς, στὸ κέντρον τοῦ Ναοῦ (στὸ χαρακτηριστικὸ σημεῖο τοῦ δαπέδου), καὶ ὁ Ἱερεὺς φέρει λαμπάδα. Βλ. ὑποσ. 82.	44
Εικ. 24. Σερβικὴ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία: «Ἐπιμνημόσυνη δέσησις γιὰ τοὺς ἐκλιπόντες ἱεράρχες, εὐεργέτες καὶ συντελεστές τοῦ αφιερωματικοῦ ναοῦ τοῦ Σερβικοῦ λαοῦ» στὴν κρύπτη (ὑπόγειο Ναό) τοῦ Ἱ.Ν. τοῦ Ἁγίου Σάββα. Τέλεσις Μνημοσύνου πρὸς Ἀνατολάς μετ' Ἀρχιερέως, «ἐν τῷ μέσῳ» τοῦ Ναοῦ, καὶ οἱ Ἱερεῖς φέρουν λαμπάδες. Βλ. §2 καὶ ὑποσ. 82.	44
Εικ. 25. Ρωσικὴ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία (Μονὴ Σρετένσκι). Τέλεσις «Ψυχοσαββάτου» (Μνημοσύνου) πρὸς Ἀνατολάς καὶ στὸ κέντρον (Σάββατον ἀ' τῶν Νηστειῶν). 12/25 Μαρτίου 2022. Οἱ Ἱερεῖς εἶναι πίσω (στὴν δεξιὰ μεριὰ τῆς εἰκ.), καὶ οἱ Λαϊκοὶ ἔμπροσθεν τῶν Ἱερέων κατ' ἀνατολάς προσεύχονται (δὲν στρίβουν πρὸς τὴν δύση).	48
Εικ. 26. Ἀντιοχειανὴ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία. Τέλεσις Μνημοσύνου πρὸς Ἀνατολάς καὶ στὸ κέντρον (χωρὶς λουλούδια). Ἱ.Ν. τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ, Cotuit, MA - Cape Cod, ΗΠΑ, 5/8/2012.	48
Εικ. 27. Προσκυνητᾶρι «ἐν τῷ μέσῳ» τοῦ Ναοῦ. Σερβικὸ μναστήρι Manasija (1406-1418).....	50
Εικ. 28. Προσκυνητᾶρι «ἐν τῷ μέσῳ» τοῦ Ναοῦ. Ἑλληνικὴς ἐκκλησίαις.	51
Εικ. 29. Προσκυνητᾶρι «ἐν τῷ μέσῳ» τοῦ Ναοῦ. Ἱ.Ν. Ἁγ. Τριάδος (Ρωσικὴ ἐκκλησία) ὁδοῦ Φιλελλήνων.	52
Εικ. 30. Τέλεσις «Ψυχοσαββάτου» (Μνημοσύνου) πρὸς Ἀνατολάς (χωρὶς λουλούδια). Ἱ.Ν. τοῦ Τιμίου Σταυροῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Γ. Σταυροῦ τῆς Ἀρχιεπ. Ἀμερικῆς, Brookline, MA, ΗΠΑ, 6/3/2021.	53
Εικ. 31. Τέλεσις Μνημοσύνου πρὸς Ἀνατολάς (χωρὶς λουλούδια). Ἱ.Ν. Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου, Houston, TX, ΗΠΑ, 29/6/2025.	54
Εικ. 32. Τέλεσις Μνημοσύνου πρὸς Ἀνατολάς. Ἑλληνικὸς Ἱ.Ν. Ἁγίας Τριάδος, Lowell, MA, ΗΠΑ, 30/6/2024.	55
Εικ. 33. Τέλεσις Μνημοσύνου πρὸς Ἀνατολάς. Ἑλληνικὸς Ἱ.Ν. Ἀθανασίου τοῦ Μεγάλου, Aurora, IL, ΗΠΑ, 22/6/2025.	56
Εικ. 34. Τέλεσις Μνημοσύνου πρὸς Ἀνατολάς. Ἑλληνικὸς Ἱ.Ν. Ἁγ. Νεκταρίου, Palatine, IL, ΗΠΑ, 7/9/2025.	57
Εικ. 35. Τέλεσις Μνημοσύνου πρὸς Ἀνατολάς (χωρὶς λουλούδια). Ἑλληνικὸς Ἱ.Ν. Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου, Rochester, NY, ΗΠΑ, 22/6/2025.	58
Εικ. 36. Τέλεσις Μνημοσύνου πρὸς Ἀνατολάς (χωρὶς λουλούδια). Ἑλληνικὸς Ἱ.Ν. τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, Belmont, CA, ΗΠΑ, 5/11/2023.	59
Εικ. 37. Τέλεσις Μνημοσύνου πρὸς Ἀνατολάς. Ἑλληνικὸς Ἱ.Ν. τῆς Ἁγίας Τριάδος καὶ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, Birmingham, AL, ΗΠΑ, ~2023.	59
Εικ. 38. Ρωσικὴ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία. Τέλεσις Μνημοσύνου πρὸς Ἀνατολάς. Οἱ πιστοὶ κρατοῦν ἀναμμένα κεριά. Ἱ.Ν. Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, Washington DC, ΗΠΑ, 11/1/2024.	60
Εικ. 39. Ρωσικὴ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία. Ἱ.Ν. τῆς Θεοτόκου «Χαρὰ πάντων τῶν θλιβομένων», Μόσχα, Ρωσσία, 2021. Τέλεσις Μνημοσύνου (Παννυχίδος) πρὸς Ἀνατολάς καὶ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ Ναοῦ.	60
Εικ. 40. Ρουμάνικη Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία. Τέλεσις Μνημοσύνου πρὸς Ἀνατολάς καὶ «ἐν τῷ μέσῳ» τοῦ Ναοῦ. Οἱ Ἱερεῖς φέρουν λαμπάδες. Βλ. ὑποσ. 82.	61
Εικ. 41. Παραδοσιακὴ τέλεσις Μνημοσύνου πρὸς Ἀνατολάς. Ἱ.Ν. Ἀποστόλου Φιλίππου (OCA), Tampa, Φλόριντα, ΗΠΑ, 21/10/2020.	61

6-6-2020 Saturday of Souls, St. Basil the Great Greek Orthodox Church, Houston, Texas.

Εἰκ. 4. Ψυχοσάββατον, κόλλυβα ἐν τῷ μέσῳ, τέλεισις μνημοσύνου πρὸς Ἀνατολάς. Ἑλληνορθόδοξος Ἱ.Ν. Ἀγ. Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, Houston, TX, ΗΠΑ, 6/6/2020.

2/26/2022 - Liturgy (Saturday of Souls) - St. Elias Antiochian Orthodox Church, New Castle, PA

Εἰκ. 5. Ἀντιοχειανὴ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία. Ψυχοσάββατον, κόλλυβα ἐν τῷ μέσῳ, τέλεισις μνημοσύνου πρὸς Ἀνατολάς. Ἱ.Ν. Προφ. Ἡλίου, New Castle, PA, ΗΠΑ, 26/2/2022.

Είκ. 6. Ι.Ν. Παναγίας Παντανάσσης Λεμεσού, 2021. Παραδοσιακή τέλεσις Μνημοσύνου, μετά Αρχιερέων, πρὸς τὴν Ἀνατολή «ἐν τῷ μέσῳ» στὴν εὐθεία μετὰ τὴν Ἁγία Τράπεζα (φωτογραφία: [adologala](#)).

Είκ. 7. Ι.Μ.Μ. Βατοπαιδίου, Ἅγιον Ὄρος, 2012. Παραδοσιακή τέλεσις Μνημοσύνου μετὰ Αρχιερέως πρὸς τὴν Ἀνατολή καὶ «ἐν τῷ μέσῳ» στὸν κεντρικὸ ἄξονα τῆς Ἐκκλησίας. Οἱ πιστοὶ καὶ οἱ κληρικοὶ (μέχρι καὶ ὁ Αρχιερεὺς) κρατοῦν ἀναμμένα κεριὰ σύμφωνα μετὰ τὴν Παράδοσιν (τὰ ὁποῖα διανεμήθησαν προηγουμένως).

1. Τὸ ἰσχυρὸν Τυπικὸν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (ΤΜΕ)¹⁵

Τὸ ΤΜΕ δὲν ἔχει λεπτομέρειες γιὰ τὸ Μνημόσυνον (τὸ ὁποῖον θεωρεῖται αὐτονόητο), ἀλλὰ γιὰ τὸ Ψυχασάββατον ἀναφέρει:

«... εἶτα ψάλλονται τὰ Τροπάρια Μετὰ πνευμάτων δικαίων, μνημονεύονται ἐπὶ τῶν κολλύβων τὰ ὀνόματα τῶν κεκοιμημένων ...».¹⁶

Μνημονεύονται λέει «ἐπὶ τῶν κολλύβων», ἔξ ἀποστάσεως. Τὸ «ἐπὶ τῶν κολλύβων» εἶναι δηλωτικὸ ὅτι ὁ Ἱερεὺς ἐξέρχεται τοῦ Βήματος καὶ τῆς Ὁραίας Πύλης καὶ ἄρα τελεῖ τὸ Μνημόσυνον πρὸς Ἀνατολᾶς (πρβλ. ὑποσ. 1).

Τὸ ΤΜΕ καίτοι δὲν ἀναφέρει ἀκριβῶς τὴν θέσιν τῶν κολλύβων γιὰ τὸ Μνημόσυνον/Ψυχασάββατον (προφανῶς τὰ μνημόσυνα δὲν ἤθελαν ἰδιαίτερη ἐπεξήγηση καθότι τελοῦνται τακτικότερα), ὑποννοεῖται ὁμῶς ἐν τῷ μέσω τοῦ Ναοῦ, ὅπως ἡ Παράδοσις μᾶς κληρονόμησε (βλ. Εἰκ. 8, Εἰκ. 9) καὶ τὸ εἶδαμε στὴν νεότητά μας στὶς ἐνορίες, καὶ ὅπως τὸ ἀναφέρει τὸ ΤΜΕ σὲ ἄλλες περιπτώσεις ὅπως:

Γιὰ τὴν Ἀρτοκλασία λέγοντας: «ὁ Διάκονος καὶ ὁ Ἱερεὺς ... ἴστανται ἐν τῷ μέσω τοῦ ναοῦ, ὅπου εἰσὶ προτεθειμένοι οἱ ἄρτοι, οἶνος καὶ ἔλαιον».¹⁷

Ἐπίσης γιὰ τὴν Παγκόσμιον Ὑψωση τοῦ Τιμίου καὶ Ζωοποιοῦ Σταυροῦ, ἔχει: «Ὁ ἱερουργῶν Ἱερεὺς ... φέρει τὸν Σταυρὸν ἐν τῷ μέσω τοῦ Ναοῦ ἔνθα ἴσταται τὸ Τετραπόδιον ἠὺτρεπισμένον, καὶ κύκλῳ αὐτοῦ περιελθὼν τρις ἴσταται, καὶ βλέπων πρὸς Ἀνατολᾶς, κρατῶν δὲ εἰς χεῖρας τὸν δίσκον ἐκφωνεῖ Σοφία, ὀρθοί, ...».¹⁸

Ἐπίσης καὶ γιὰ τὰ Ἅγια Θεοφάνεια τὸ ΤΜΕ ἔχει: «... ὁ δὲ Πατριάρχης (ἢ ὁ Ἀρχιερεὺς) κατέρχεται τοῦ Θρόνου καὶ ἔρχεται ἐν τῷ μέσω τοῦ Ναοῦ, ἔνθα κεῖται ἡ τράπεζα καὶ τὸ δοχεῖον τοῦ Ἁγιασμοῦ, φορῶν ἐπιτραχήλιον καὶ ὠμόφορον».¹⁹

Ἄρα, ἡ σωστὴ τάξις τοῦ Μνημοσύνου εἶναι νὰ τεθοῦν τὰ κόλλυβα στὸ «κέντρο», «ἐν τῷ μέσω» τοῦ Ναοῦ (ὅπως παλαιὰ στὶς ἐνορίες, τὸ ὁποῖον εἶδαμε νὰ ἀκολουθεῖται καὶ σήμερα) ἢ ὅπωςδήποτε στὴν ἴδια εὐθεία μὲ τὴν Ἁγία Τράπεζα (στὸν κεντρικό/διαμήκη ἀξονα τῆς Ἐκκλησίας), καὶ ὁ Ἱερεὺς νὰ τελέσει τὸ Μνημόσυνον μπροστὰ ἀπὸ τὰ κόλλυβα μὲ τὸ πρόσωπον γιὰ προσευχὴ δηλ. στραμμένος πρὸς τὴν Ἀνατολή.

¹⁵ Τυπικὸν κατὰ τὴν τάξιν τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας [ΤΜΕ], ὁ.π., σσ. 331-334.

¹⁶ Τυπικὸν κατὰ τὴν τάξιν τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας [ΤΜΕ], ὁ.π., σ. 332.

¹⁷ Τυπικὸν κατὰ τὴν τάξιν τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας [ΤΜΕ], ὁ.π., σ. 9.

¹⁸ Τυπικὸν κατὰ τὴν τάξιν τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας [ΤΜΕ], ὁ.π., σ. 75.

¹⁹ Τυπικὸν κατὰ τὴν τάξιν τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας [ΤΜΕ], ὁ.π., σ. 149.

Εικ. 8. Ι.Ν. Παναγίας Φανερωμένης Κω. Ψυχοσάββατον πρό τῆς Πεντηκοστῆς (2023). Τέλεισις «Ψυχοσαββάτου» (Μνημοσύνου) πρὸς Ἀνατολάς καὶ «ἐν τῷ μέσῳ» (Φωτογραφία ἀπὸ [AegeanNews](#)).

Εικ. 9. Ψυχοσάββατον πρό τῆς Πεντηκοστῆς (2025). Τὰ κόλλυβα «ἐν τῷ μέσῳ». Φωτογραφία [Patrinorama](#).

2. Τὸ Τυπικὸν τοῦ π. Γεωργίου Ῥήγα (1908)²⁰

Τὸ Τυπικὸν τοῦ π. Γεωργίου Ῥήγα ἀναφέρει στὸ Κεφάλαιον ΚΗ', «7. Ἀκολουθία τοῦ Μνημοσύνου»: «Μετὰ τὴν ὀπισθάμβωνον Εὐχὴν, **ἐξέρχονται οἱ Ἱερεῖς** [ἐννοεῖται ἐκτὸς τοῦ Βήματος]²¹ **μετὰ κηρίων ἀνημμένων** (βλ. Εἰκ. 3) καὶ ἴστανται περίξ²² τῶν κολλύβων». Δὲν ἀναφέρει καθόλου τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, ὁπότε ἐννοεῖται τὸ σύνθηρες, ἦτοι **«ἐν τῷ μέσῳ» τοῦ Ναοῦ, περίπου κάτω ἀπὸ τὸν πολυέλεο, καὶ φυσικὰ οἱ Ἱερεῖς νὰ εἶναι στραμμένοι πρὸς Ἀνατολὰς.**

Ἡ Παράδοσις νὰ **ἐξέρχονται οἱ Ἱερεῖς «μετὰ κηρίων ἀνημμένων»** ποῦ ἀναφέρει ἤδη ἀπὸ τὸ 1908 ὁ π. Γεώργιος Ῥήγας, εἶναι ἀρχαία ἐκκλησιαστικὴ παράδοσις, τὴν ὁποῖαν ἀναφέρει ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος «εἰπέ γάρ μοι, τί βούλονται αἱ λαμπάδες αἱ φαιδραί; οὐχ ὡς ἀθλητὰς αὐτοὺς [τοὺς κεκοιμημένους] προπέμπομεν;»²³ [PG 63, 43].

Αὐτὴ ἡ παράδοσις εἶδαμε τηρεῖται σήμερα στὸ Ἅγιον Ὄρος, καὶ σὲ Σλαυικὲς ἐκκλησίες.

Ἡ παράδοσις αὐτὴ **τηροῦνταν φυσικὰ καὶ στὴν Ἑλλάδα στὸ παρελθὸν ἀφοῦ τὴν ἀναφέρει ὁ π. Γεώργιος Ῥήγας.** Μάλιστα καὶ ὁ Γεώργιος Μπεκατώρος ἀναφέρει τὴν παράδοσις αὐτὴ τὸ 1966 (γιὰ τὶς ἐνορίες φυσικὰ), καὶ λέει ὅτι **οἱ Ἱερεῖς «λαμπαδηφοροῦν»**,²⁴ ὅπως θὰ δοῦμε καὶ παρακάτω.

Κατάλοιπο αὐτῆς τῆς παραδόσεως εἶναι καὶ ἡ σημερινὴ **ἐναπόθεση κεριῶν** στὸ τραπέζι δίπλα στὰ κόλλυβα, σὲ ἐνορίες χωριῶν καὶ σὲ μοναστήρια. **Σὲ ἀρχαίες ἐποχὲς αὐτὰ τὰ κεριὰ διανέμονταν στοὺς πιστοὺς (οἱ Κληρικοὶ εἶχαν δικά τους ψυχοκέρια) κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Μνημοσύνου** (πρβλ. Εἰκ. 3, Εἰκ. 11, Εἰκ. 25). **Σήμερα** συνήθως ἀνάβονται ὄλα μαζί στὰ μανουάλια, καὶ ἐπίσης τὰ ἀναμμένα κεριὰ ἀντὶ νὰ τὰ κρατᾶνε οἱ ἄνθρωποι, τὰ «κρατοῦν» πλέον τὰ κόλλυβα.

Γιὰ νὰ ἀντιπαραθέσουμε τὸ ἰσχύον Τυπικὸν τῆς Ἐκκλησίας (ΤΜΕ), αὐτὸ ἀναφέρει ὅτι καὶ **στὴν Ἀρτοκλασία ὁ Διάκονος καὶ ὁ Ἱερεὺς ἐξέρχονται «φέροντες εἰς χεῖρας λαμπάδας»**.²⁵

²⁰ Οἰκονόμου Γεωργίου Ῥήγα (1884-1961), *Τυπικόν*, Πατριαρχικὸν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, 1994 (1908), σ. 897.

²¹ Τὰ ἐντὸς ἀγκυλῶν εἶναι δικές μας σημειώσεις.

²² Πέριξ τρόπος τοῦ λέγειν (ἢ Προσευχὴ εἶναι πρὸς Ἀνατολὰς), στὴν οὐσία σχεδὸν εὐθεία (ἂν εἶναι πολλοί, μὲ μιὰ ἐλαφρὰ καμπύλη στὰ ἄκρα, καὶ ἀκόμη περισσότεροι σὲ δευτέρῃ σειρᾷ), βλ. Εἰκ. 3, Εἰκ. 11, Εἰκ. 13.

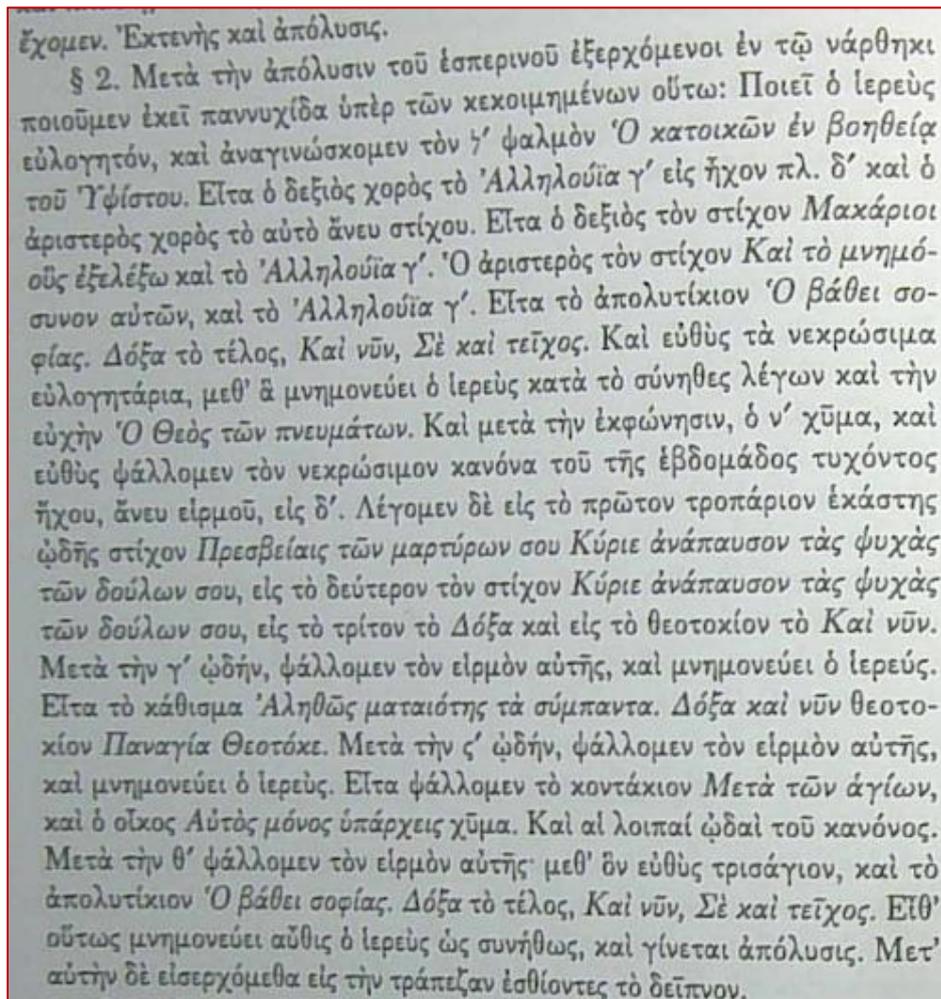
²³ Πρωτίστως γιὰ τὴν νεκρώσιμον ἀκολουθίαν τὰ λέει, ἀλλὰ φυσικὰ καὶ γιὰ τὴν ἐπιμνημόσυνον.

²⁴ ΘΗΕ, τόμος Η', Ἀθήναι 1966 σ. 1229.

²⁵ *Τυπικὸν κατὰ τὴν τάξιν τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλῃς Ἐκκλησίας [ΤΜΕ]*, δις ἐκδοθέν ὑπὸ Κωνσταντίνου Πρωτοψάλτου, ... συμπληρωθέν ὑπὸ τοῦ νῦν Πρωτοψάλτου Γεωργίου Βιολάκη, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1888, ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου, σσ. 8-9.

Ὅμως και ὁ Λαὸς κρατοῦσε λαμπάδες παλαιά, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ Τυπικὸν Ἀγρυπνίας τοῦ 1933.²⁶

Τὸ αὐτὸ Τυπικὸν τοῦ π. Γ. Ρῆγα ἀναφέρει και γιὰ τὸ **Ψυχασάββατον**: «Μετὰ τὴν ἀπόλυσιν τοῦ Ἑσπερινοῦ ἐξερχόμενοι ἐν τῷ νάρθηκι ποιούμεν ἐκεῖ Παννουχίδα²⁷ ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων ...».²⁸ Ἄρα τελεῖται τὸ Μνημόσυνον (Παννουχίδα) **πρὸς τὴν Ἀνατολή**, και τὰ κόλλυβα τοποθετοῦνται εἴτε στὸ ὕψος τοῦ Νάρθηκα (ἂν γίνῃ στὸν Νάρθηκα ἢ Παννουχίδα), εἴτε «ἐν τῷ μέσῳ» τοῦ Ναοῦ (πρβλ. §1), ἐννοεῖται στὸν κεντρικὸ (διαμήκη) ἄξονα τῆς Ἐκκλησίας ὅπου και ἡ Ἁγία Τράπεζα, ἐὰν γίνῃ ἡ Παννουχίδα στὸν κυρίως Ναό.

Εἰκ. 10. Τάξις Παννουχίδος (Μνημοσύνου) μετὰ τὸν Ἑσπερινό. Τυπικὸν π. Γεωργίου Ρῆγα (1908).

²⁶ «Ὁ Λαὸς κρατεῖ λαμπάδας ἀνημμένας ἔτοιμος διὰ τὴν ἀκολουθίαν τῆς Λιτῆς τὰς ὁποίας θὰ διατηρήσῃ μέχρι τέλους τῆς Ἀρτοκλασίας, ὡς και οἱ Ἱερεῖς», π. Στεφάνου Ζήτη, Τυπικὸν Ὀλονυκτίου Ἀγρυπνίας, ἐν Ἀθήναις, τυπ. Ν. Γιαμούρη, 1933, σ. 31, ὕποσ. 1.

²⁷ Ἡ Παννουχίδα εἶναι ἄς ποῦμε ἐκτενέστερο Μνημόσυνον μετ' Ἠσαίου και Κανόνα. Βλ. Εἰκ. 10, Εἰκ. 12.

²⁸ Οἰκονόμου Γεωργίου Ρῆγα (1884-1961), Τυπικὸν, δ.π., σ. 738.

Εἰκ. 11. Ἱ.Μ. Ξενοφώντος Ἁγίου Ὄρους. Κτητορικὸν Μνημόσυνον, 2025. Τέλεσις Μνημοσύνου πρὸς τὴν Ἀνατολή καὶ «ἐν τῷ μέσῳ» (στὸ χαρακτηριστικὸ σημεῖο τοῦ δαπέδου) κάτω ἀπὸ τὸν μέγα πολυέλεο, τῶν Ἀρχιερέων, Γερόντων, Ἱερέων, Μοναχῶν καὶ Πιστῶν λαμπαδηφορούντων (φερόντων κεριὰ/λαμπάδες), (φωτογραφία: [orthodoxianewsagency](http://orthodoxianewsagency.com)).

3. Τυπικὸν Ἱ.Μ. Ὁσίου Σάββα (ΤΑΣ, 2012)

Ἀναφέρει τὸ ΤΑΣ²⁹ γιὰ τὸ **Ψυχασάββατον** πρὸ τῆς Κυριακῆς τῆς Ἀπόκρεω:

«Τῇ Παρασκευῇ ἐσπέρας, μνήμην ἐπιτελοῦμεν πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνος κεκοιμημένων Ὁρθόδοξων Χριστιανῶν, Πατέρων καὶ Ἀδελφῶν ἡμῶν. [...]

Μετὰ δὲ τὴν ἀπόλυσιν τοῦ Λυχνικοῦ [Ἐσπερινοῦ], ποιοῦμεν ἐν τῷ **Νάρθηκι**³⁰ **Παννυχίδα** εἰς τοὺς κοιμηθέντας καὶ ψάλλομεν τὸν ἐνόρδινον κανόνα τῆς Ὀκτωήχου τὸν νεκρώσιμον.

Εἰς δὲ τὸν Ὁρθρον, μετὰ τὸν ἐξάψαλμον Ἀλληλούϊα,

²⁹ Τὸ κυριώτερο Τυπικὸν συνόλου τῆς Ὁρθοδόξου Παραδόσεώς μας ἰδιαίτερα μετὰ τὴν νίκη τῆς Ὁρθοδοξίας ἐπὶ τοῦ προτεσταντισμοῦ τῆς Εἰκονομαχίας, καὶ μέχρι τῆς ἡμέρας μας, εἶναι τὸ Τυπικὸν τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις Λαύρας τοῦ Ὁσίου Σάββα (Τυπικὸν τοῦ Ἁγίου Σάββα, ΤΑΣ), τὸ ὁποῖον ὅπως εἶπε ὁ Ἅγιος Συμεὼν Ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης (+1429): «Ἐν ταύταις δὲ ταῖς ἱεραῖς μοναῖς καὶ σχεδὸν πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις, ἢ τοῦ ἀπὸ τῶν Ἱεροσολύμων Τυπικοῦ τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Σάββα τελεῖται τάξις» [PG 155, 556].

³⁰ Ἐννοεῖται πρὸς **Ἀνατολὰς** καὶ στὸν κεντρικό/διαμήκη ἄξονα τῆς Ἐκκλησίας (στὴν εὐθεία τῆς Ἁγίας Τραπεζῆς καὶ τοῦ Ἐσταυρωμένου τῆς Ἁγίας Τράπεζας).

[...]

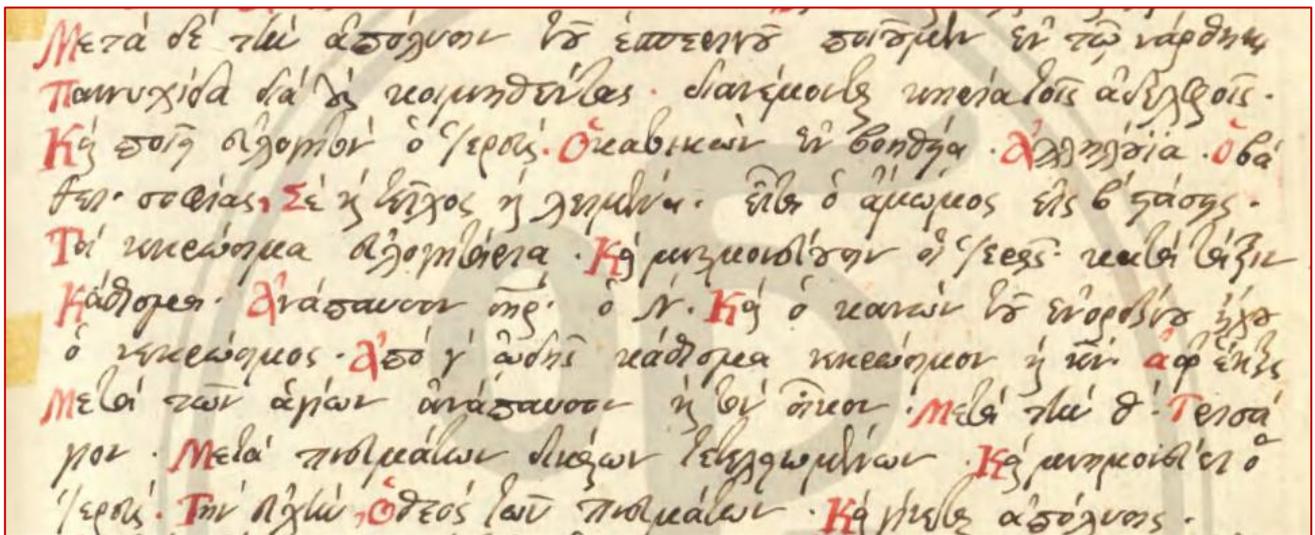
Ἡ συνήθης στιχολογία. **Ἐν δὲ ταῖς συναπταῖς πάσαις τῆς στιχολογίας καὶ³¹ τοῦ κανόνος μνημονεύονται πάντες οἱ προαπελθόντες Πατέρες καὶ Ἀδελφοὶ ἡμῶν. [...]**³²

4. Τυπικὸν Ἱ.Μ. Ὁσίου Γρηγορίου (1851)

Στὸ Τυπικὸν αὐτό, βλέπουμε γιὰ τὸ **Ψυχασάββατον** ὅτι ἔχει ὅπως καὶ τὰ προηγούμενα, **Παννυχίδα στὸν Νάρθηκα**:³³

«Μετὰ δὲ τὴν ἀπόλυσιν τοῦ Ἑσπερινοῦ ποιούμεν ἐν τῷ Νάρθηκι³⁴ **Παννυχίδα** διὰ τοὺς κοιμηθέντας **διανέμοντες κηρία τοῖς ἀδελφοῖς**».

Ἡ τάξις τῆς Παννυχίδος, μετὰ τὴν ἀπόλυσιν τοῦ Ἑσπερινοῦ, δίνεται στὴν Εἰκ. 12.

Εἰκ. 12. Τάξις Παννυχίδος (Μνημοσύνου) μετὰ τὸν Ἑσπερινό. Τυπικὸν τῆς Ἱ.Μ. Ὁσίου Γρηγορίου, ἔτους 1851, φ. 104.

³¹ Τυπικὸν τοῦ Ὁσίου καὶ Θεοφόρου Πατρὸς ἡμῶν Σάββα τοῦ Ἁγιασμένου, ἔκδοσις Ἰ. Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Παναγίας Τατάρνης, 2010, κεφ. ΚΗ' (Πεντηκοστάριον), σ. 309. Τὸ «καὶ» λείπει ἀπὸ το ἸΑΣ (2012).

³² Τυπικὸν τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἀγίας Λαύρας τοῦ Ὁσίου Σάββα (ἸΑΣ), 2012, κεφ. ΚΗ', σσ. 268-269.

³³ Τυπικὸν τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ὁσίου Γρηγορίου (1851), χφ. 250, φ. 104 (Ἀθωνικὴ Ψηφ. Κιβωτός).

³⁴ Βλ. ὑποσ. 30.

5. Τυπικὸν Ἱ.Μ. Ἀγίου Διονυσίου (1909)

Τὸ Τυπικὸν αὐτὸ ἀναφέρει γιὰ τὸ Ψυχασάββατον: «Τῆ Παρασκευῇ ἑσπέρας μνήμην ἐπιτελοῦμεν πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνος κεκοιμημένων Ὁρθοδόξων Χριστιανῶν Πατέρων καὶ ἀδελφῶν ἡμῶν. [...] Ὁ δὲ ἐκκλησιαστικὸς [στὸν Ἑσπερινὸ μετὰ τὰ ἀπολυτικά] **τίθησι τὸ τρίποδον ἐν τῷ μέσῳ³⁵ μετὰ τοῦ κολύβου**, τοῦ μανουαλίου, τοῦ θυμιατοῦ, καὶ τοῦ χαρτίου τοῦ περιέχοντος τὰ ὀνόματα τῶν ἀπ' αἰῶνος Κεκοιμημένων εὐσεβῶς Χριστιανῶν, πρὸς μνημόσυνον **διανέμει πρὸς τούτοις καὶ τὰ κηρία τοῖς ἀδελφοῖς**».³⁶ Ἄρα καὶ ἐδῶ «ἐν τῷ μέσῳ» καὶ πρὸς Ἀνατολὰς τελεῖται τὸ Μνημόσυνον.

6. Τυπικὸν Ἱ.Μ. Μεγίστης Λαύρας (1917)

Τὸ Τυπικὸν αὐτὸ (χφ. Παντοκράτορος 312), ἔχει γιὰ τὸ Ψυχασάββατον:

«Εἰς δὲ τὴν ἑναρξιν τοῦ Ὁ κατοικῶν, θέτουν οἱ ὠρολόγοι **εἰς τὴν μέσην τοῦ Ναοῦ τὸ τετραπόδιον καὶ ἀπάνω τὸ κόλλυβον**, [...].

Ὁ δὲ Ἱερεὺς [...] θυμιᾷ τὰς εἰκόνας καὶ τὸ κόλυβον· καὶ τὸν ἐντὸς Ναὸν κατὰ τὸ σύνηθες, ἕως τὰς ὥραιας πύλας, ἕως τὴν συμπλήρωσιν τῶν Εὐλογηταρίων· καὶ μετ' αὐτὰ **εὐθύς ὅπου εὐρεθῆ ἔρχεται ἔμπροσθεν τῶν κολύβων καὶ μνημονεύει** [πρὸς Ἀνατολὰς]. [...] Εἶτα ἀπέρχεται καὶ θυμιᾷ τὸν ἐντὸς Ναὸν ὅθεν τὸν ἀφήκεν. [...]

[...]· μετὰ δὲ τὸ τέλος τοῦ κανόνος, Τρισάγιον, καὶ τὰ τροπάρια *Μετὰ πνευμάτων*, καὶ τὰ λοιπά. Ὁ δὲ Ἱερεὺς ἀπέρχεται **ἔμπροσθεν τοῦ κολύβου καὶ μνημονεύει**. *Ἐλέησον ἡμᾶς ὁ Θεὸς [...]*».³⁷

7. Τυπικὸν Ἱ.Μ. Παντοκράτορος (1918)

«Τῆ Παρασκευῇ ἑσπέρας, μνήμην ἐπιτελοῦμεν πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνος κεκοιμημένων Χριστιανῶν Ὁρθοδόξων Πατέρων καὶ Ἀδελφῶν ἡμῶν. [...]. Μετὰ τὴν ἀπόλυσιν τοῦ Ἑσπερινοῦ, ποιούμεν **ἐν τῷ Νάρθηκι Παννυχίδα** διὰ τοὺς κοιμηθέντας [...]».³⁸ Βλ. ἐπίσης, ὑποσ. 30.

³⁵ Δὲν ἀναφέρεται ὅτι ἡ Παννυχίδα τελεῖται στὸν νάρθηκα ὁπότε μᾶλλον ἐννοεῖ «ἐν τῷ μέσῳ» τοῦ Ναοῦ, κάτω ἀπὸ τὸν κεντρικὸ πολυέλεο.

³⁶ Τυπικὸν τῆς ἐν Ἀθῶν Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Ἀγίου Διονυσίου, 2004 (1909), σ. 414.

³⁷ Τυπικὸν τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Μεγίστης Λαύρας 1917 (χφ. Παντοκράτορος 312), σσ. 238-239.

³⁸ Τυπικὸν τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Παντοκράτορος (1918), χφ. 283, σ. 133.

8. Τυπικὸν τοῦ Πρωτάτου Ἁγίου Ὁρους (1997)

Σὲ αὐτὸ τὸ Τυπικὸν τοῦ 1997 βλέπουμε ὅτι σὲ Μνημόσυνον (Παννουχίδα), καὶ σὲ «Τρισάγιον» κτιτόρων³⁹ (στὴν Θεία Λειτουργία), τὰ κόλλυβα τίθενται ἐν τῷ μέσῳ τοῦ Ναοῦ, κάτω ἀπὸ τὸν μέγαν πολυέλαιον.⁴⁰ Στὴν Θεία Λειτουργία τοῦ Σαββάτου ὁμως, στὸ «Τρισάγιον» ἔχει νὰ τοποθετοῦνται τὰ κόλλυβα ἔμπροσθεν τῆς εἰκόνας τοῦ Κυρίου (ὅπως καὶ στὸ Ψυχασάββατον). Σὲ μερικὲς ἐνορίες βλέπουμε ὅτι τίθενται στὸ κέντρον καὶ τὸ «Ψυχασάββατον», βλ. Εἰκ. 4, Εἰκ. 5, Εἰκ. 8, Εἰκ. 14, Εἰκ. 16, Εἰκ. 17, ὅπως καὶ σὲ Ρώσικη μονή, Εἰκ. 25. Τὸ 1957 στὴν Τάξη τοῦ Μπεκατώρου, θὰ δοῦμε πρώτη φορά, νὰ τίθενται τὰ κόλλυβα τοῦ Μνημοσύνου τοῦ Ψυχασαββάτου, πρὸ τῆς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ, ὑποσ. 57.

i. Κτιτορικὸς Ἑσπερινὸς καὶ Μνημόσυνον [Παννουχίδα]

«[...] Εἰς τὰ Ἀπόστιχα [τοῦ Ἑσπερινοῦ] ὁ εἷς ἐκκλησιαστικὸς ἀνάπτει τὸν μέγαν πολυέλαιον (ὀλόκληρον), ὁ δὲ ἕτερος - μετὰ μανδύου πάντοτε - διανέμει κηρία εἰς τὸν χοροστατοῦντα ἀρχιερέα (ἢ ἡγούμενον), εἰς τοὺς ἱερεῖς καὶ μοναχοὺς καὶ λοιποὺς παρευρισκομένους. [...].

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Ἀπολύσεως [τοῦ Ἑσπερινοῦ], ὁ ἐκκλησιαστικὸς θέτει ὑπὸ τὸν μέγαν πολυέλαιον τραπέζιον μετὰ τὰ κόλλυβα τῶν κτιτόρων καὶ ὀπισθεν αὐτοῦ (πρὸς τὸ Ἱερόν) εἰσοδικὸν μετὰ θυμιατὰ δύο κρεμάμενα ἐξ αὐτοῦ, καὶ ὀλίγον θυμίαμα εἰς τὸ τοῦ εἰσοδικοῦ πινάκιον.

[...] τοῦ διακόνου θυμιῶντος τὰ κόλλυβα καὶ τὸ Καθολικόν [Ναόν], ὡς ἐν τῇ ἀρτοκλασίᾳ.

[...] Ἀκολουθῶς ὁ διαβαστὴς τὸ Τρισάγιον. Ὁ ἀρχιερεὺς καταβαίνει [ἐκ τοῦ θρόνου] ἔμπροσθεν τῶν κολλύβων καὶ περὶ αὐτὸν κύκλῳ⁴¹ οἱ ἱερεῖς ψάλλοντες “Μετὰ πνευμάτων δικαίων” κλπ.»⁴²

ii. Ὁρθρος καὶ Θεία Λειτουργία Κτιτόρων

«[...] γίνεται ἀρχιερατικὴ Θεία Λειτουργία καὶ κόλλυβα τῶν κεκοιμημένων κτιτόρων (“Τρισάγιον”) μετὰ τὴν ὀπισθάμβωνον [Εὐχήν] καὶ ὑπὸ τὸν μέγαν πολυέλαιον».⁴³

³⁹ Μᾶλλον καὶ σὲ «Τρισάγιον» πατέρων τῆς Μονῆς.

⁴⁰ Στὸ κέντρον τίθενται σὲ κάποιες Μονές καὶ στὸ «Τρισάγιον» ποὺ γίνεται στὸ παρεκκλήσιον τοῦ Κοιμητηρίου γιὰ τοὺς κεκοιμημένους πατέρες κάθε Παρασκευὴ ἑσπέρας (π. Γεράσιμος Ἀγιορείτης, προσωπικὴ συζήτηση).

⁴¹ Βλ. ὑποσ. 22.

⁴² Ἀγιορείτικον Τυπικὸν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκολουθίας, Ἱ.Κ. Εὐαγγελισμοῦ Καρυαί, Ἅγιον Ὄρος, β' ἔκδ., ἔκδ. Καστανιώτη, Ἀθήνα 1997, σσ. 125-129. Πρβλ. Πεντηκοστάριον, Ψυχασάββατον [πρὸ τῆς Κυριακῆς τῆς Ἁγίας Πεντηκοστῆς], Ἀκολουθία τῆς Παννουχίδος.

⁴³ Ἀγιορείτικον Τυπικὸν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκολουθίας, ὁ.π., σ. 130.

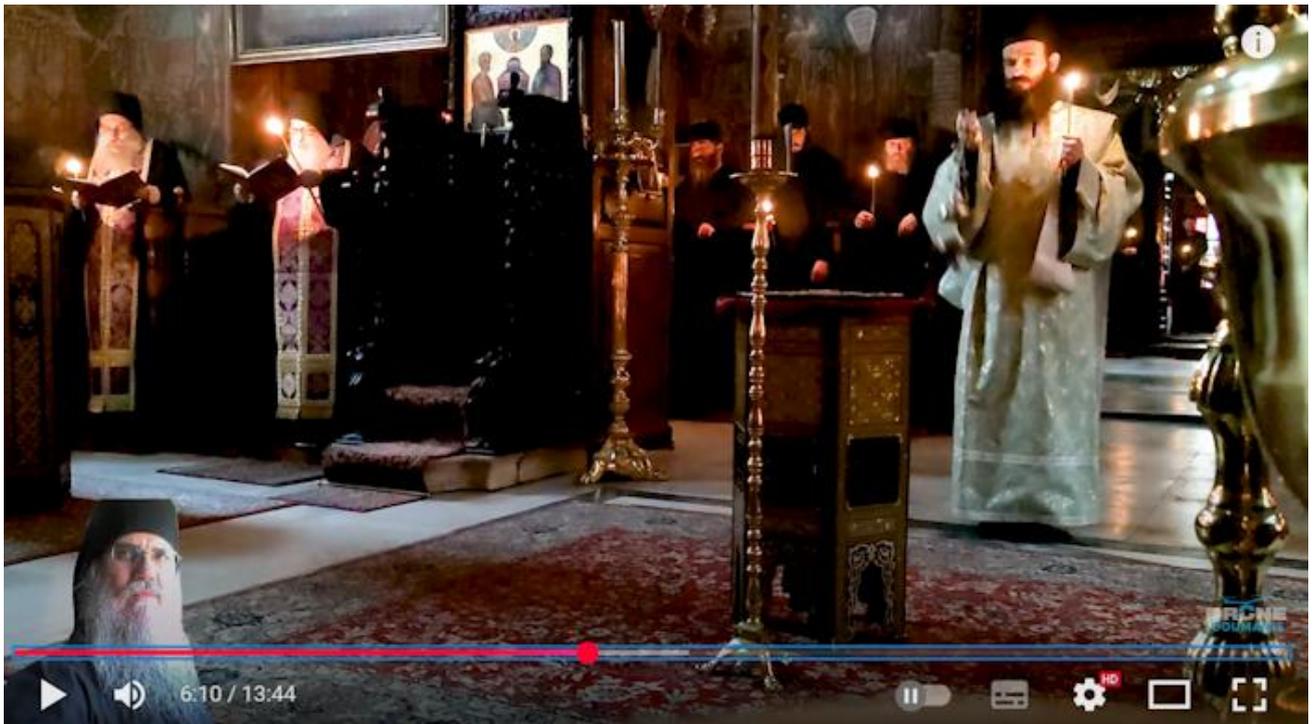
Ἡ Ἀκολουθία τοῦ Μνημοσύνου πρὸς τὴν Ἀνατολή τελεῖται

(α)

(β)

(γ)

(δ)

Είκ. 13. Ι.Μ. Καρακάλλου Άγιου Όρους. Μνημόσυνον Άδελφού, 2021. Τέλεισι Μνημοσύνου πρὸς τὴν Ἀνατολή καὶ τὰ κόλλυβα «ἐν τῷ μέσῳ» κάτω ἀπὸ τὸν μέγα πολυέλεο, τῶν Γερόντων, Ἱερέων, Μοναχῶν καὶ Πιστῶν λαμπαδηφορούντων (φερόντων κεριά/λαμπάδες), (youtube [doumanis.gr](https://www.youtube.com/doumanis.gr)).

iii. Τάξις ἀκολουθιῶν Σαββάτου: Θεία Λειτουργία, κόλλυβα κεκοιμημένων

«[...] Ὅσον χρόνον ὁ Ἱερεὺς ἀναγινώσκει τὴν ὀπισθάμβωνον εὐχήν, ὁ ἐκκλησιαστικὸς τοποθετεῖ ἔμπροσθεν τῆς εἰκόνας τοῦ Κυρίου τὸ τραπέζιον μετὰ τὰ κόλλυβα, χωρὶς νὰ ἀποσύρῃ τὸ εἰσοδικόν.

Μετὰ τὸ πέρας τῆς εὐχῆς λέγει ὁ διαβαστὴς χύμα τὸ Τρισάγιον κλπ. Ὁ Ἱερεὺς τὸ “Ὅτι Σοῦ ἐστίν” καὶ ἄρχεται ψάλλειν τὸ τροπάριον “Μετὰ πνευμάτων δικαίων” ἐξερχόμενος τοῦ Ἱεροῦ. ...».⁴⁴

Ἐννοεῖται ὅτι ἀφοῦ ἐξέρχεται τοῦ Ἱεροῦ ὁ Ἱερεὺς, τελεῖ τὸ “Τρισάγιον” πρὸς τὴν Ἀνατολή.

iv. Παρασκευὴ τοῦ Ἀσώτου ἐσπέρας (Παννυχίς)

«[...] Ἀρχομένων τῶν Ἀποστίχων ὁ ἐκκλησιαστικὸς - μετὰ μανδύου - διανέμει κηρία τοῖς ἀδελφοῖς. [...]

Τὰ κόλλυβα τοποθετοῦνται ἔμπροσθεν τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸ τέμπλον.⁴⁵ Ὁ Ἄμωμος παραλείπεται. Ἡ λοιπὴ Ἀκολουθία ὡς εἰς τὸ Κτιτορικὸν Μνημόσυνον. Τὰ κόλλυβα διανέμονται μετὰ τὴν Ἀπόλυσιν εἰς τὸν Νάρθηκα».⁴⁶

v. Ψυχοσάββατον

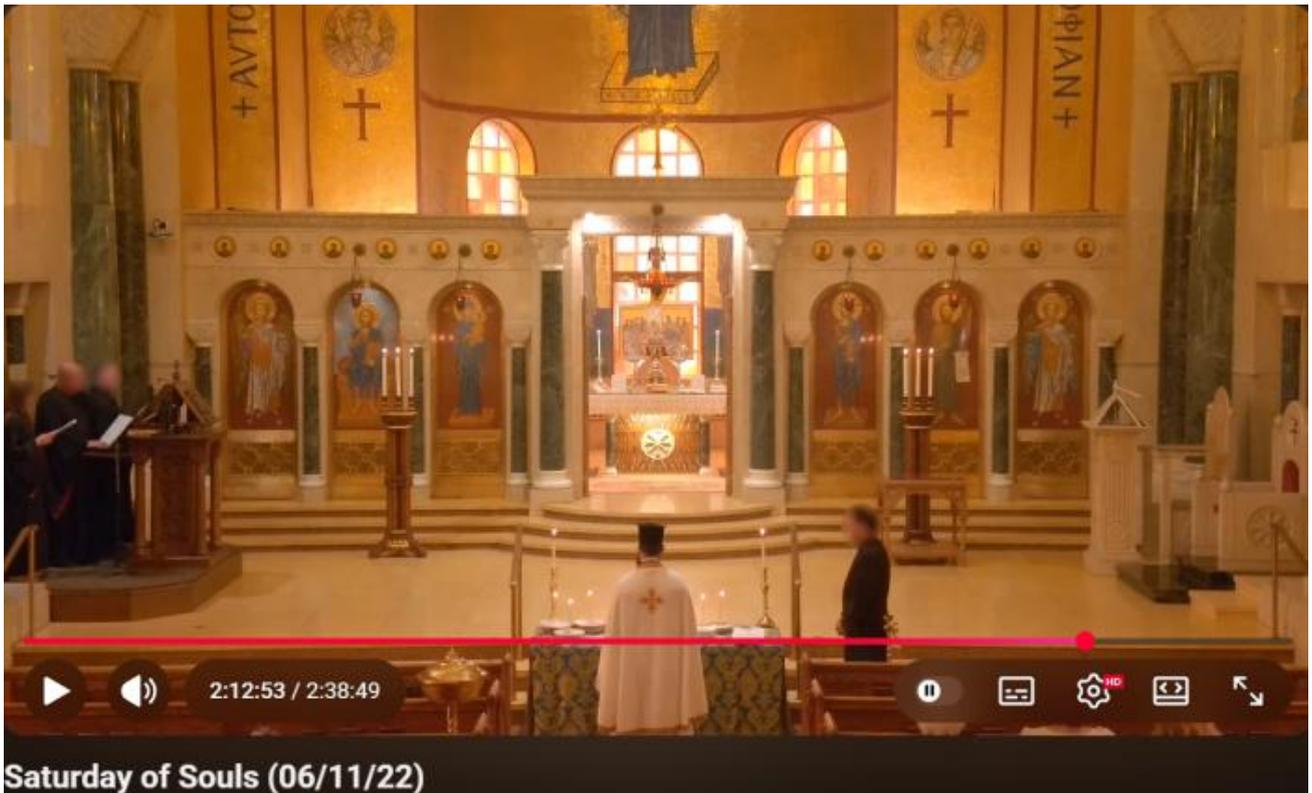
«[...] μνημονεύονται εἰς ἐκάστην στάσιν [τοῦ Ἀμώμου] οἱ κεκοιμημένοι, ἔμπροσθεν τοῦ Χριστοῦ τοῦ τέμπλου, ὅπου εἶναι τοποθετημένα κόλλυβα.»⁴⁷

⁴⁴ Ἀγιορείτικον Τυπικόν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκολουθίας, ὁ.π., σ. 54.

⁴⁵ «Εἰς τινὰς μονὰς ἢ παννυχὶς τελεῖται εἰς τὴν Λιτὴν. Σβήνουσι τὰ φῶτα εἰς τὸν κυρίως ναόν, κλείεται ἡ Βασιλικὴ Πύλη καὶ τοποθετοῦνται τὰ κόλλυβα ἔμπροσθεν τοῦ Χριστοῦ τῆς Λιτῆς».

⁴⁶ Ἀγιορείτικον Τυπικόν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκολουθίας, ὁ.π., σ. 175.

⁴⁷ Ἀγιορείτικον Τυπικόν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκολουθίας, ὁ.π., σσ. 175-176.

Εικ. 14. Ψυχοσάββατον. Κόλλυβα ἐν τῷ μέσῳ τοῦ Ναοῦ, τέλεισι μνημοσύνου πρὸς Ἀνατολάς. Ἐλληνορθόδοξος Ἱ.Ν. Ἁγίας τοῦ Θεοῦ Σοφίας, Washington, DC, ΗΠΑ, 11/6/2022.

9. Τυπικὸν (Στοιχεῖα Τυπικοῦ) τῆς Ἱ.Μ. Ὁσ. Γρηγορίου Ἁγίου Ὁρους (2021)

Τὸ Τυπικὸν⁴⁸ αὐτὸ λέει σχετικά στὸ κεφάλαιον γιὰ τὸ Κτητορικὸ Μνημόσυνον (7 Δεκεμβρίου):

«- Μετὰ τὴν ὀπισθάμβωνον εὐχὴν γίνεται εὐλόγησις τῶν κολλύβων τοῦ Ὁσίου Γρηγορίου.

- Ἀκολουθεῖ Τρισάγιον ὑπὸ τοῦ Ἀναγνώστου καὶ Νεκρώσιμον Τρισάγιον ὑπὸ τοῦ Ἱερατείου **κάτωθεν τοῦ μεγάλου πολυελέου**. Εἰς τὸ τέλος τοῦ Τρισαγίου ψάλλεται τρίς τὸ Αἰωνία ἢ μνήμη καὶ εὐθύς ἀμέσως, ἄνευ νεκρωσίμου Ἀπολύσεως, οἱ ψάλλται Εἴη τὸ ὄνομα Κυρίου. [Εἰδοποιούμεν ἐγκαίρως τὸν ἐκκλησιαστικὸν νὰ ἔχη ἔτοιμα **ψυχοκέρια διὰ τὸ Ἱερατεῖον κατὰ τὴν τέλεισιν τοῦ Τρισαγίου** καὶ ἔχομεν ἑτοιμάς μερικὰς φυλλάδας διὰ τὸ Ἱερατεῖον ...]».

Ἄρα βλέπουμε ὅτι τὸ «Τρισάγιον» γιὰ τοὺς κτίτορες τελεῖται συνηνωμένως μέσα στὴν Θεία Λειτουργία, **στὸ κέντρον «ἐν τῷ μέσῳ» (κάτω ἀπὸ τὸν μέγα πολυελέου) μὲ τοὺς Ἱερεῖς**

⁴⁸ Στοιχεῖα Τυπικοῦ (Διατάξεις), Ἱ.Μ. Ὁσίου Γρηγορίου Ἁγίου Ὁρους (2021) [pdf], σ. 47

φυσικά στραμμένους πρὸς τὴν Ἀνατολή, καὶ οἱ Ἱερεῖς φέρουν λαμπάδες ἀναμμένες, ψυχοκέρια, ἀλλὰ καὶ ὁ λαὸς φέρει ἀναμμένα κεριά.⁴⁹

Καὶ ὅταν γίνεται **Μνημόσυνο ἀδελφοῦ συνημμένο μεῖ Ἑσπερινό (Παννυχίδα)**, τὰ κόλλυβα τοποθετοῦνται ὅπως καὶ στὸ κτητορικὸ «Τρισάγιον» **κάτω ἀπὸ τὸν Πολυέλεο**.⁵⁰

Τὸ Τυπικὸν ὁμῶς τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ (2020) τῆς αὐτῆς Μονῆς ἀναφέρει ὅτι τὸ Σάββατον τῆς Ἀπόκρεω (Ψυχοσάββατον) - σὲ ἀντίθεση μετὰ τὰ παραπάνω περιπτώσεις - τὰ κόλλυβα τοποθετοῦνται μπροστὰ **στὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ τοῦ Τέμπλου**.

Ἐπίσης στὴν αὐτὴ θέση (μπροστὰ στὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ τοῦ τέμπλου) τοποθετεῖται καὶ τὴν Κυριακὴ τῶν Βαΐων τὸ καλάθι μετὰ τὰ βαιϊόκλαδα, καὶ στὴν Μεταμόρφωση τοῦ Σωτῆρος ὁ δίσκος μετὰ τὰ σταφύλια.⁵¹

10. Ἐγκόλπιον Ἐκκλησιαστικὸν Ἡμερολόγιον ὑπὸ τοῦ Ἐ.Ἱ. Φαρλέκα

Τὸ Ἐγκόλπιον Ἐκκλησιαστικὸν Ἡμερολόγιον τοῦ **1930**, καὶ τοῦ **1937**, ὑπὸ τοῦ πρωτονοταρίου τῆς Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν Ἐ.Ἱ. Φαρλέκα, τὸ πρῶτο δὲν ἀναφέρει τίποτε γιὰ τὰ κόλλυβα, τὸ δὲ τοῦ 1937, ἀπλὰ ἀναφέρει ὅτι: «...Εἴη τὸ ὄνομα – Καὶ μνημονεύονται τὰ κόλλυβα». ⁵² Ὅσο παλαιότερα, τόσο πιὸ λακωνικὰ ἦσαν τὰ τυπικά, ἐπειδὴ τὰ ἐγνώριζαν καλὰ (ἰδιαίτερα τὰ συχνότερα τελούμενα), ἀφοῦ ἀκολουθοῦσαν τὴν Παράδοση τῶν παλαιότερων στίς λεπτομέρειες.

Τὸ Ἐγκόλπιον Ἐκκλησιαστικὸν Ἡμερολόγιον τοῦ **1955** (Ἐ.Ἱ. Φαρλέκα), καὶ αὐτὸ δὲν εἶχε κάτι τὸ ἰδιαίτερο, ἀπλὰ: «μνημονεύονται τὰ κόλλυβα κατὰ τὴν ἐν τῷ Τυπικῷ ἐκτιθεμένην **Τάξιν**». ⁵³ οὐσιαστικὰ παρέπεμπε στὸ ἰσχύον Τυπικὸν τῆς Ἐκκλησίας, ΤΜΕ (§1).

⁴⁹ Τυπικὸν τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ, Ἱ.Μ. Ὁσίου Γρηγορίου Ἀγίου Ὁρους (2020) [pdf], σ. 82.

⁵⁰ Στοιχεῖα Τυπικοῦ (Διατάξεις), Ἱ.Μ. Ὁσίου Γρηγορίου Ἀγίου Ὁρους (2021) [pdf], σ. 97.

⁵¹ Τυπικὸν τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ, Ἱ.Μ. Ὁσίου Γρηγορίου Ἀγίου Ὁρους (2020) [pdf], σσ. 35, 51, 93.

⁵² Ἐγκόλπιον Ἐκκλησιαστικὸν Ἡμερολόγιον τοῦ 1937 ὑπὸ τοῦ πρωτονοταρίου τῆς Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν Ἐ.Ἱ. Φαρλέκα, σ. 37.

⁵³ Ἐγκόλπιον Ἐκκλησιαστικὸν Ἡμερολόγιον τοῦ 1955, ὑπὸ τοῦ Ἐ.Ἱ. Φαρλέκα, σ. 48.

11. Τάξις τῶν Ἱερῶν Ἀκολουθιῶν τοῦ Γεωργίου Γ. Μπεκατώρου

Ἡ Τάξις τῶν Ἱερῶν Ἀκολουθιῶν **1957** τοῦ Γεωργίου Γ. Μπεκατώρου,^{54,55} εἰς τὸ Σάββατον πρὸ τῆς Ἀπόκρεω (Ψυχασάββατον), ἐνῶ ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται νὰ ἀκολουθεῖ περίπου στὶς ἴδιες γραμμές τὸ ΤΜΕ στὴν τάξιν τοῦ Ἑσπερινοῦ, ἐν τούτοις, διαφοροποιεῖται καὶ εἰσαγάγει ἕναν **ἀδικαιολόγητο πρωτοφανῆ μοντερνισμό** (κελεύσει ἀνωτέρου του; ἢ ἀπὸ πού;) στὴν ὑποσημείωση 3 τῆς σελίδος 40:

Γράφει πρὸ τοῦ «*Μετὰ πνευμάτων*», καὶ τοῦ νεκρωσίμου κανόνος σὲ ὑποσημείωση ἐπὶ τοῦ *Νῦν ἀπολύεις*: «Ὁ Ἱερεὺς, φέρων ἐπιτραχήλιον, **ἐκφωνεῖ τὸ *Νῦν ἀπολύεις ἀπὸ τῶν Βημοθύρων, ἔνθα καὶ παραμένει ἱστάμενος μέχρι πέρας τῆς ἀκολουθίας***».⁵⁶

Ἡ Ὁ Ἱερεὺς, φέρων ἐπιτραχήλιον, ἐκφωνεῖ τὸ *Νῦν ἀπολύεις ἀπὸ τῶν Βημοθύρων, ἔνθα καὶ παραμένει ἱστάμενος μέχρι πέρας τῆς ἀκολουθίας*.

Τέτοιον νεωτερισμό, πρώτη φορά βρήκαμε νὰ ἀπαντᾶται σὲ αὐτὴν τὴν Τάξιν τοῦ 1957 (Μπεκατώρου), σύμφωνα μὲ τὴν διαθέσιμη βιβλιογραφία μας.

Παρακάτω στὴν σ. 41 λέει: «... τὰ τροπάρια *Μετὰ πνευμάτων*, ..., *Καὶ νῦν Ἡ μόνη ἀγνή*, μεθ' ἧς μνημονεῖ ὁ Ἱερεὺς ἐπὶ τῶν πρὸ τῆς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ⁵⁷ κειμένων ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων **κολλύβων**...».⁵⁸

Ὅμως τὸ «ἐπὶ τῶν ... κολλύβων», ὅπως τὸ ἔχει καὶ τὸ ΤΜΕ, σημαίνει στὴν κυριολεξία πάνω ἀπὸ τὰ κόλλυβα, στὴν οὐσία, μπροστὰ ἀπὸ τὰ κόλλυβα, τὸ ὁποῖον ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν ὑποσ. 3 τῆς σελ. 40 ποῦ προανεφέρθη. Δηλ. αὐτο-ἀναιρεῖται ἡ Τάξις Μπεκατώρου μὲ τὴν προσθήκη τῆς νεωτεριστικῆς ὑποσημείωσης.

Παρατηρήσαμε ἐπίσης ὅτι ὁ Μπεκατώρος, **δυστυχῶς, συνέχισε νὰ βάζει τὸν αὐτὸν νεωτερισμό ἑλαφρῶς τροποποιημένο, ὄχι ὡς ὑποσημείωση, ἀλλὰ μέσα στὴν διάταξιν**, καὶ στὶς

⁵⁴ Κυκλοφόρησε τὰ ἔτη 1951-1993 καὶ εἶχε μεγάλη διάδοση καὶ ἀπήχηση ὡς ἐτήσιο Τυπικὸν τῆς Ἐκκλησίας, χρησιμοποιούμενον στὶς Ἐνορίες τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

⁵⁵ Ἡ ἀναφορά μας στοὺς ἀνθρώπους καὶ στὶς ὀργανώσεις γίνεται γιὰ τὴν καταγραφή τῶν ἱστορικῶν στοιχείων ποῦ ἀφοροῦν τὸ παρὸν ἄρθρο, καὶ δὲν γίνεται γιὰ νὰ κριθεῖ ἢ μηδενιστεῖ ἐν γένει τὸ ἔργο τους.

⁵⁶ Γεωργίου Γ. Μπεκατώρου, Τάξις τῶν Ἱερῶν Ἀκολουθιῶν, Ἀθήναι 1957, σ. 40, ὑποσ. 3.

⁵⁷ Πρῶτη φορά ἐπίσης βλέπουμε στὴν παρούσα μας ἔρευνα, τὸ 1957, σὲ αὐτὴν τὴν Τάξιν τοῦ Μπεκατώρου, νὰ «τίθενται» τὰ κόλλυβα τοῦ Ψυχασαββάτου πρὸ τῆς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ.

⁵⁸ Γεωργίου Γ. Μπεκατώρου, Τάξις τῶν Ἱερῶν Ἀκολουθιῶν, Ἀθήναι 1957, σ. 41.

ὑπόλοιπες «Τάξεις» ποῦ βρήκαμε, τοῦ 1977,⁵⁹ 1986,⁶⁰ 1987,⁶¹ 1992: «Νῦν ἀπολύεις (οὐ ἀναγινωσκομένου, ἐξέρχεται ὁ ἱερεὺς, φέρων ἐπιτραχήλιον, εἰς τὰ Βημόθυρα, ἔνθα καὶ παραμένει μέχρι τῆς ἀπολύσεως τῆς ἀκολουθίας), μεθ' ὃ οἱ χοροὶ ψάλλουσι τὸν νεκρώσιμον κανόνα».⁶²

«Πρεσβείαις τῆς τεκούσης Σε»· «Νῦν ἀπολύεις» (οὐ ἀναγινωσκομένου, ἐξέρχεται ὁ ἱερεὺς, φέρων ἐπιτραχήλιον, εἰς τὰ Βημόθυρα, ἔνθα καὶ παραμένει μέχρι τῆς ἀπολύσεως τῆς ἀκολουθίας), μεθ' ὃ οἱ χοροὶ ψάλλουσι τὸν νεκρώσιμον κανόνα

Φαίνεται ἀπὸ αὐτὴν τὴν 30+ἔτῃ (;) σημείωση τῆς Τάξεως τοῦ Μπεκατώρου, ἀπὸ τὸ Σάββατον τῆς Ἀπόκρεω (Ψυχασάββατον), νὰ πέρασε αὐτὸς ὁ μοντερνισμὸς στοὺς Κληρικοὺς (καὶ στοὺς Ἐπισκόπους) καὶ στὰ Μνημόσυνα, δηλ. ἡ τέλεση τῶν Μνημοσύνων πρὸς τὴν Δύση. Φυσικὰ μοντερνιστὲς Κληρικοὶ σίγουρα ἔπρατταν αὐτὴν τὴν καινοτομία πρὸ τοῦ Μπεκατώρου (αὐτὸς τὴν κατέγραψε, καὶ κατ' ἐπέκτασιν τὴν προώθησε στὴν Ἐκκλησία). Θὰ δοῦμε ὁμῶς ἀργότερα καὶ ἄλλους καταλυτικοὺς παράγοντες αὐτοῦ τοῦ μοντερνισμοῦ. Ἀκόμη καὶ στὴν ΘΗΕ θὰ δοῦμε παρόμοια σημείωση, πάλι ἀπὸ τὸν Μπεκατῶρο, ἐνισχύουσα ἐπὶ πλέον τὸν νεωτερισμὸ.

⁵⁹ Γεωργίου Γ. Μπεκατώρου, Τάξις τῶν Ἱερῶν Ἀκολουθιῶν, Ἀθήναι 1977, σ. 76.

⁶⁰ Γεωργίου Γ. Μπεκατώρου, Τάξις τῶν Ἱερῶν Ἀκολουθιῶν, Ἀθήναι 1986, σσ. 79-80.

⁶¹ Γεωργίου Γ. Μπεκατώρου, Τάξις τῶν Ἱερῶν Ἀκολουθιῶν, Ἀθήναι 1987, σσ. 75.

⁶² Γεωργίου Γ. Μπεκατώρου, Τάξις τῶν Ἱερῶν Ἀκολουθιῶν, Ἀθήναι 1992, σσ. 73.

Εικ. 15. Γ.Ν. Αγ. Νικολάου Κάτω Πατησίων, Αθήνα. Τέλεσις Μνημοσύνου προς Ανατολάς, 10/2/2024.

Εικ. 16. Έκκλησία τής Αλβανίας. Τέλεσις Μνημοσύνου («Ψυχосαββάτου») προς Ανατολάς και στο κέντρον (τά κόλλυβα μετακινήθηκαν πρό τής ακολουθίας), 2021. Φωτογραφία από ekklisiaonline.

Εἰκ. 17. Ἐκκλησία τῆς Ἀλβανίας. Τέλεσις Μνημοσύνου («Ψυχοσαββάτου») πρὸς Ἀνατολὰς καὶ στὸ κέντρον (2022). Οἱ πιστοὶ κρατᾶνε ἀναμμένα κεριά. Φωτογραφία ἀπὸ ekklisiaonline.

Εἰκ. 18. Ἱ.Μ. Φιλοθέου Ἁγίου Ὁρους. Κτητορικόν Μνημόσυνον, 2017. Τέλεσις Μνημοσύνου πρὸς τὴν Ἀνατολή καὶ «ἐν τῷ μέσῳ» κάτω ἀπὸ τὸν μέγα πολυέλεο, τοῦ Ἀρχιερέως, τῶν Γερόντων, Τερέων, Μοναχῶν καὶ Πιστῶν λαμπαδηφορούντων (φερόντων κεριά/λαμπάδες), (φωτογραφία: imtk.gr).

12. Ἡμερολόγιον / Δίπτυχα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος

Εἰς τὸ Σάββατον πρὸ τῆς Ἀπόκρεω (Ψυχοσάββατον):

i. Ἐτῶν 1960, 1963, 1968, 1975, 1978

Τὸ ἐπίσημο Ἡμερολόγιον τῆς Ἐκκλησίας μας (τὰ τότε Δίπτυχα) ἐκδόσεως τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας, τοῦ 1960 (ἔτος δεύτερον), τοῦ 1963, τοῦ 1968, τοῦ 1975 καὶ τοῦ 1978: Μετὰ τὸ *Νῦν ἀπολύεις* δὲν ἔχουν καμία σημείωση τύπου Μπεκατώρου (βλ. §11), ἀλλὰ ἔχουν τὸν Κανόνα εἰς Κοιμηθέντας, ἀπὸ θ' ὠδῆς τὸν Εἰρμό, εἶτα τὸ Τρισάγιον, τὰ Ἀπολυτίκια, καὶ τὰ τροπάρια *Μετὰ πνευμάτων*, κ.λπ., καὶ μετὰ ἀναφέρονται στοῖς ισχύον Τυπικόν τῆς Ἐκκλησίας, τὸ **ΤΜΕ**, ὅτι δηλ.: «μνημονεύονται τὰ ὀνόματα τῶν Κεκοιμημένων κατὰ τὴν ἐν τῷ Τυπικῷ (§7 καὶ §9) ἐκτιθεμένην τάξιν»^{63, 64, 65, 66} (πρβλ. §1).

Εἰκ. 19. Ἱ.Ν. τοῦ Τιμίου Σταυροῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Τιμίου Σταυροῦ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀμερικῆς. Τέλεισις Μνημοσύνου («Ψυχοσαββάτου») πρὸς Ἀνατολάς. Brookline, ΜΑ, ΗΠΑ, 25/2/2023.

⁶³ Ἡμερολόγιον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 1960 (ἔτος δεύτερον), ἔκδοσις τῆς ἐκδόσεως τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, σσ. 58-59.

⁶⁴ Ἡμερολόγιον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 1968, σ. 51.

⁶⁵ Ἡμερολόγιον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 1975, ἔκδοσις Ἀ.Δ., σσ. 36-37.

⁶⁶ Ἡμερολόγιον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 1978, ἔκδοσις Ἀ.Δ., σ. 35.

ii. Ἐτῶν 1983, 1984, 1989, 1994, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001

Τὸ ἐπίσημο Ἡμερολόγιον τῆς Ἐκκλησίας μας τοῦ 1983, τοῦ 1984, τοῦ 1989, καὶ τὰ (μετονομασθέντα πλέον) Δίπτυχα τοῦ 1994, 1997-2001, ἐπίσης, Μετὰ τὸ Νῦν ἀπολύεις δὲν ἔχουν καμία σημείωση τύπου Μπεκατώρου (βλ. §11), ἀλλὰ ἔχουν τὸν Κανόνα εἰς Κοιμηθέντας, ἀπὸ θ' ὠδῆς τὸν Εἰρμό, εἶτα τὸ Τρισάγιον, τὰ Ἀπολυτικά, τὴν Ἐκτενὴ δέησιν, καὶ τὰ τροπάρια *Μετὰ πνευμάτων*, κ.λπ., καὶ μετὰ καταγράφει πῶς «μνημονεύονται τὰ ὀνόματα τῶν Κεκοιμημένων»: «Ἐλέησον ἡμᾶς, ὁ Θεός,».^{67, 68, 69, 70, 71}

iii. Ἐτῶν 2002, 2003, 2007

Τὰ Δίπτυχα ὁμως τοῦ 2002, 2003, ὡς μὴ ὠφείλαν, υἰοθέτησαν τὴν μοντερνιστικὴ «τάξη» τῆς Τάξεως τοῦ Μπεκατώρου (1957, 1977, 1986), ἡ ὁποία δυστυχῶς «πέρασε» ἤδη ἀπὸ τὸ 1962 καὶ στὰ νεωτερίζοντα Ἱερατικά τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας ὡς θὰ δοῦμε παρακάτω, ὅπου μετὰ τὸ *Νῦν ἀπολύεις*, ἔχουν: «... Νῦν ἀπολύεις (οὐ ἀναγινωσκομένου, ἐξέρχεται ὁ ἱερεὺς, φέρων ἐπιτραχήλιον, εἰς τὰ Βημόθυρα, ἔνθα καὶ παραμένει μέχρι τῆς ἀπολύσεως τῆς ἀκολουθίας) ...».^{72, 73}

Δόξα, «Πρεσβείαις τῆς τεκούσης σε» μετὰ τὸ «Νῦν ἀπολύεις» (οὐ ἀναγινωσκομένου ἐξέρχεται ὁ ἱερεὺς φέρων ἐπιτραχήλιον εἰς τὰ δημόθυρα, ἔνθα καὶ παραμένει μέχρι τῆς ἀπολύσεως τῆς ἀκολουθίας) οἱ χοροὶ ψάλλουσι τὸν νεκρῶσιμον κανόνα τοῦ πλ. β'

Τὰ Δίπτυχα τοῦ 2007 ἐπίσης, διατηροῦν τὴν τάξη τοῦ Μπεκατώρου ἐλαφρῶς παραλλαγμένη, ὅπου μετὰ τὸ *Νῦν ἀπολύεις*, ἔχουν: «Μετὰ τὸ *Νῦν ἀπολύεις* (κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν τοῦ ὁποίου ὁ ἱερεὺς φέρων ἐπιτραχήλιον ἐξέρχεται εἰς τὰ Βημόθυρα, ὅπου καὶ παραμένει μέχρι τῆς ἀπολύσεως) ...».⁷⁴

⁶⁷ Ἡμερολόγιον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 1983, ἔκδοσις Ἀ.Δ., σ. 43.

⁶⁸ Ἡμερολόγιον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 1984, ἔκδοσις Ἀ.Δ., σσ. 34-35.

⁶⁹ Ἡμερολόγιον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 1989, ἔκδοσις Ἀ.Δ., σ. 52.

⁷⁰ Δίπτυχα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 1994, ἔκδοσις τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, σσ. 40-41.

⁷¹ Δίπτυχα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 1997, σ. 48.

⁷² Δίπτυχα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 2002, ἔκδοσις Ἀ.Δ., σ. 59.

⁷³ Δίπτυχα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 2003, ἔκδοσις Ἀ.Δ., σ. 58.

⁷⁴ Δίπτυχα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 2007, ἔκδοσις Ἀ.Δ., σ. 42.

Ἀλήθεια, ποιὸς ὁ σκοπὸς αὐτῆς τῆς μοντερνιστικῆς παγκόσμιας **παραφωνίας** (ἢ μάλλον ἀταξίας) στὰ Δίπτυχα τῆς ἐποχῆς τοῦ μακαριστοῦ Ἀρχιεπ. Χριστοδοῦλου, καὶ ποιὸς ὁ ἐγκέφαλος αὐτῆς;

iv. Ἐτῶν 2008, 2009, 2017, 2025

Τὰ Δίπτυχα τοῦ 2008, τοῦ 2009, τοῦ 2017, καὶ τοῦ 2025, εὐτυχῶς **ἔβγαλαν τὴν μοντερνιστικὴ αὐτὴ σημείωση**, ἀλλὰ ἡ ζημιὰ στὴν Παράδοση ἔχει ἤδη γίνεи, καὶ πρέπει νὰ ἀντιστραφεῖ. Μετὰ τὸν Νεκρώσιμο κανόνα, ... καὶ τὴν ἐκφώνησιν Ὅτι ἐλέημων, ἀναφέρουν:

«... Μετὰ πνευμάτων δικαίων κ.λπ., καὶ μετὰ ὁ Ἱερεὺς ἰστάμενος πρὸ τῆς εἰκόνας τοῦ δεσπότη Χριστοῦ [ὄχι ἐν τῷ μέσῳ], κάτωθι τῆς ὁποίας εὐρίσκονται τὰ ὑπὲρ τῶν ἀποιχομένων⁷⁵ κόλλυβα, ἐκφωνεῖ τὸ μνημόσυνον τῶν κεκοιμημένων ...»,^{76, 77, 78, 79} παρόμοια μὲ τοῦ Μπεκατώρου (Τάξις 1977, 1986).⁸⁰

Τὸ «πρὸ τῆς εἰκόνας» κυριολεκτικὰ σημαίνει «μπροστὰ ἀπὸ τὴν εἰκόνα», «ἐνώπιον τῆς εἰκόνας», ἄρα κάτω ἀπὸ τὰ Βημόθυρα καὶ τὰ σκαλιά, μπροστὰ ἀπὸ τὰ κόλλυβα καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, βλέπων φυσικὰ (ὁ Ἱερεὺς) πρὸς Ἀνατολάς. **Πρέπει ὁμως νὰ τονισθεῖ τὸ πρὸς Ἀνατολάς** (μῆπως κανεῖς ἐρμηνεύσει τὸ «πρὸ τῆς εἰκόνας» καὶ κατὰ τὸ δοκοῦν, «πλαγίως» γιὰ παράδειγμα), καὶ λόγῳ τῆς παρούσης καταστάσεως τελέσεως τῶν Μνημοσύνων πρὸς τὴν Δύση, π.χ. ὡς:

«ὁ Ἱερεὺς ἰστάμενος πρὸ τῶν κολλύβων ποῦ **κατὰ τὴν Παράδοσιν τοποθετοῦνται ἐν τῷ μέσῳ** (πρβλ. §1), ἐκφωνεῖ τὸ μνημόσυνον τῶν κεκοιμημένων, **ἐστραμμένος πρὸς Ἀνατολάς**».

Ἡ προηγούμενη ἀνάλυση συγκεντρωμένη σὲ Πίνακες ἔχει ὡς ἐξῆς:

⁷⁵ Τὸ ἀποιχόμενος βγαίνει ἀπὸ τὸ ἀπό+οἶχομαι (οἶχομαι = φεύγω, πορεύομαι, χάνομαι), τὸ ὅποσον σημαίνει φεύγω μακρὰ, ἀπέρχομαι, ἔχω χαθεῖ, **ἀπέθανον καὶ δὲν ὑπάρχω πλέον**. Ἀποιχόμενος σημαίνει ὁ τελευτήσας, ὁ νεκρός. Γνώμη μας εἶναι ὅτι πρέπει ἀντὶ τοῦ ἀποιχομένου νὰ προτιμηθεῖ ἡ λέξις «κεκοιμημένος», καὶ μία ἀναλυτικότερη συνολικὰ φράση.

⁷⁶ Δίπτυχα 2008, Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, σσ. 48-49.

⁷⁷ Δίπτυχα 2009, Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, σ. 43.

⁷⁸ Δίπτυχα 2017, Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, σ. 101.

⁷⁹ Δίπτυχα 2025, Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, σσ. 99-100.

⁸⁰ Παρόμοια ἀναφέρει βέβαια (στὸ σχετικὸ σημεῖο) καὶ ἡ Τάξις τοῦ Μπεκατώρου 1977 (σ. 77), 1986 (σ. 80) ἀλλὰ **αὐτο-ἀναιρούμενη** ὅπως εἴπαμε (βλ. §Γ.5) λόγῳ τῆς προηγηθείσης σημειώσεως στὸ *Νῦν ἀπολύεις* ὅτι τάχα παραμένει ὁ Ἱερεὺς στὰ Βημόθυρα μέχρι τέλος.

Πίνακας 1. Ἐγκόλπιον Ἐκκλησιαστικὸν Ἡμερολόγιον, ὑπὸ τοῦ πρωτονοταρίου τῆς Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν Ἐ.Ι. Φαρλέκα.

Ἔτος (1930-1955)	ἔχει μοντερνιστικὴ σημείωση νὰ παραμένει ὁ Ἱερεὺς στὰ Βημόθυρα ἀπὸ τὸ <i>Νῦν ἀπολύεις</i> μέχρι τέλους;
1930	Ὁχι
1937	Ὁχι
1955	Ὁχι

Πίνακας 2. Τάξις Γεωργίου Γ. Μπεκατώρου.⁵⁵

Ἔτος (1957-1992)	ἔχει τὴν μοντερνιστικὴ σημείωση νὰ παραμένει ὁ Ἱερεὺς στὰ Βημόθυρα ἀπὸ τὸ <i>Νῦν ἀπολύεις</i> μέχρι τέλους;
1957	Ναί
1977	Ναί
1986	Ναί
1987	Ναί
1992	Ναί

Πίνακας 3. Δίπτυχα/Ἡμερολόγιον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας.⁵⁵

Ἔτος (1960-2025)	ἔχει τὴν μοντερνιστικὴ σημείωση νὰ παραμένει ὁ Ἱερεὺς στὰ Βημόθυρα ἀπὸ τὸ <i>Νῦν ἀπολύεις</i> μέχρι τέλους;
1960	Ὁχι
1963	Ὁχι
1968	Ὁχι
1975	Ὁχι
1978	Ὁχι
1983	Ὁχι
1984	Ὁχι

1989	Όχι
1994	Όχι
1997-1998	Όχι
1999-2001	Όχι
2002	Ναί
2003	Ναί
2007	Ναί
2008	Όχι
2009	Όχι
2017	Όχι
2025	Όχι

13. Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια (ΘΗΕ)

Μετὰ τὰ Τυπικά, τὰ ἐνιαύσια Τυπικά, καὶ τὰ Δίπτυχα ποῦ εἶδαμε στὶς προηγούμενες παραγράφους, ἄλλος ἓνας παράγοντας (φορέας) τοῦ μοντερνισμοῦ αὐτοῦ ἦταν ἡ Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια (1962 – 1968).⁸¹

Στὸν τόμο Η' (1966) ὑπάρχει τὸ θέμα «Μνημόσυνον» ὅπου ἡ ἐνότητα «Γάξις Λατρείας» εἶναι ἄρθρο τοῦ Γεωργίου Μπεκατώρου εἰς τὸ ὁποῖον ὑπάρχει ὁ μοντερνισμὸς οἱ Ἱερεῖς νὰ τελοῦν τὸ Μνημόσυνο ἀπὸ τὴν Ὁραία Πύλη:

«... ἐξερχομένων τοῦ Ἱεροῦ Βήματος λαμπαδηφορούντων⁸² ... τῶν τελετουργούντων πρεσβυτέρων μετὰ τῶν διακόνων καὶ ἱσταμένων πρὸ τῶν Βημοθύρων, ἄρχονται οἱ χοροὶ ψάλλοντες τοὺς διὰ τὰς ἀκολουθίας τῶν ἀποικομένων ἐκλεγέντας στίχους τοῦ ριη' ψαλμοῦ (τοῦ Ἀμώμου) Πληρωθέντων τῶν εὐλογηταρίων ... κοντάκιον Μετὰ τῶν Ἁγίων ... τὰ ἀναπαύσιμα τροπάρια Μετὰ πνευμάτων δικαίων ...».⁸³

Ξεκάθαρα λέει ὅτι οἱ Κληρικοὶ ἴστανται πρὸς τῶν Βημοθύρων στὸ Μνημόσυνον. Δηλ. προωθεῖ ἀντικανονικῶς τοὺς Κληρικοὺς νὰ τελοῦν τὸ Μνημόσυνον ἐξ ἀποστάσεως, ἀφ' ὑψηλοῦ, καὶ πρὸς τὴν Δύση ἀπὸ τὴν Ὁραία Πύλη. Αὐτὸ εἶναι ξεκάθαρος μοντερνισμὸς, καὶ προώθηση τῆς λατινογενοῦς πλάνης versus populum, βάσει τῶν προηγουμένων ποῦ ἀναφέραμε.⁸⁴ Φαίνεται ἐπίσης καὶ ἡ σύνδεση τοῦ μοντερνισμοῦ τοῦ Ψυχοσαββάτου μετὰ τὴν πρὸς Δυσμὰς τέλεσιν τοῦ Μνημοσύνου.

14. «Ἀπαντήσεις» εἰς Λειτουργικὰς Ἀπορίας, Ἰωάννου Μ. Φουντούλη

Ὁ Ἰωάννης Φουντούλης ἀσχολεῖται μετὰ τὸ Νῦν ἀπολύεις τοῦ Ἑσπερινοῦ (τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται ἐδῶ λόγῳ τοῦ μοντερνισμοῦ τοῦ Ψυχοσαββάτου ποῦ εἶδαμε) στὴν ἀπορία #365: «Τὸ Νῦν ἀπολύεις στὸ τέλος τοῦ Ἑσπερινοῦ λέγεται ἀπὸ τὸν Ἱερέα μετὰ τὸ μέτωπο πρὸς τὸν λαὸ ἢ πρὸς τὴν Ἁγία Τράπεζα;»⁸⁵

⁸¹ Ἀρχισυντάκτης τῆς ΘΗΕ ἦταν ὁ Ἀριστείδης Πανώτης, μετέπειτα ἰδρυτικὸ μέλος τῆς «Εἰδικῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς Λειτουργικῆς Ἀναγεννήσεως» τοῦ μακαριστοῦ Ἀρχιεπισκόπου Χριστοδούλου, καὶ τοῦ Μητρ. Καισαριανῆς Δανιήλ.

⁸² Βλ. §2, αὐτὸ εἶναι ἀρχαία παράδοση, τὴν ἀναφέρει ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, καὶ τηρεῖται σήμερα στὸ Ἅγιον Ὄρος, σὲ Ρώσικες, Σέρβικες, Ρουμάνικες καὶ Βουλγάρικες ἐκκλησίες.

⁸³ ΘΗΕ, τόμος Η', Ἀθήναι 1966 σ. 1229.

⁸⁴ «Ὁ Ἱερεὺς ἀνέκαθεν ἐποίει τὴν Ἀνάγνωσιν τῶν Εὐχῶν πρὸς Ἀνατολὰς», ὁ.π..

⁸⁵ Ἰωάννου Μ. Φουντούλη, Ἀπαντήσεις εἰς Λειτουργικὰς ἀπορίας, Γ' τόμος, ἔκδ. γ', Ἀποστολικὴ Διακονία 2002 (1982), #365, σσ. 181-183.

Ἡ τελικὴ ἀπάντηση τοῦ Φουντούλη εἶναι ὅτι «Τὸ ζήτημα πρὸς ποῖο μέρος θὰ εἶναι ἐστραμμένος ὁ Ἱερεὺς κατὰ τὴν ἀπαγγελία τοῦ *Νῦν ἀπολύεις* εἶναι ἐπομένως ἀνύπαρκτο, ἀφοῦ κατὰ τὴν ὀρθὴ τάξι δὲν λέγεται ἀπὸ τὸν Ἱερέα».

Ἄν ἀνατρέξουμε στὰ παλαιὰ Τυπικά, στὸ Τυπικὸν Ἁγίου Σάββα, καὶ στὰ Τυπικὰ ποῦ δίνονται στὸν Δημητριάεσκη,⁸⁶ παρατηροῦμε ὅτι δὲν διαχωρίζουν νὰ τὸ λέει Ἱερεὺς τὸ *Νῦν ἀπολύεις*. Βλέπουμε διατυπώσεις ὅπως:

«Δόξα, καὶ νῦν θεοτοκίον [ἀποστίχων]. Εἶτα τὸ *Νῦν ἀπολύεις*, τὸ τρισάγιον, τὸ *Παναγία Τριάς* σὺν τῷ *Πάτερ ἡμῶν*. Ἐκφωνεῖ ὁ Ἱερεὺς Ὅτι *Σοῦ ἐστὶν ἡ Βασιλεία καὶ ἡ δύναμις*, καὶ ἡμεῖς τὸ ἀπολυτικίον τοῦ ἡχοῦ ἢ τὸ *Θεοτόκε Παρθένε*, λέγοντες αὐτὸ ἐκ γ'.»⁸⁷

Ὅμως τὸ θέμα δὲν εἶναι ἀνύπαρκτο, ὅπως λέει ὁ Φουντούλης, ἀλλὰ ὑπαρκτό, διότι:

Ὅλα τὰ Ἱερατικά τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας (πρὶν ἀπὸ τὸν Φουντούλη) μέχρι καὶ τὰ σημερινά (μετὰ ἀπὸ τὸν Φουντούλη), ὅπως θὰ δοῦμε ἔχουν τὸν Ἱερέα νὰ λέει τὸ *Νῦν ἀπολύεις*.⁸⁸ Καὶ τὸ Ἱερατικὸν τοῦ 1962, ἔχει νὰ τὸ λέει: «ὁ Ἱερατικῶς Προϊστάμενος, ἢ ὁ Ἱερεὺς».⁸⁹

Καὶ στὰ μοναστήρια ποῦ τὸ λέει ὁ ἡγούμενος ἢ ὁ προεστῶς ὀρθίος ἀπὸ τὸ στασίδι του, ἔστω γνωστόν ὅτι τὸ στασίδι τοῦ ἡγουμένου, ὅπως καὶ ὁ ἐπισκοπικὸς θρόνος, παραδοσιακῶς, πρὸς Ἀνατολὰς βλέπουν στὴν Ἐκκλησία μας.⁹⁰ Ἄν τύχει καὶ τὸ λέει ἀπὸ ἄλλης θέσεως καὶ προσανατολισμένος ὅπως τύχει, αὐτὸ ὑποδηλώνει ἄγνοια ἢ ἀδιαφορία τοῦ προεστῶτος.

Ἀφοῦ λοιπόν, πλέον ὁ Ἱερεὺς (ἢ φυσικά ὁ Ἐπίσκοπος ὅταν εἶναι παρών) λέει τὸ *Νῦν ἀπολύεις* στὶς ἐνορίες, λογίζεται Προσευχή, δὲν λογίζεται ἀπλὰ Στίχος. Ἄρα πρὸς Ἀνατολὰς πρέπει νὰ λέγεται.

⁸⁶ Aleksej Dmitrievskij, *Opisanie liturgitseskich rukopisej*, 1895- 1917. Τόμος 3^{ος}.

⁸⁷ Τυπικὸν τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις Λαύρας τοῦ Ὁσίου Σάββα, ΤΑΣ, ἐν Ἱεροσολύμοις 2012, σσ. 55, 117, κλπ..

⁸⁸ Ἄς σταματήσουν οἱ Διάκονοι ἢ οἱ Ψάλτες νὰ ἀπαντοῦν *Εἰς πολλὰ ἔτη Δέσποτα*, ἐπειδὴ εἶναι ἐμπαιγμός.

⁸⁹ Ὁ Φουντούλης «κόλλησε» στὴν ἀπορία αὐτὴ ὅτι κανονικὰ τὸ λέει ὁ ἡγούμενος, ὁ προεστῶς, καὶ δὲν ἔχουμε ἡγούμενο, προεστῶτα στὶς ἐνορίες γιὰ νὰ τὸ πεῖ ... , καὶ εὐκαίρως - ἀκαίρως δὲν παρέλειψε νὰ μᾶς ὑπενθυμίσει τὸν μοναχικὸ Ἐσπερινό (ποῦ τόσοις αἰῶνες, 1200+ χρόνια, ὅπως τελεῖται στὶς ἐνορίες, ἀκόμη δὲν ἔχει γίνῃ ἐνοριακός)!

⁹⁰ Βλ. *Ὁ Ζωοποιὸς Σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ ἀνέκαθεν δέσποζε στὸ Ἱερόν Βῆμα, στὴν Ἁγία Τράπεζα, καὶ διέλαμπε ὅταν ἦταν ἀνοιχτὴ ἡ Ὁραία Πύλη, τὸ Καταπέτασμα ...*, α' ἔκδοσις, 4/11/2024, σσ. 8-10.

15. Ἱερατικά

Ἄς δοῦμε ὁμῶς καὶ τὸ κατ' ἐξοχὴν βιβλίον τῶν Ἱερέων, τὸ Ἱερατικόν, τὶ γράφουν σχετικὰ στὶς ἀπολύσεις τοῦ Ἑσπερινοῦ μετὰ τὸ *Νῦν ἀπολύεις*, καὶ γιὰ τὰ Μνημόσυνα (ὄσα κὰν γράφουν κάτι σχετικό).

i. Ἱερατικόν Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου 1895

Στὸν Μικρὸ Ἑσπερινὸ καὶ στὸν Μεγάλο, μετὰ τὸ *Νῦν ἀπολύεις* **δὲν ἔχει** καμία τάξη/σημείωση τύπου Μπεκατώρου, δηλ. νὰ στέκεται ὁ Ἱερεὺς στὰ Βημόθυρα μέχρι πέρατος τῆς ἀκολουθίας» (βλ. §11).

Στὸν Μικρὸ Ἑσπερινὸ ἀναφέρει:

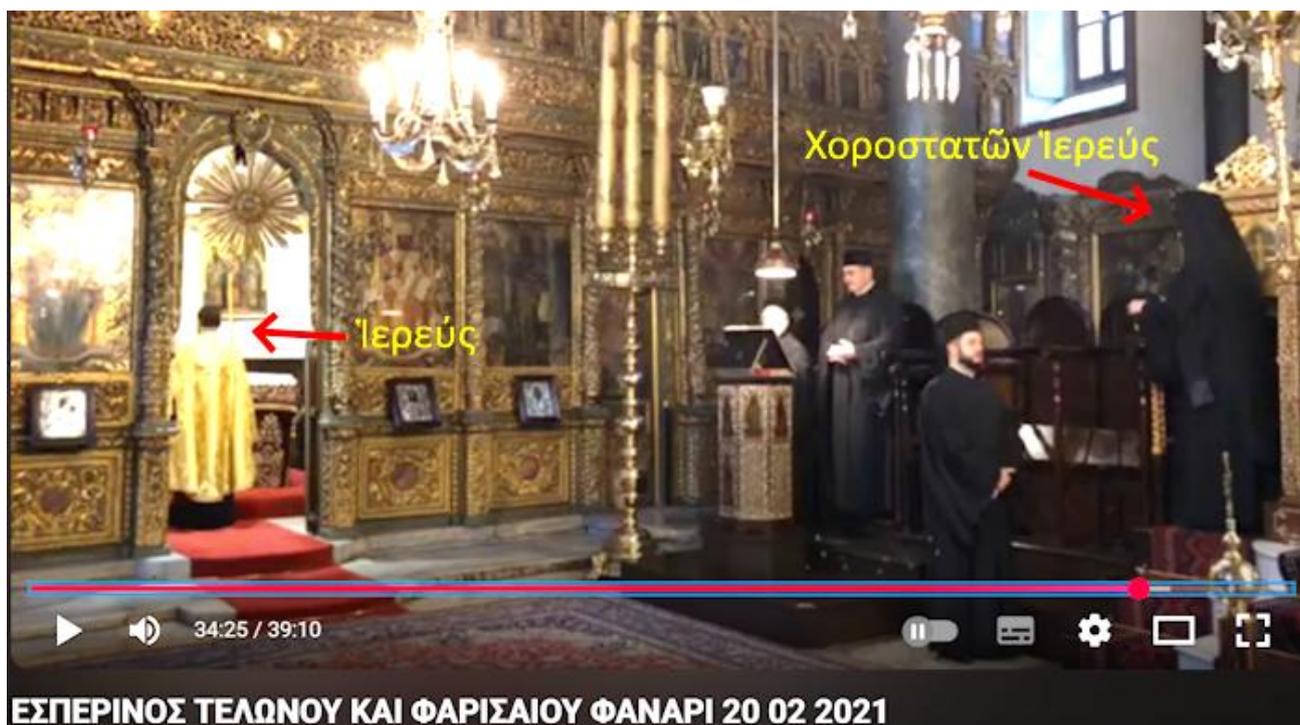
«ὁ χοροστατῶν Ἱερεὺς [ἐννοεῖται πρὸς Ἀνατολὰς διότι εἶναι «ἔσωθεν», ὅπως φαίνεται παρακάτω]⁹¹ λέγει τό, *Νῦν ἀπολύεις. ὁ δὲ Ἀναγνώστης ἐλθὼν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ Ναοῦ καὶ ἀτενίζων πρὸς τὸ Ἱερόν [πρὸς Ἀνατολὰς] λέγει τό, Ἅγιος ὁ Θεός, τρίς, ... Πάτερ ἡμῶν. ... ὁ δὲ Ἱερεὺς ἔσωθεν [ἐκ τοῦ Βήματος, ἔμπροσθεν τῆς Ἁγίας Τραπεζῆς ἰστάμενος βλέπων πρὸς Ἀνατολὰς] ἐκφωνεῖ. Ὅτι Σοῦ ἐστὶν ἡ Βασιλεία. ... ». Μετὰ τὰ Ἀπολυτικά ἔχει: **«Μεθ' ὁ Ἱερεὺς ἐξελθὼν τοῦ Βήματος**, καὶ στὰς πρὸ τῶν Ὠραίων Πυλῶν [ἐννοεῖ πρὸ τῆς Ὠραίας Πύλης, ἢ ἀγίων θυρίων, ἢ βημοθύρων], **ἐστραμμένος πρὸς τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ**, λέγει [τὰς Δεήσεις]. Ἐλέησον ἡμᾶς ὁ Θεός, κατὰ τὸ μέγα ἔλεός Σου. κτλ. εἶτα τὴν ἐκφώνησιν. Ὅτι ἐλεήμων καὶ εὐθύς. Σοφία.⁹² Ὁ ἄν εὐλογητός. ὁ χοροστατῶν Ἱερεὺς. Στερεώσαι Κύριος ὁ Θεός. ὁ Ἱερεὺς. Δόξα Σοι Χριστέ ὁ Θεός, ἡ ἐλπίς ἡμῶν, δόξα Σοι. καὶ ἡ συνήθης Ἀπόλυσις».⁹³*

Τὸ αὐτὸ Ἱερατικὸν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τοῦ 1895, στὴν ἐνότητα τοῦ **Ἱερατικοῦ Συλλεΐτουργου** ἔχει ἐπίσης τοὺς (πολλοὺς) Ἱερεῖς νὰ **ἐξέρχονται τοῦ Βήματος** γιὰ τὴν **τέλεσιν τοῦ Μνημοσύνου** (καὶ ὄχι νὰ ἴστανται ἐνώπιον τοῦ Λαοῦ - versus populum - στὴν Ὠραία Πύλη, καὶ νὰ τελοῦν ἐξ ἀποστάσεως τὸ Μνημόσυνον, ὅπως σήμερα) :

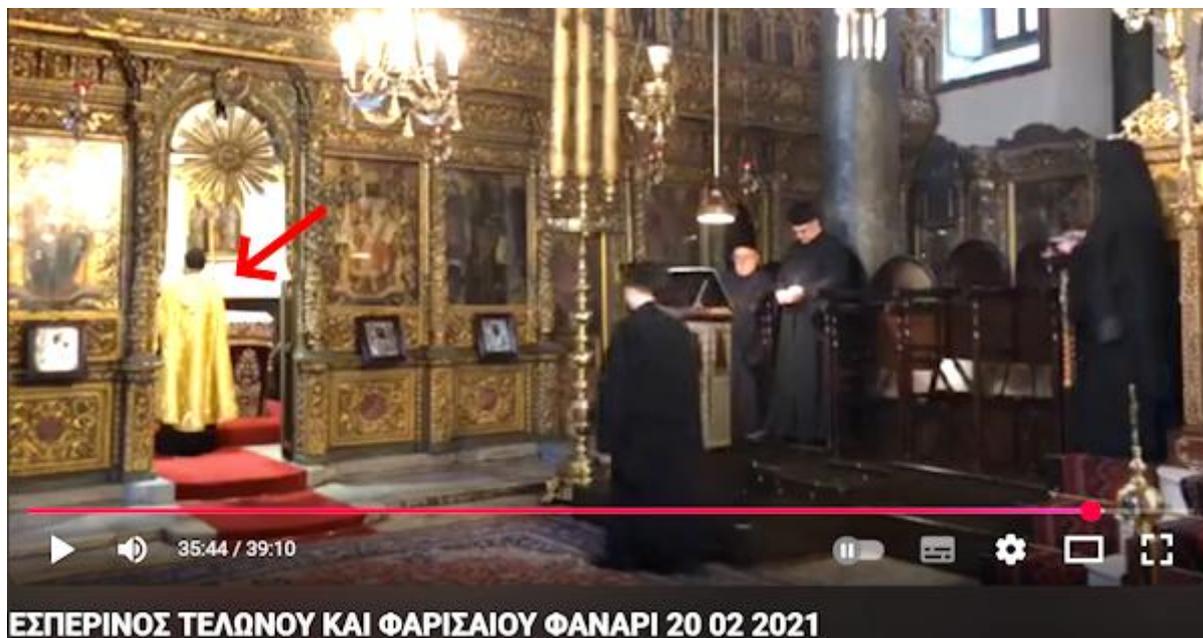
⁹¹ Πρὸς ἀνατολὰς ἐστραμμένος, στὸν Κύριο ἀπευθύνεται, προσεύχεται.

⁹² Τὸ Σοφία εἶναι Διακονικόν.

⁹³ Ἱερατικὸν ἐγκρίσει τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου, 1895, σσ. 16-17, 19-20.

Εἰκ. 20. Ὁ χοροστατῶν Ἐπίσκοπος ἀπὸ τὸ παραθρόνιο, ἐστραμμένος πρὸς Ἀνατολὰς, λέγει τὸ Νῦν ἀπολύεις.⁹⁴ Κανονικά καὶ ὁ θρόνος καὶ τὰ παραθρόνια βλέπουν πρὸς Ἀνατολὰς παραδοσιακῶς,⁹⁰ ὅπως καὶ οἱ παριστάμενοι Ἱερεῖς πρὸς Ἀνατολὰς⁹⁵ κανονικῶς πρέπει νὰ εἶναι ἐστραμμένοι (καὶ ὁ Λαὸς πρὸς Ἀνατολὰς εἶναι ἐστραμμένος).

Εἰκ. 21. Ὅτι σου ἐστὶν ἡ Βασιλεία ..., πρὸ τῆς Ἁγίας Τράπεζας [ὁ δὲ Ἱερεὺς ἐσωθεν ἐκφωνεῖ] πρὸς Ἀνατολὰς.⁹⁴

⁹⁴ [youtube.com/watch?v=KOSRMGK_jdU](https://www.youtube.com/watch?v=KOSRMGK_jdU) (πρόσβαση 30/8/2025).

⁹⁵ «Πάντες μὲν ὁρῶμεν κατ' ἀνατολὰς ἐπὶ τῶν προσευχῶν», Ἅγιος Μέγας Βασίλειος, [PG 32, 189C].
Βλ. ἐπίσης, «Ὁ Ἱερεὺς ἀνέκαθεν ἐποίει τὴν Ἀνάγνωσιν τῶν Εὐχῶν πρὸς Ἀνατολὰς», ὁ.π..

«Ἐὰν ἡ ἐπιμνημόσυτος τελετὴ, μετὰ τὴν ὀπισθάμβωνον εὐχὴν οἱ Ἱερεῖς ψάλλοντες τὸ, *Μετὰ πνευμάτων δικαίων τετελειωμένων* κτλ. **ἐξέρχονται τοῦ Βήματος καὶ ἰστάμενοι ἐν τῇ Σολέα** [προφανῶς ἔμπροσθεν τῶν κολλύβων βλέποντες πρὸς Ἀνατολὰς] μνημονεύουσι κατὰ σειρὰν τῶν προαπελθόντων, καὶ εἰσελθόντες ποιῶσιν ὅσα ἀνωτέρω προέγραπται»⁹⁶ (βλ. Εἰκ. 22).

Ἐὰν ἡ ἐπιμνημόσυτος τελετὴ, μετὰ τὴν ὀπισθάμβωνον εὐχὴν οἱ Ἱερεῖς ψάλλοντες τὸ, *Μετὰ πνευμάτων δικαίων τετελειωμένων* κτλ. **ἐξέρχονται τοῦ Βήματος καὶ ἰστάμενοι ἐν τῇ Σολέα** μνημονεύουσι κατὰ σειρὰν τῶν προαπελθόντων, καὶ εἰσελθόντες ποιῶσιν ὅσα ἀνωτέρω προέγραπται.

ii. Ἱεροτελεστικὸν (Ἱερατικόν), Χρυσοστόμου Β', 1948

Καὶ αὐτὸ τὸ Ἱερατικόν (ὑπὸ τοῦ Μητρ. Φιλίππων καὶ Νεαπόλεως, καὶ μετέπειτα Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος, Χρυσοστόμου Β'),⁹⁷ στὸν Μικρὸ Ἑσπερινὸ καὶ στὸν Μεγάλου, μετὰ τὸ *Νῦν ἀπολύεις* **δὲν ἔχει** καμία σημεῖωση τύπου Μπεκατώρου (βλ. §11).

Στὸν Μικρὸ καὶ Μεγάλου Ἑσπερινὸ ἀκολουθεῖ καὶ ἐπεξηγεῖ περαιτέρω τὴν τάξιν τοῦ Ἱερατικοῦ 1895.

Ἀναλύει ὅτι *τὸ Νῦν ἀπολύεις*, μὴ χοροστατοῦντος Ἀρχιερέως ἢ Ἱερέως [ὅπως συνήθως συμβαίνει στὶς Ἐνορίες], **ἐκφωνεῖται ἐκ τοῦ Ἱεροῦ Βήματος παρὰ τοῦ Ἱερέως**», ἐννοεῖται **ἐκ τῆς οἰκειᾶς θέσεώς του ἔμπροσθεν τῆς Ἁγίας Τραπέζης**,⁹⁸ φυσικὰ βλέποντος πρὸς Ἀνατολὰς.

Μετὰ τὸ Τρισάγιον (*Πάτερ ἡμῶν*), ποῦ τὸ λέγει «ὁ Ἀναγνώστης μεθιστάμενος ἐκ τῆς θέσεως αὐτοῦ, καὶ στὰς ἐν τῷ μέσῳ τοῦ Ναοῦ πρὸ τοῦ Ἀρχιερατικοῦ θρόνου καὶ πρὸς Ἀνατολὰς προβλέπων», ἐπεξηγεῖ περαιτέρω ὅτι: **«Ὁ δὲ Ἱερεύς, ἐξακολουθῶν νὰ ἴσταται πρὸ τῆς Ἁγίας Τραπέζης [βλέπων πρὸς Ἀνατολὰς], ἐκφωνεῖ ἀπὸ τῆς θέσεώς του ταύτης τὸ: Ὅτι Σοῦ ἐστὶν ἡ Βασιλεία ...»**.⁹⁹

⁹⁶ Ἱερατικὸν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τοῦ 1895, σ. 150.

⁹⁷ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος Χρυσόστομος Β' Χατζησταύρου (1962-1967), βλ. περισσότερα στὸ: iaath.gr.

⁹⁸ Ἱεροτελεστικόν, ἐκδ. Μιχ. Σαλιβέρου, Ἀθῆναι 1948, σσ. 44-45. Φαίνεται παλαιὰ ἐνιαχοῦ ἦταν συνήθεια τὸ *Νῦν ἀπολύεις* νὰ τὸ λέει ὁ χοροστατῶν Κληρικός ἢ ὁ Ἀναγνώστης γιὰ αὐτὸ ἔχει καὶ τὴν ὑποσημείωση 1) ὅπου λέγει ὅτι «Τινὲς θεωροῦσι μόνον τῷ Ἱερεῖ ἢ τῷ Ἀρχιερεῖ ἐπιτετραμμένον τὸ ἐκφωνεῖν τὸ *Νῦν ἀπολύεις*», σ. 45. Βλ. ἐνταῦθα τίς ὑποσ. 86, 87.

⁹⁹ Ἱεροτελεστικόν 1948, ὁ.π., σ. 25.

Προφανώς από τότε είχαν ήδη αρχίσει μοντερνισμοί, και αναγκάστηκε να το επεξηγήσει τόσο αναλυτικά.

Στην συνέχεια, μετά τα Ἀπολυτίκια ἀπὸ τοὺς Χορούς: «Ὁ Ἱερεὺς, μετὰ τὴν τούτων συμπλήρωσιν, προέρχεται μικρόν, καί, στὰς πρὸ τῶν ἁγίων θυρῶν καὶ πρὸς τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου προσβλέπων, ἐκφωνεῖ, τῶν Χορῶν ψαλλόντων ἐναλλάξ μεθ' ἐκάστην δέησιν τό *Κύριε, ἐλέησον*. (ἅπαξ): *Ἐλέησον ἡμᾶς ὁ Θεός ... Ἐτι δεόμεθα ...*».

Μετὰ τὴν ἐκφώνησιν Ὅτι ἐλεήμων καὶ φιλόανθρωπος Θεὸς ὑπάρχεις: «**Πρὸς τὸν λαὸν εἶτα στραφεὶς ὁ Ἱερεὺς**, λέγει ἐκφώνως: *Σοφία.*⁹² Ὁ ὦν εὐλογητὸς Θεὸς ἡμῶν».

Εἶτα ὁ χοροστατῶν Προϊστάμενος ἢ ὁ Ἀναγνώστης κατέρχεται τῆς θέσεως αὐτοῦ καὶ **στραφεὶς πρὸς Ἀνατολάς**, λέγει ἐν εὐλαβείᾳ: «*Στερεώσαι Κύριος ὁ Θεός ...*». Ὁ Χορὸς *Ἀμήν*.

Ὁ Ἱερεὺς, ἀφ' ἧς ἴσταται θέσεως, ποιεῖ πρῶτον σχῆμα πρὸς τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου, καὶ **εἶτα, στραφεὶς πρὸς τὸν λαόν**, ἐκφωνεῖ: *Δόξα Σοι ὁ Θεός, ... Ὁ ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν (ἐν Κυριακῇ) ... ὡς ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος*. Ποιήσας δὲ τρεῖς τὸ σημεῖον τοῦ Σταυροῦ καὶ ὑποκλιθεὶς, λέγει: *Δι' εὐχῶν τῶν Ἁγίων Πατέρων ἡμῶν, ...*¹⁰⁰

Στὴν ἐνότητα τοῦ **Ἱερατικοῦ Συλλειτουργοῦ** συμφωνεῖ μὲ τὸ Ἱερατικὸν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου 1895, καὶ ἔχει ἐπίσης τοὺς **Ἱερεῖς νὰ ἐξέρχονται τοῦ Βήματος** γιὰ τὴν **τέλεσιν τοῦ Μνημοσύνου**:

«Ἐὰν ἡ ἐπιμνημόσυτος τελετῆ, μετὰ τὴν ὀπισθάμβωνον εὐχὴν οἱ Ἱερεῖς ψάλλοντες τό, *Μετὰ πνευμάτων δικαίων τετελειωμένων* κτλ. **ἐξέρχονται τοῦ Βήματος καὶ ἱστάμενοι ἐν τῷ Σωλεᾷ** [προφανῶς ἔμπροσθεν τῶν κολλύβων βλέποντες πρὸς Ἀνατολάς] μνημονεύουσι κατὰ σειρὰν τῶν προαπελθόντων, καὶ εἰσελθόντες ποιῶσιν ὅσα ἀνωτέρω προγέγραπται»¹⁰¹ (βλ. Εἰκ. 3, Εἰκ. 22).

iii. Ἱερατικὸν 1951, Ἀποστολικῆς Διακονίας (τὸ πρῶτο Ἱερατικὸν τῆς Ἀ.Δ.)

Καὶ τὸ πρῶτο ἐπίσημο Ἱερατικὸν τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας (1951), στὸν Μικρὸ Ἑσπερινὸ καὶ στὸν Μεγάλου, μετὰ τὸ *Νῦν ἀπολύεις* **δὲν ἔχει** καμία τάξη/σημείωση τύπου Μπεκατώρου, δηλ. νὰ στέκεται ὁ Ἱερεὺς στὰ Βημόθυρα μέχρι πέρατος τῆς ἀκολουθίας» (βλ. §11).

Ἐν γένει συμφωνεῖ μὲ τὸ Ἱερατικὸν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τοῦ 1895.

¹⁰⁰ Ἱεροτελεστικὸν 1948, ὁ.π., σ. 25.

¹⁰¹ Ἱεροτελεστικὸν 1948, ὁ.π., σ. 266.

Καὶ τὸ Ὅτι Σοῦ ἐστὶν ἡ Βασιλεία (μετὰ τὸ *Νῦν ἀπολύεις*, καὶ τὸ *Τρισάγιον*), **ὁ Ἱερεὺς ἔσωθεν** [ἐκ τοῦ Βήματος, ἔμπροσθεν τῆς Ἁγίας Τραπέζης ἰστάμενος βλέπων πρὸς Ἀνατολὰς] **ἐκφωνεῖ**, καὶ μετὰ τὰ Ἀπολυτικά ἐξέρχεται τοῦ Βήματος, ἰστάμενος πρὸ τῶν ἁγίων θυρῶν.¹⁰²

Καὶ στὴν ἐνότητα τοῦ **Ἱερατικοῦ Συλλείτουργου** συμφωνεῖ μὲ τὸ Ἱερατικὸν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου 1895, καὶ ἔχει ἐπίσης τοὺς **Ἱερεῖς νὰ ἐξέρχονται τοῦ Βήματος καὶ νὰ ἴστανται στὸν Σολέα** γιὰ τὴν τέλεσιν τοῦ Μνημοσύνου¹⁰³ (βλ. Εἰκ. 22).

iv. Ἱερατικὸν **1962** (καὶ **1977**, **1987**, **1995**, **2000**), Α. Δ.

Δυστυχῶς σὲ αὐτὸ τὸ Ἱερατικὸν τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τοῦ 1962,¹⁰⁴ βρισκόμεν στὸν Μεγάλον Ἐσπερινόν, **μετὰ τὸ *Νῦν ἀπολύεις*, τὴν μοντερνιστικὴν «τάξιν» τῆς Τάξεως τοῦ Μπεκατώρου** (βλ. §11) **νὰ παραμένει ὁ Ἱερεὺς στὰ Βημόθυρα μέχρι τέλους**, σὲ ἀντίθεση μὲ τὰ προηγούμενα Ἱερατικά:

«Πληρωθέντος δὲ καὶ τοῦ *Καὶ νῦν*, ὁ Ἱερατικῶς Προϊστάμενος, ἢ ὁ Ἱερεὺς, ἀπαγγέλει τὸν Ὑμνον τοῦ Θεοδόχου Συμεῶν **καθ' ἐκάστην ἀπὸ τῆς Ὁραίας Πύλης, ἔνθα καὶ παραμένει ἰστάμενος μέχρι πέρατος**».¹⁰⁵

¹⁰² Ἱερατικὸν 1951, Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, σ. 28.

¹⁰³ Ἱερατικὸν 1951, Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, σ. 172.

¹⁰⁴ Αὐτὸ τὸ Ἱερατικὸν (1962) εἶναι πηγὴ μοντερνισμῶν (γιὰ τὴν ἐποχὴ του), ὅπως ἔχουμε δεῖ καὶ σὲ προηγούμενα ἄρθρα μας, καὶ οὐσιαστικὰ ἦταν/εἶναι τὸ ὄχημα τῶν μοντερνιστῶν, λειτουργικῶν τάχα ἀναγεννητῶν, τῆς ἐποχῆς (καὶ κάθε ἐποχῆς), ποῦ ὅταν πήραν κάποια «ἐξουσία» στὶς ἐκδόσεις τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας (εὐτυχῶς ὄχι μόνιμη ἐξουσία ἀκόμη τὸ 1962), ὁρμήσανε στὴν Ἐκκλησιαστικὴ Παράδοση ὡς ταῦρος ἐν ὑαλοπωλεῖῳ, **γιὰ νὰ περάσουν στὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν μας λατινογενεῖς πλάνες τῆς αἰρετικῆς Β' Βατικάνειας Συνόδου τῆς ὁποίας θιασιώτες καὶ ὑπέρμαχοι γεγονάσι ἄχρι τῶν ἡμερῶν μας. Εὐτυχῶς ἀκόμη τὸ 1962 τὶς Μυστικὰς Εὐχὰς δὲν τὶς πείραξαν** (παρὰ μόνον στὸ Ἱερατικὸν Συλλείτουργον), ἐπειδὴ ἡ Παράδοσις τῶν Μυστικῶν Εὐχῶν τῶν Ἱερέων (καὶ ὁ Λαὸς Μυστικῶς προσ-Εὐχεται) ἦταν ἰσχυροτάτη τότε στὴν Ἐκκλησίαν (βλ. στρατηγικὴ Ἀδ. Κοραῆ, [ΠΠ20, ὑποσ. 97]). Πείραξαν ὁμῶς τὴν στάσιν τοῦ Ἱερέως, μεταξὺ ἄλλων. Βλ. καὶ τὰ ἄρθρα μας ἀπὸ τοῦ Ἱερατικοῦ Συλλείτουργου (2022) καὶ ἐξῆς. Παρόλα αὐτὰ τὸ Ἱερατικὸν 1962/2000 εἶναι παραδοσιακώτερον τῶν συγχρόνων.

¹⁰⁵ Ἱερατικὸν 1962, Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, σ. 22.

Πληρωθέντος δὲ καὶ τοῦ «Καὶ νῦν», ὁ ἱερατικῶς Προϊστάμενος, ἢ ὁ Ἱερεὺς, ἀπαγγέλλει τὸν Ὑμνον τοῦ Θεοδόχου Συμεῶν καθ' ἐκάστην ἀπὸ τῆς Ὁραίας Πύλης, ἔνθα καὶ παραμένει ἰστάμενος μέχρι πέρατος.

Προφανῶς ἡ Β' Βατικάνεια Σύνοδος (1962-1965) καὶ τὰ προεόρτια αὐτῆς, ἦταν καταλυτικὴ γιὰ τὴν σημείωσιν αὐτὴν (ποῦ προωθεῖ ἐντέχνως καὶ σταδιακῶς τὸ versus populum), ἀφοῦ ἡ αἰρετικὴ αὐτὴ Σύνοδος τῶν Ῥωμαιοκαθολικῶν παρέσυρε καὶ συνεχίζει νὰ παρασύρει πλήθος Ὁρθοδόξων.¹⁰⁶

Ἐπίσης, ὡς συνέπεια τοῦ μοντερνισμοῦ αὐτοῦ, στὸ Ἱερατικὸν Συλλεῖτουργον αὐτοῦ τοῦ Ἱερατικοῦ,¹⁰⁷ **ἀφαιρέθηκε** ἡ σημείωσις τῶν προηγουμένων Ἱερατικῶν, **οἱ Ἱερεῖς νὰ ἐξέρχονται τοῦ Βήματος καὶ νὰ ἴστανται στὸν Σολέα** γιὰ τὴν τέλεσιν τοῦ Μνημοσύνου, καὶ πλέον (ὅπως βλέπουμε στὶς ἐνορίες τῶν πόλεων) οἱ Ἱερεῖς παρατάσσονται ἀντικανονικῶς, ἀντιπαραδοσιακῶς, στὴν Ὁραία Πύλη βλέποντες πρὸς τὸν Λαὸν (versus populum) σὰν σὲ παράσταση,¹⁰⁸ μὴν ἀφήνοντας οὐσιαστικὰ οὔτε τοὺς ἰδίους, ἀλλὰ οὔτε καὶ τὸν Λαὸν νὰ προσευχηθεῖ, ἀφοῦ ὁ Λαὸς πλέον γίνεται ἐκὼν ἄκων θεατῆς – παρατηρητῆς τῶν Ἱερέων.

Παρόμοια μὲ τὸ Ἱερατικὸν τοῦ **1962**,¹⁰⁵ καὶ τὰ Ἱερατικὰ τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τοῦ **1977**,¹⁰⁹ **1987**,¹¹⁰ **1995**,¹¹¹ μέχρι καὶ τοῦ **2000**,¹¹² ἔχουν τὴν ἴδια ἀντιπαραδοσιακὴ τάξιν στὸν Μεγάλον Ἑσπερινόν: «Πληρωθέντος δὲ καὶ τοῦ Καὶ νῦν, ὁ Προεστῶς, ἢ αὐτὸς ὁ Ἱερεὺς, ἀπαγγέλλει τὸν Ὑμνον τοῦ Θεοδόχου Συμεῶν καθ' ἐκάστην ἀπὸ τῆς Ὁραίας Πύλης, ἔνθα καὶ παραμένει ἰστάμενος μέχρι πέρατος».

¹⁰⁶ Παν. Παπαδημητρίου, *Οἱ λατινογενεῖς νεωτερισμοὶ εἰς τὴν Θεῖαν Λειτουργίαν καὶ Λατρείαν*, Ὁρθόδοξος Τύπος, ἀρ. φύλλων 2537 - 2541, 4/4/2025 - 9/5/2025.

¹⁰⁷ Ἱερατικὸν 1962, Ἀ.Δ., σ. 250.

¹⁰⁸ Δι' αὐτῆς τῆς μοντερνιστικῆς λατινογενοῦς στάσεως τοῦ ἱερέως, «ὁ λαὸς εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ βλέπη, νὰ παρακολουθῇ ὅλες τὶς κινήσεις, τὶς ἐκφράσεις, τὶς ἀντιδράσεις, τὶς προσωπικὲς αὐτόματες ἐκδηλώσεις τοῦ ἱερέως, ὁ ὁποῖος ἴσταται πλέον ἐνώπιον ὄλων διὰ τοῦ προσωπικοῦ αὐτοῦ ὕφους, τῆς ἀτομικῆς του ἰκανότητος, τῆς προσωπικῆς του «γοητείας» καὶ τῶν ἐν γένει ἰδιαιτέρων αὐτοῦ προσόντων. Καλεῖται λοιπὸν νὰ ἀναπτύξῃ τὴν δημαγωγικὴν του ἰκανότητα καὶ ὄχι τὸ χριστοκεντρικὸν ἦθος του, νὰ εἶναι εὐπαρουσίαστος, ἄψογος εἰς τὶς κινήσεις του καὶ πρωτίστως νὰ γνωρίζῃ τὶς ἀπαιτήσεις τῶν καλῶν τρόπων συμπεριφορᾶς, διότι πλέον τὰ βλέμματα ὄλων εἶναι ἐστραμμένα πρὸς αὐτόν. Ὁ Χριστός, ὀλίγον κατ' ὀλίγον, καθίσταται ἀπὸ τῆς σκιῆς». βλ. Ἀρχιμ. Νικοδήμου Μπαρούση, *Ὁ Προσανατολισμὸς ἐν τῇ Λατρείᾳ*, Ὁρθόδοξος Τύπος, τ. 1829, 1830, 30/4/2010, 7/5/2010.

¹⁰⁹ Ἱερατικὸν 1977, Ἀ.Δ., σ. 14.

¹¹⁰ Ἱερατικὸν 1987, Ἀ.Δ., σ. 14.

¹¹¹ Ἱερατικὸν 1995, Ἀ.Δ., σ. 14.

¹¹² Ἱερατικὸν 2000, Ἀ.Δ., σ. 14.

ν. Ἱερατικὸν 1968 (καὶ 1971, 1981), Ἄ. Δ.

Ἀντίθετα, μὲ τὴν σειρά τοῦ 1962/1977, τὰ ἐνδιάμεσα χρονικῶς Ἱερατικὰ τοῦ 1968,¹¹³ 1971,¹¹⁴ 1981,¹¹⁵ δὲν ἔχουν καμία νεωτεριστικὴ σημείωση νὰ παραμένει ὁ Ἱερεὺς στὴν Ὁραία Πύλη, μετὰ τὸ Νῦν ἀπολύεις.

Ἰσα-ἴσα ποὺ ἀναφέρουν ὅπως καὶ τὰ παλαιότερα Ἱερατικὰ (1895, 1948, 1951) ὅτι ὁ δὲ Ἱερεὺς ἔσωθεν [ἐκ τοῦ Βήματος, ἔμπροσθεν τῆς Ἁγίας Τραπεζῆς ἱστάμενος βλέπων πρὸς Ἀνατολὰς] ἐκφωνεῖ τό· Ὅτι Σοῦ ἐστὶν ἡ Βασιλεία.

Στὴν ἐνότητα δὲ τοῦ Ἱερατικοῦ Συλλείτουργου συμφωνοῦν μὲ τὸ πρῶτο Ἱερατικὸν τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας (1951) καὶ μὲ τὸ Ἱερατικὸν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου 1895, καὶ ἔχουν τοὺς Ἱερεῖς νὰ ἐξέρχονται τοῦ Βήματος καὶ νὰ ἴστανται στὸν Σολέα γιὰ τὴν τέλεσιν τοῦ Μνημοσύνου¹¹⁶ (βλ. Εἰκ. 22).

Εἰκ. 22. «ἐξέρχονται τοῦ Βήματος καὶ ἱστάμενοι ἐν τῷ Σωλέα»· Τέλεσις Μνημοσύνου πρὸς Ἀνατολὰς, καὶ στὸ κέντρον, παρόντων τριῶν Ἀρχιερέων. Τεσσαρακονθήμερον Μνημόσυνον τοῦ Γέροντος Ἐφραίμ τοῦ Φιλοθεῖτου, Ἀριζονίτου καὶ Νέου Κοινοβιάρχου. Ἱερὰ Μονὴ Ἁγίου Ἀντωνίου Ἀριζόνας, ΗΠΑ, 17/1/2020.

¹¹³ Ἱερατικὸν 1968, Ἄ.Δ., σ. 26.

¹¹⁴ Ἱερατικὸν 1971, Ἄ.Δ., σ. 26.

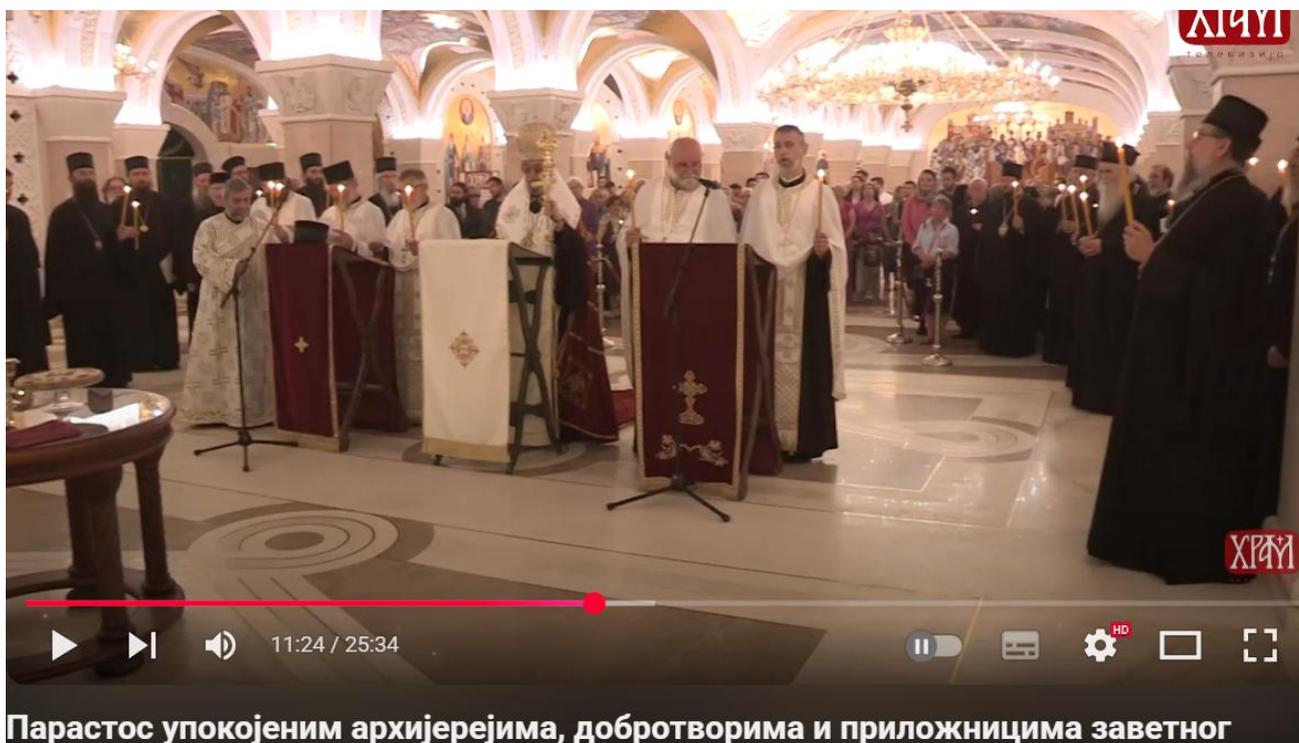
¹¹⁵ Ἱερατικὸν 1981, Ἄ.Δ., σ. 26.

¹¹⁶ Ἱερατικὸν 1968/1971/1981, Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, σ. 180.

Панихида за Негово Преосвещенство Никополски еп. Виктор | 17 мај 2021 г.

Εικ. 23. Βουλγαρική Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία: «Ἐπιμνημόσυνη δέηση γιὰ τὸν Σεβασμιώτατο Ἐπίσκοπο Νικοπόλεως Βίκτωρα, 17 Μαΐου 2021». Τέλεσις Μνημοσύνου πρὸς Ἀνατολάς, στὸ κέντρον τοῦ Ναοῦ (στὸ χαρακτηριστικὸ σημεῖο τοῦ δαπέδου), καὶ ὁ Ἱερεὺς φέρει λαμπάδα. Βλ. ὑποσ. 82.

Парастос упокојеним архијерејима, добротворима и приложницима заветног

Εικ. 24. Σερβική Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία: «Ἐπιμνημόσυνη δέηση γιὰ τοὺς ἐκλιπόντες ἱεράρχες, εὐεργέτες καὶ συντελεστές τοῦ αφιερωματικοῦ ναοῦ τοῦ Σερβικοῦ λαοῦ» στὴν κρύπτη (ὑπόγειο Ναό) τοῦ Ἱ.Ν. τοῦ Ἁγίου Σάββα. Τέλεσις Μνημοσύνου πρὸς Ἀνατολάς μετ' Ἀρχιερέως, «ἐν τῷ μέσῳ» τοῦ Ναοῦ, καὶ οἱ Ἱερεῖς φέρουν λαμπάδες. Βλ. §2 καὶ ὑποσ. 82.

vi. Ἱερατικόν 2004 (καί 2007, 2021), Ἀ.Δ.

Τὸ Ἱερατικόν τοῦτο, δὲν ἔχει τὴν σημείωση νὰ παραμένει ὁ Ἱερεὺς στὰ Βημόθυρα ἀπὸ τὸ *Νῦν ἀπολύεις* μέχρι τέλους. Λέει ὅτι ὁ Ἱερεὺς μετὰ τοῦ διακόνου εἰσέρχονται εἰς τὸ Ἱερόν μετὰ τὴν ἀρτοκλασίαν, καὶ μετὰ τὸ *Καὶ νῦν* τῶν ἀποστίχων ὁ προεστὼς ἢ ὁ Ἱερεὺς (ποῦ βρίσκεται ἀκόμη στὸ Ἱερόν) λέγει τὸ «*Νῦν ἀπολύεις*».¹¹⁷ Ἄρα πρὸς Ἀνατολὰς στὴν Ἁγία Τράπεζα.

Ὅμως, λόγῳ τῆς σημερινῆς καταστάσεως, θὰ ἔπρεπε νὰ ὑπάρχει καθαρὰ ἡ διόρθωση τῶν παλαιότερων Ἱερατικῶν ποῦ περιεῖχαν τὴν μοντερνιστικὴν σημείωση (βλ. §15.iv), καὶ νὰ γράφει ξεκάθαρα ὅτι ὁ Ἱερεὺς ἀπὸ τοῦ Βήματος, μπροστὰ ἀπὸ τὴν Ἁγία Τράπεζα, βλέπων πρὸς Ἀνατολὰς, λέγει τὸ *Νῦν ἀπολύεις*, καὶ ἐπίσης ὁ Ἀναγνώστης πρὸς ἀνατολὰς λέει τὸ Τρισάγιον, καὶ ἐπίσης νὰ τονίζει τὸ τῶν παλαιῶν Ἱερατικῶν ὅτι ὁ Ἱερεὺς ἔσωθεν [ἐκ τοῦ Βήματος, ἔμπροσθεν τῆς Ἁγίας Τραπέζης ἰστάμενος βλέπων πρὸς Ἀνατολὰς] ἐκφωνεῖ τὸ· Ὅτι σοῦ ἐστὶν ἡ Βασιλεία.

Ἐπίσης θὰ πρέπει πλέον νὰ προστεθεῖ καὶ ἡ ἀναλυτικὴ Τάξις τοῦ Μνημοσύνου στὸ Ἱερατικόν, μὲ σαφὴ ἐπεξήγησιν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καὶ προσευχητικοῦ προσανατολισμοῦ τοῦ Ἱερέως πρὸς Ἀνατολὰς, καὶ ἐπίσης νὰ προστεθεῖ καὶ στὸ Συλλεΐτουργον ὅπως εἶχαν τὰ παλαιὰ Ἱερατικά, (βλ. §15.iii).

ΤΑ ΑΠΟΣΤΙΧΑ

Μετὰ τὴν ἀρτοκλασίαν ὁ μὲν Ἱερεὺς μετὰ τοῦ διακόνου εἰσέρχονται εἰς τὸ Ἱερόν, οἱ δὲ χοροὶ ψάλλουσι τὰ ἀπόστιχα.

«ΝΥΝ ΑΠΟΛΥΕΙΣ» - ΤΡΙΣΑΓΙΟΝ - ΑΠΟΛΥΤΙΚΙΑ

Μετὰ τὸ Καὶ νῦν τῶν ἀποστίχων ὁ προεστὼς (ἢ ὁ Ἱερεὺς) λέγει τὴν

ΩΔΗΝ ΣΥΜΕΩΝ ΤΟΥ ΘΕΟΔΟΧΟΥ

Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, Δέσποτα, * κατὰ τὸ ῥῆμά σου ἐν εἰρήνῃ. * ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου, * ὃ ἠτοίμασας κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν, * φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν * καὶ δόξαν λαοῦ σου Ἰσραὴλ.

Ὁ ἀναγνώστης ἐλθὼν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ναοῦ λέγει τὸ Τρισάγιον κ.τ.λ. καὶ βαλὼν μετάνοιαν ἀσπάζεται τὴν χεῖρα τοῦ προεστώτος.

Ὁ Ἱερεὺς ἐκφωνεῖ:

Ὅτι σοῦ ἐστὶν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα, τοῦ

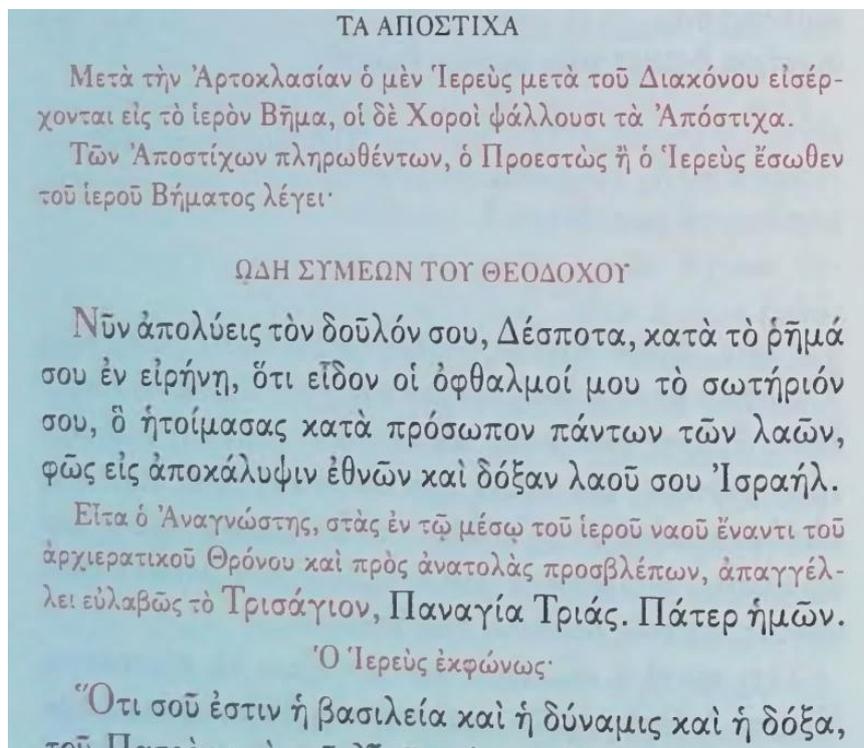
¹¹⁷ Ἱερατικόν 2004, Ἀ.Δ., σ. 29.

vii. Ἱερατικὸν Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου 2020

Τὸ Ἱερατικὸν αὐτὸ κράτησε τὴν Παράδοση στὸ θέμα μας καὶ **δὲν ἔχει σημείωση** νὰ παραμένει ὁ Ἱερεὺς στὰ Βημόθυρα ἀπὸ τὸ *Νῦν ἀπολύεις* μέχρι τέλους.

Διευκρινίζει σωστὰ ὅτι τὸ *Νῦν ἀπολύεις* λέγεται «ἔσωθεν τοῦ Ἱεροῦ Βήματος», ἄρα ἔμπρὸς στὴν Ἁγία Τράπεζα πρὸς τὴν Ἀνατολή:

«Τῶν Ἀποστίχων πληρωθέντων, ὁ Προεστῶς ἢ ὁ Ἱερεὺς ἔσωθεν τοῦ Ἱεροῦ Βήματος λέγει· *Νῦν ἀπολύεις*».¹¹⁸ Καὶ ἄρα καὶ τὸ *Ὅτι σοῦ ἐστὶν ἡ Βασιλεία*, λέγεται ἀπὸ τὴν ἴδια οἰκεία θέση τοῦ Ἱερέως ἐπὶ τῆς Ἁγίας Τραπέζης βλέπων πρὸς Ἀνατολὰς.

Ἐν τούτοις, τὸ Ἱερατικὸν αὐτὸ ἀντιπαραδοσιακῶς **κατήργησε** τὴν παλαιὰ σημείωση τοῦ Μνημοσύνου στὸ Συλλεΐτουργον, (βλ. §15.i, καὶ ὑποσ. 96). Στὴν Εἰκ. 2, ἔχουμε πρόσφατον τέλεσιν Μνημοσύνου στὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον **πρὸς Ἀνατολὰς** (2023).

Ἡ προηγούμενη ἀνάλυση τῶν Ἱερατικῶν, συγκεντρωμένη σὲ Πίνακα ἔχει ὡς ἐξῆς.

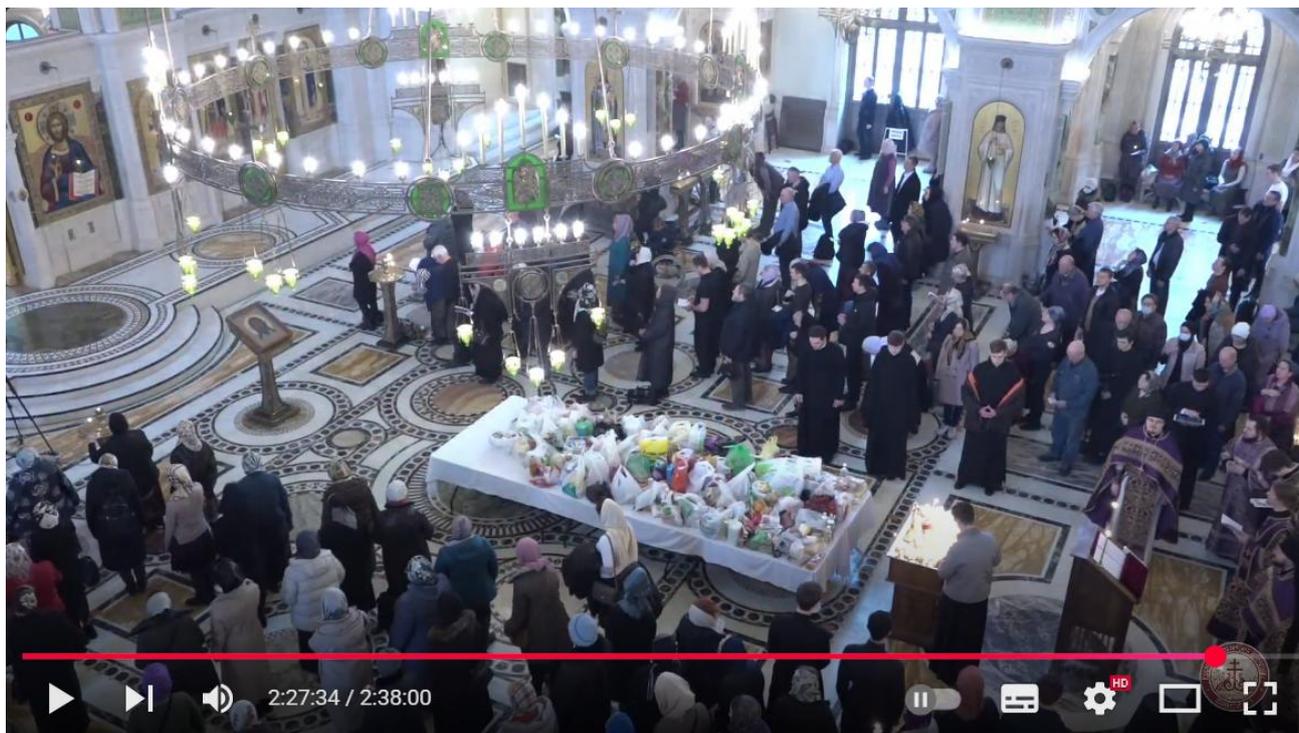
¹¹⁸ Ἱερατικόν, ἔκδοσις Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, 2020, σ. 42.

Πίνακας 4. Ἱερατικόν.¹¹⁹

Ἔτος	Ἐκδότης	Ἐχει τὴν μοντερνιστικὴ σημεῖωση νὰ παραμένει ὁ Ἱερεὺς στὰ Βημόθυρα ἀπὸ τὸ Νῦν ἀπολύεις μέχρι τέλους;
1895	Οἰκουμ. Πατριαρχεῖον	Ὁχι
1948	Μιχ. Σαλιβέρου	Ὁχι
1951	Ἀποστολικὴ Διακονία	Ὁχι
1962	Ἀποστολικὴ Διακονία	Ναί
1968	Ἀποστολικὴ Διακονία	Ὁχι
1971	Ἀποστολικὴ Διακονία	Ὁχι
1977	Ἀποστολικὴ Διακονία	Ναί
1981	Ἀποστολικὴ Διακονία	Ὁχι
1987	Ἀποστολικὴ Διακονία	Ναί
1995	Ἀποστολικὴ Διακονία	Ναί
2000	Ἀποστολικὴ Διακονία	Ναί
2004	Ἀποστολικὴ Διακονία	Ὁχι
2007	Ἀποστολικὴ Διακονία	Ὁχι
2020	Οἰκουμ. Πατριαρχεῖον	Ὁχι
2021	Ἀποστολικὴ Διακονία	Ὁχι

Ὅταν παρατηρεῖται ἐναλλαγὴ τάξεων σὺν τῷ χρόνῳ, στὸν ἴδιο τίτλο, ἐκεῖ ἔχει ὑπεισέλθει πάλι μεταξὺ παραδόσεως καὶ νεωτερισμοῦ.

¹¹⁹ Αὐτὴν τὴν ἐναλλαγὴ τῶν Ἱερατικῶν, ὅπως εἶδαμε καὶ σὲ ἄλλα ἄρθρα μας), τὴν καυτηριάζει καὶ ὁ ἀρχιμ. π. Νικόδημος Μπαρούσης: «Πρβλ. τίς ποικίλες ἐλληνικὲς ἐκδόσεις Λειτουργικῶν βιβλίων, (ὡς λ.χ. τοῦ «Εὐχολογίου», τοῦ «Ἱερατικοῦ», κτλ., κατὰ τίς ὁποῖες παρατηροῦνται σημαντικὲς διαφορὲς ὄχι μόνον μεταξὺ τῶν ἐκδοτικῶν Οἴκων, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ α' ἢ β' ἐκδόσεως τοῦ αὐτοῦ Οἴκου, ὡς ἐὰν εἰσήχθη καὶ παρ' ἡμῖν τὸ **λατινικὸν ἔθος διαφοροποιήσεως τῶν λειτουργικῶν βιβλίων** ἀναλόγως τοῦ ἐκάστοτε Πάπα, (πρβλ. «Γρηγοριανὸν» ἢ «Γελασιανὸν» Εὐχολόγιον, κτλ., ἓνα ἔθος τὸ ὁποῖον συνέβαλε κατὰ πολὺ εἰς τὸ μεταρρυθμιστικὸ ἔργο τῆς «Λειτουργικῆς Κινήσεως»)), εἰς τὸ «*Ἡ «Λειτουργικὴ Κίνησις» τῆς Δύσεως καὶ ὁ Οἰκουμενισμός*», 2004.

Литургия. Панихида. Поминование усопших

Είκ. 25. Ρωσική Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία (Μονή Σρετένσκι). Τέλεσις «Ψυχασαββάτου» (Μνημοσύνου) πρὸς Ἀνατολὰς καὶ στὸ κέντρον (Σάββατον α' τῶν Νηστειῶν). 12/25 Μαρτίου 2022. Οἱ Ἱερεῖς εἶναι πίσω (στὴν δεξιὰ μεριὰ τῆς εἰκ.), καὶ οἱ Λαϊκοὶ ἔμπροσθεν τῶν Ἱερέων κατ' ἀνατολὰς προσεύχονται (δὲν στρίβουν πρὸς τὴν δύση).

Trisagion for the Dead (Memorial Service)

St. Michael the Archangel Orthodox C...
733 εγγεγραμμένοι

Εγγραφή

Είκ. 26. Ἀντιοχειανή Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία. Τέλεσις Μνημοσύνου πρὸς Ἀνατολὰς καὶ στὸ κέντρον (χωρὶς λουλούδια). Ἱ.Ν. τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ, Cotuit, MA - Cape Cod, ΗΠΑ, 5/8/2012.

16. Τὰ κόλλυβα τοποθετοῦνται «ἐν τῷ μέσῳ» τοῦ Ναοῦ, ἢ μπροστὰ ἀπὸ τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ τοῦ Τέμπλου;

Ἡ Παράδοση λέει «ἐν τῷ μέσῳ» τοῦ Ναοῦ, ὅπως εἶδαμε καὶ ὅπως τηροῦνταν ἐκ νεότητός μας.

Παλαιὰ ὑπῆρχε μόνιμα μικρὸ φορητό (ἢ μὴ) εἰκονοστάσι (δισκέλιον) ἐν «τῷ μέσῳ» τοῦ Ναοῦ (ἢ καὶ περισσότερα ἀπὸ ἓνα), στὸν κεντρικὸ ἄξονα τῆς Ἐκκλησίας, μετὰ τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ καὶ ἄλλες εἰκόνες. Αὐτὸ τὸ φορητὸ εἰκονοστάσι (προσκυνητᾶρι) τὸ βλέπουμε «ἐν τῷ μέσῳ» καὶ σήμερα, στὴν Μ. Ἑβδομάδα, στὶς Παρακλήσεις τῆς Παναγίας μας, στὸν Ἀκάθιστο Ὑμνο. Καὶ ὁ Ἐσταυρωμένος τῆς Μ. Πέμπτης τοποθετεῖται στὴν ἴδια θέση ἐν «τῷ μέσῳ», καὶ **στο ἴδιο σημεῖο τελοῦνται ἡ Ἀρτοκλασία, ὁ Ἀγιασμός**. Μερικὲς ἐνορίες καὶ σήμερα διατηροῦν τὸ κεντρικὸ αὐτὸ προσκυνητᾶρι σὲ μόνιμη βάση. Ἐπίσης καὶ ἄλλες Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες τὸ διατηροῦν σὲ μόνιμη βάση.¹²⁰ Ἐκεῖ στο ἴδιο περίπου σημεῖο διαβαζόταν παλαιὰ πρὸς Ἀνατολὰς καὶ ἡ ὀπισθάμβωνος Εὐχή. Αὐτὸ τὸ κεντρικὸ προσκυνητᾶρι θὰ πρέπει νὰ ἐπανέλθει στὶς ἐνορίες μας (**φέρων τὴν εἰκόνα τῆς Ἀναστάσεως τὶς Κυριακές!** Ἄλλο καὶ τοῦτο στὶς Ἑλληνικὲς ἐκκλησίες, Κυριακὴ ἡμέρα κατ' ἐξοχὴν τῆς Ἀναστάσεως, καὶ νὰ μὴν ὑπάρχει πρὸς προσκύνηση πουθενὰ ἢ εἰκὼν τῆς Ἀναστάσεως).

Ἄρα ἡ τοποθέτηση τῶν κολλύβων ἔμπροσθεν τῆς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ τοῦ Τέμπλου (ὅπου γίνεται), ἀντὶ τῆς παραδόσεως ἐν «τῷ μέσῳ» τοῦ Ναοῦ, ἴσως προέρχεται εἴτε ἀπὸ τὴν κατάργηση τοῦ κεντρικοῦ μικροῦ προσκυνηταρίου ἔμπροσθεν τοῦ ὁποῦ τοποθετοῦνταν τὰ κόλλυβα (παλαιὰ βέβαια στὰ μοναστήρια γινόταν στὸν Νάρθηκα), εἴτε γινόταν κατ' οἰκονομία (καὶ εὐκολία, ἢ καὶ διάκριση στὸν κόσμον) σὲ «μικρὰ» μνημόσυνα («Τρισάγια»), καὶ ἡ οἰκονομία ἔγινε τελικὰ **κανόνας καὶ στὰ μεγάλα Μνημόσυνα**. Καὶ πάλιν ὁμοίως, ὁ Ἱερεὺς πρέπει νὰ κατεβαίνει κάτω ἔμπροσθεν τῶν Κολλύβων καὶ νὰ **τελεῖ τὸ Μνημόσυνον κατ' Ἀνατολὰς**.

Τὰ Κόλλυβα τῶν Μνημοσύνων (εἰδικὰ τοῦ 40ῆμερου) κανονικὰ πρέπει νὰ τοποθετοῦνται παραδοσιακῶς «ἐν τῷ μέσῳ» τοῦ Ναοῦ ὅπως παλαιὰ.¹²¹ Ἄν δὲν εἶναι ἐφικτὸν αὐτό, τότε μέχρι νὰ γίνῃ χώρος στο κέντρον, νὰ τοποθετοῦνται στο κέντρον τοῦ Σολέα (πάντοτε στὴν εὐθεία

¹²⁰ Σὲ μερικὲς Σλαβικὲς ἐκκλησίες, ὑπάρχει ἐπίσης καὶ τὸ τραπεζάκι τῆς Παννυχίδος (Panikhida table), ποῦ ἔχει στὴν ἄκρην τὸν Ἐσταυρωμένο, καὶ μπροστὰ του θέσεις γιὰ πολλὰ κεριὰ. Σὲ μερικὲς ἐκκλησίες τοποθετεῖται καὶ στὰ πλάγια (δεξιὰ ἢ ἀριστερά) μπροστὰ ἀπὸ ἓναν ὑπερμεγέθη Ἐσταυρωμένο.

¹²¹ Ἄν τὸ κεντρικὸν κλίτος ἔχει γεμίσει καρέκλες **ὡς δωρηθοῦν οἱ καρέκλες σὲ ἄλλον Ναὸ ποῦ δὲν ἔχει καρέκλες**. Εἶναι ἀρκετὲς οἱ καρέκλες καὶ τὰ στασίδια στὰ κλίτη. Οἱ Σέρβοι, οἱ Ρῶσοι, οἱ Φινλανδοὶ, ἀκαθίστως ἴστανται στὴν Θεία Λειτουργία ἐπὶ τὸ πλεῖστον, καὶ σὲ ἐμᾶς τοποθετοῦνε νέες καρέκλες μετὰ μαξιλάρια, γιὰ νὰ μὴν «πιαστοῦνε» οἱ πιστοί. Παλαιὰ καὶ οἱ Ναοὶ τῆς Ἑλλάδος, ἐλάχιστες καρέκλες εἶχαν, μετὰ κόντρα-πλακέ ξύλον γιὰ κάθισμα, χωρὶς μαξιλάρια.

τῆς Ἁγίας Τράπεζας), καὶ τὸ τραπέζι τῶν κολλύβων μπορεῖ νὰ μετακινεῖται στὸ κέντρον ὀλίγον πρὸ τοῦ Μνημοσύνου ὅπως στὴν Ἄρτοκλασία (οἱ ἀνθοδέσμες καὶ οἱ ἀνθόκηποι, καὶ οἱ δυτικὲς ἀτμόσφαιρες πρέπει ἐπιτέλους νὰ ἐκλείψουν ἢ τοῦλάχιστον νὰ μειωθοῦν κὰν σὲ ...ἓνα ἀπλὸ μικρὸ βάζο).¹²²

Καλὸ θὰ ἦταν ἐπίσης, τοῦλάχιστον σὲ μικρὲς ἐνορίες, νὰ ἐπανέλθει **ἡ παράδοση τῆς διανομῆς καθαρῶν κεριῶν μελισσῶν, καὶ τῶν ἀναμμένων κεριῶν ἀπὸ τοὺς Ἱερεῖς καὶ τοὺς Πιστοὺς κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ Μνημοσύνου**, βλ. §2.

Εἰκ. 27. Προσκυνητάρια «ἐν τῷ μέσῳ» τοῦ Ναοῦ. Σερβικὸ μναστήρι Manasija (1406-1418).

¹²² Μὲ αὐτοὺς τοὺς νεωτερισμοὺς γίνονται καὶ διακρίσεις μεταξὺ τῶν πιστῶν. Οἱ φτωχοὶ, ὄχι μόνο πολυτελεῖ κόλλυβα, ἀλλὰ καὶ μία ἀνθοδέσμη δυσκολεύονται νὰ ἀγοράσουν. Σήμερα βλέπεις καὶ σὲ ἀνδρικὰ μοναστήρια νὰ γεμίζουν λουλούδια τὸν χώρο περὶ τῶν κολλύβων.

Ἡ Ἀκολουθία τοῦ Μνημοσύνου πρὸς τὴν Ἀνατολή τελεῖται

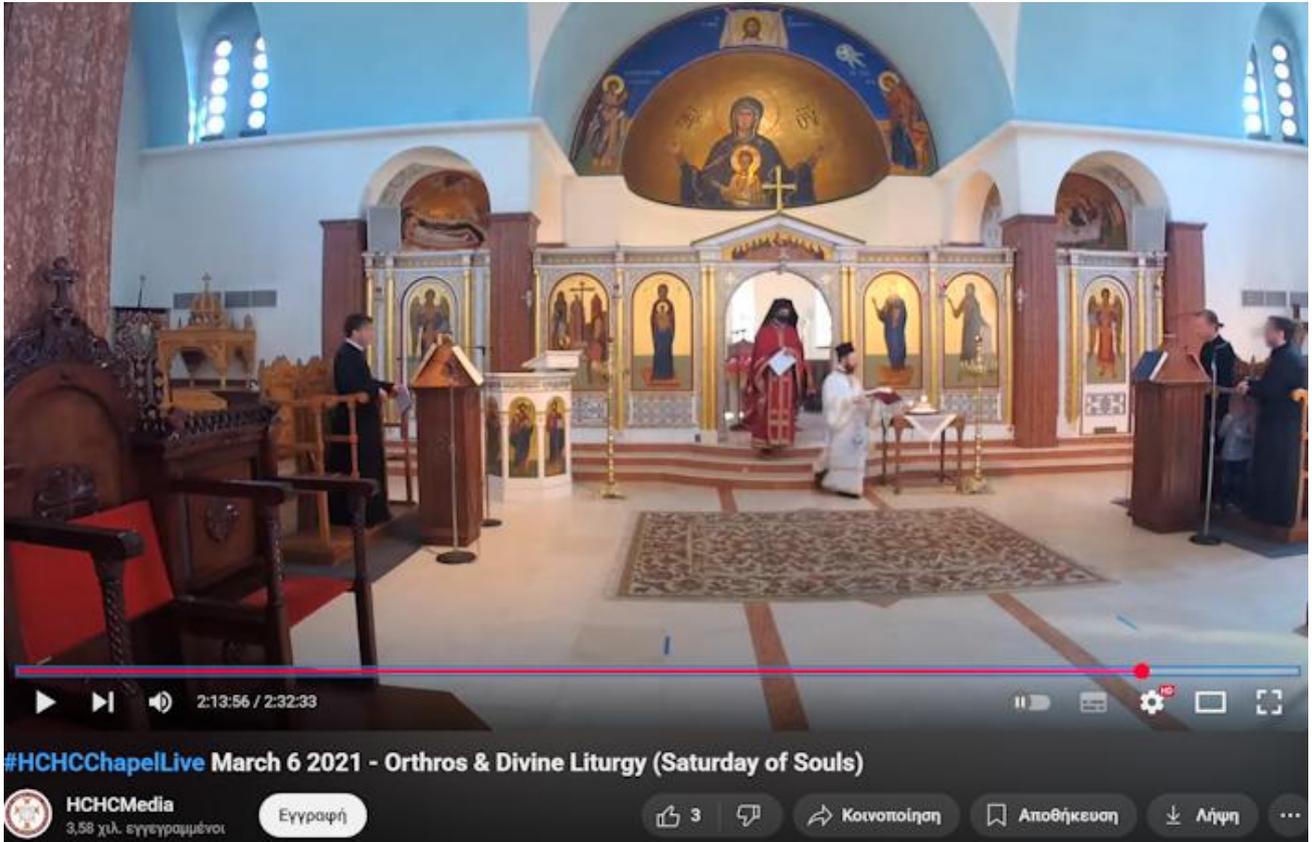

Εἰκ. 28. Προσκυνητᾶρι «ἐν τῷ μέσῳ» τοῦ Ναοῦ. Ἑλληνικὲς ἐκκλησίες.

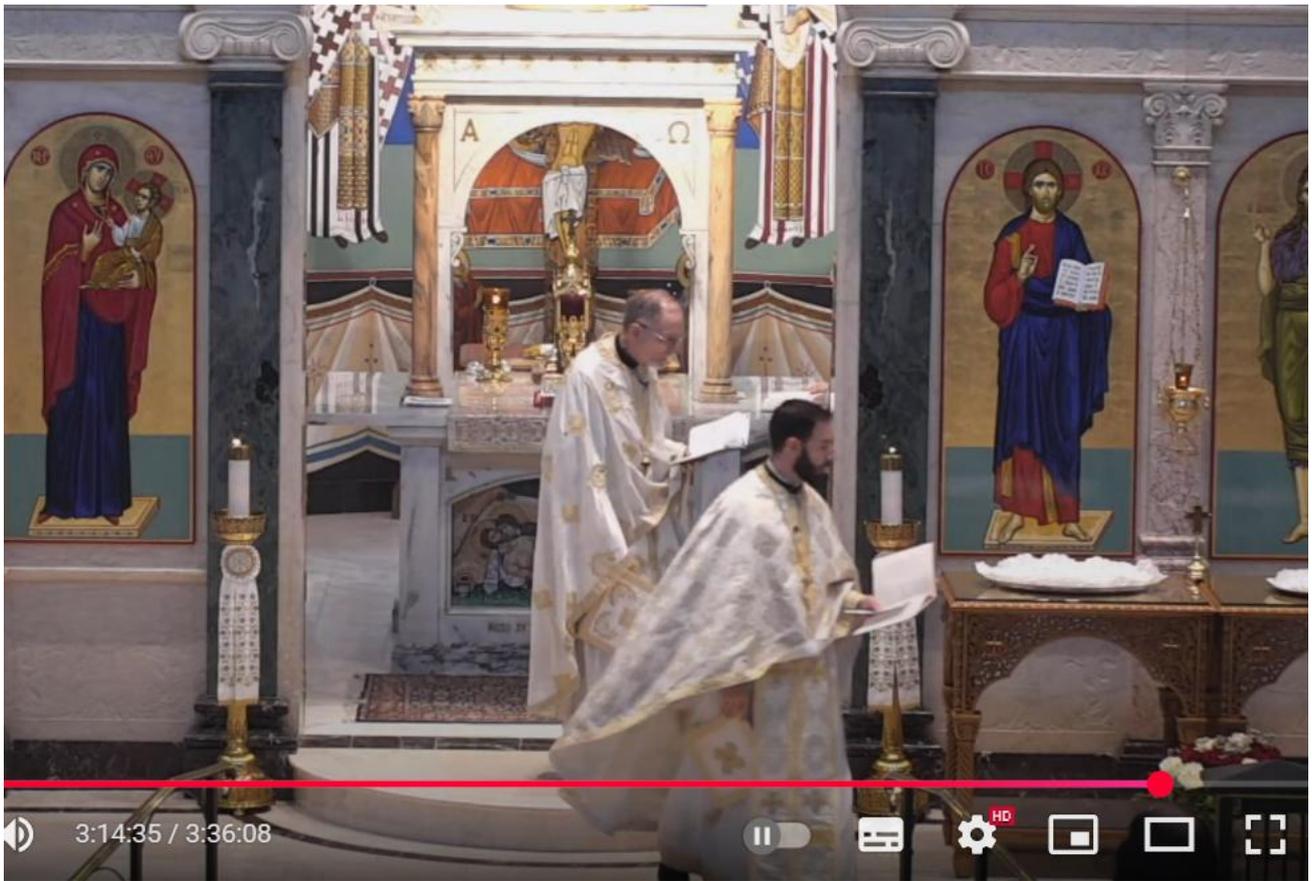

Εικ. 29. Προσκυνητάρι «έν τῷ μέσῳ» τοῦ Ναοῦ. Ἱ.Ν. Ἁγ. Τριάδος (Ρωσική ἐκκλησία) ὁδοῦ Φιλελλήνων.

17. Ἔτερες Φωτογραφίες τελέσεως τοῦ Μνημοσύνου πρὸς Ἀνατολὰς

Εἰκ. 30. Τέλεσις «Ψυχασαββάτου» (Μνημοσύνου) πρὸς Ἀνατολὰς (χωρὶς λουλούδια). Ἰ.Ν. τοῦ Τιμίου Σταυροῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἁγίου Σταυροῦ τῆς Ἀρχιεπ. Ἀμερικῆς, Brookline, MA, ΗΠΑ, 6/3/2021.

Εικ. 31. Τέλεισις Μνημοσύνου πρὸς Ἀνατολάς (χωρὶς λουλούδια). Ἱ.Ν. Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου, Houston, TX, ΗΠΑ, 29/6/2025.

Εἰκ. 32. Τέλεσις Μνημοσύνου πρὸς Ἀνατολάς. Ἐλληνικός Ἱ.Ν. Ἀγίας Τριάδος, Lowell, ΜΑ, ΗΠΑ, 30/6/2024.

Εικ. 33. Τέλεσις Μνημοσύνου προς Ανατολάς. Ἑλληνικός Ἱ.Ν. Ἀθανασίου τοῦ Μεγάλου, Αιγίνα, ἸΙ, ΗΠΑ, 22/6/2025.

Εἰκ. 34. Τέλεσις Μνημοσύνου πρὸς Ἀνατολᾶς. Ἑλληνικός Ἱ.Ν. Ἀγ. Νεκταρίου, Palatine, IL, ΗΠΑ, 7/9/2025.

Εικ. 35. Τέλεισις Μνημοσύνου πρὸς Ἀνατολάς (χωρὶς λουλούδια). Ἑλληνικὸς Ἰ.Ν. Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου, Rochester, NY, ΗΠΑ, 22/6/2025.

Εἰκ. 36. Τέλεσις Μνημοσύνου πρὸς Ἀνατολᾶς (χωρὶς λουλούδια). Ἑλληνικὸς Ἱ.Ν. τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, Belmont, CA, ΗΠΑ, 5/11/2023.

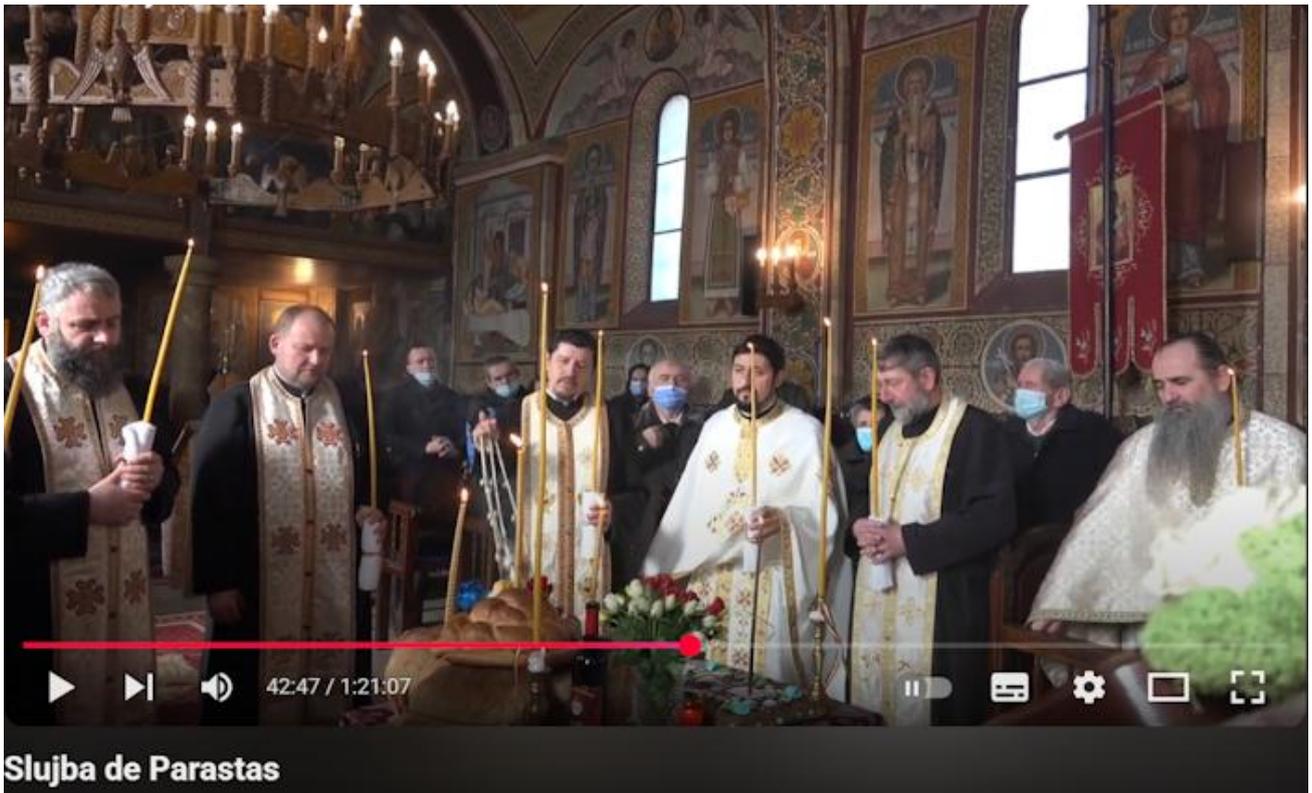
Εἰκ. 37. Τέλεσις Μνημοσύνου πρὸς Ἀνατολᾶς. Ἑλληνικὸς Ἱ.Ν. τῆς Ἁγίας Τριάδος καὶ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, Birmingham, AL, ΗΠΑ, ~2023.

Εικ. 38. Ρωσική Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία. Τέλεσις Μνημοσύνου πρὸς Ἀνατολάς. Οἱ πιστοὶ κρατοῦν ἀναμμένα κεριά. Ἱ.Ν. Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, Washington DC, ΗΠΑ, 11/1/2024.

Εικ. 39. Ρωσική Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία. Ἱ.Ν. τῆς Θεοτόκου «Χαρὰ πάντων τῶν θλιβομένων», Μόσχα, Ρωσία, 2021. Τέλεσις Μνημοσύνου (Παννυχίδος) πρὸς Ἀνατολάς καὶ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ Ναοῦ.

Slujba de Parastas

Εἰκ. 40. Ρουμάνικη Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία. Τέλεσις Μνημοσύνου πρὸς Ἀνατολὰς καὶ «ἐν τῷ μέσῳ» τοῦ Ναοῦ. Οἱ Ἱερεῖς φέρουν λαμπάδες. Βλ. ὑποσ. 82.

Panikhida for His Beatitude Theodosius, retired Metropolitan of the OCA

Εἰκ. 41. Παραδοσιακὴ τέλεσις Μνημοσύνου πρὸς Ἀνατολὰς. Ἰ.Ν. Ἀποστόλου Φιλίππου (OCA), Ταμπρα, Φλόριντα, ΗΠΑ, 21/10/2020.

18. Ἐπίλογος

Εἶδαμε λοιπὸν ὅτι τὸ Μνημόσυνον τελεῖται παραδοσιακῶς πρὸς Ἀνατολάς,¹²³ ὅπως καὶ ὅλες οἱ Ἀκολουθίες τῆς Ἐκκλησίας μας, καὶ «ἐν τῷ μέσῳ» τοῦ Ναοῦ.

Μοναδική παραφωνία στὴν παγκόσμια Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, ἀποτελεῖ ἡ Ἐκκλησία μας, ὅπου οἱ περισσότεροι Κληρικοὶ ἔχουν παρασυρθεῖ (τῶν Ἐπισκόπων συμπεριλαμβανομένων) ἀπὸ τοὺς λειτουργικοὺς τάχα ἀναγεννητές, καὶ τελοῦν ἀπὸ τὸν προηγούμενο αἰῶνα τὸ Μνημόσυνον πρὸς τὴν Δύση, προσευχόμενοι πρὸς τὸν Λαόν (versus populum), ἐξ ἀποστάσεως, ἀφ' ὑψηλοῦ, μὴ μετακινούμενοι διόλου ἐκ τῆς Ὁραίας Πύλης.

Εἶδαμε μὲ τί «ὀργάνωση» καὶ «τέχνη», σταδιακῶς προωθήθηκε καὶ ἐπιβλήθηκε (καὶ δυστυχῶς διατηρεῖται) στὴν Ἐκκλησία μας, καὶ αὐτὸς ὁ μοντερνισμὸς (ἢ πλάνη) τῆς πρὸς τὴν Δύση τελέσεως τοῦ Μνημοσύνου. Ἀπορίας ἄξιον εἶναι ἐπίσης πῶς ἡ Ἑλληνορθόδοξη Ἀρχιεπισκοπὴ Ἀμερικῆς κρατᾷ τὴν παράδοσιν τῆς πρὸς τὴν Ἀνατολή τελέσεως τοῦ Μνημοσύνου.¹²⁴

Σήμερα, ἔχουν ἐξαλειφθεῖ οἱ μοντερνιστικὲς παλαιᾶς σημειώσεις στὰ σύγχρονα Ἱερατικά καὶ ἐνιαύσια Τυπικά, ποὺ προωθοῦσαν τὴν ἀντιπαραδοσιακὴ τέλεση τοῦ Μνημοσύνου. Ἄρα, ἓνας λόγος παραπάνω νὰ ἐπανέλθει ἡ Ἐκκλησιαστικὴ τάξις.

Κατὰ τὴν γνώμη μας, ὁ πιστὸς Λαὸς πρέπει νὰ ἐνημερωθεῖ ὅτι τὴν ὥρα τοῦ Μνημοσύνου προσεύχονται γιὰ τὴν ψυχὴ τοῦ κεκοιμημένου, καὶ ἐπίσης γιὰ τὶς ψυχὰς τῶν κεκοιμημένων τους. Ἐπίσης, καλύτερα θὰ εἶναι τὰ κόλλυβα τοῦ Μνημοσύνου νὰ τὰ φτιάχνει ἡ φιλόπτωχος τοῦ Ναοῦ ὅπου ὑπάρχει, ἢ κυρίες τῆς ἐνορίας, κατόπιν παράκλησης τοῦ Προϊσταμένου, ἐπειδὴ ἡ σύγχρονη ἐκκοσμικευμένη κατάσταση ἔχει ξεφύγει μὲ τὶς πολλὰ καὶ μεγάλα ἀνθοσυνθέσεις καὶ ἀνθοστήλες (2 μεγάλες στήλες ἀνθοσυνθέσεων ἀνὰ μνημόσυνο), μονοπωλούντων τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν πιστῶν πρὸ πολλὸ ἀπὸ τὶς εἰκόνες τοῦ Γέμπλου (ἂν δὲν τὶς ὑποσκιάζουσι κιόλας). Ἐπίσης, καλὸ θὰ εἶναι νὰ ἐπανέλθει στὰ Μνημόσυνα (εἰδικὰ σὲ μικροὺς Ναοὺς) ἡ διανομὴ μελισσο-κεριῶν στὸν κόσμον.

¹²³ Ἐχει σημασία μεγάλη τὸ ποῦ εἶναι στραμμένος ὁ Ἱερεὺς ὅταν ἐπεύχεται τὶς Εὐχές, καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιοτάτη Ἀποστολικὴ καὶ Ἱεροκανονικὴ Παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας μας εἶναι πάντοτε στραμμένος πρὸς τὴν Ἀνατολή, ὅπως καὶ ὁ προσευχόμενος Λαός. Βλ. «*Ὁ Ἱερεὺς ἀνέκαθεν ἐποίει τὴν Ἀνάγνωσιν τῶν Εὐχῶν πρὸς Ἀνατολάς*», ὁ.π..

Αὐτὴν τὴν Παράδοσιν πρέπει νὰ τηρεῖ δλόκληρος ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία.

Εἶναι τεράστιο θέμα ἐπίσης, πέραν τῆς Ἱεροκανονικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας μας, ἐπειδὴ ἂν προσευχηθεῖ ὁ Ἱερεὺς πρὸς τὸν Λαόν, μὲ πρόσωπο δηλ. πρὸς τὸν Λαόν, ἀλλοιώνεται 180 μοίρες (ἀντιστρέφεται δηλαδή) δλόκληρος ὁ χαρακτήρας τῆς Θείας Λατρείας καὶ τῆς Θείας Λειτουργίας τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας μας, ἀπὸ Προσευχητικὸς καὶ Δοξολογικός, σὲ Θεατρικόν, «*κατὰ τὰ θέατρα ποῦ ἔστησαν ἐμπρὸς εἰς τὰ ἀλτάρια οἱ φραγγο-παπάδες τῆς Δύσεως*».

¹²⁴ Ἴσως δὲν χρησιμοποιοῦνταν στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ Ἀμερικῆς ἡ Τάξις τοῦ Μπεκατώρου καὶ τὰ νεωτερίζοντα Ἱερατικά, ἀλλὰ χρησιμοποιοῦνταν τὸ Ἱερατικόν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τοῦ 1895 μὲ τὸ Τυπικόν τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας (ΤΜΕ, «Βιολάκη») ὡς κύριες ἀναφορές. Βλ. ἐπίσης, ὑποσ. 2.

Μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου, ἀπὸ ἐκεῖ ποὺ οἱ Ναοὶ εἶχαν ἐλάχιστες (κινούμενες) καρέκλες καὶ μόνο στὰ κλίτη (καὶ μόνο μεγάλοι παπποῦδες κάθονταν), φτάσαμε σὲ 30-40 χρόνια στὸ σημεῖο νὰ ἔχουν γεμίσει ἀσφυκτικὰ οἱ Ναοὶ μὲ μόνιμες μάλιστα καρέκλες ἀκόμη καὶ στὸ κέντρο τοῦ Ναοῦ μέχρι τὸν Σολέα. Ἄς δωρηθοῦν αὐτὲς οἱ καρέκλες σὲ Ναοὺς ποὺ δὲν ἔχουν (ἢ ἔχουν χαλασμένες) καρέκλες, καὶ ἔτσι θὰ ὑπάρξει καὶ πάλι χῶρος γιὰ τὸ Μνημόσυνο, καὶ ἡ Ἐκκλησία θὰ «ἀνασάνει» ἀπὸ τὶς πολλὲς καρέκλες, καὶ θὰ συνεισφέρουν στὴν πνευματικὴ ἀναγέννηση καὶ ἀσκήση τοῦ Λαοῦ.

Σημειωθῆτω ὅτι ἀπόρροια τοῦ λατινογενοῦς αὐτοῦ μοντερνισμοῦ (*versus populum*), καὶ τοῦ ἄλλου ὁμοίως λατινογενοῦς μοντερνισμοῦ τῶν φωναχτῶν Εὐχῶν - Προσευχῶν, εἶναι νὰ διαβάζουν Ἱερεῖς μας φωναχτὰ τὰ ὀνόματα (Ψυχασάββατα, Παρακλήσεις, κτλ.) ἀπὸ τὴν Ὡραία Πύλη βλέποντας πρὸς τὸν Λαό. **Πρὸς Ἀνατολὰς διαβάζονται ἅγιοι Πατέρες τὰ ὀνόματα, μυστικῶς, ἐν σιγῇ στὴν Ἁγία Τράπεζα** (πρὸς ἀνατολὰς προσευχόμεστε ὄχι πρὸς τὸν Λαό). Οὔτε δασκαλεύουμε τοὺς Ψάλτες νὰ σιωπήσουν, ἐνῶ οἱ Κληρικοὶ διαβάζουν ἐκφώνως τὰ ὀνόματα γιὰ νὰ τὰ ἀκούσουν οἱ γιαγιάδες, διότι α) δὲν εἶναι τῆς Παραδόσεως, β) ὁ Λαὸς γίνεται ἐκὼν ἄκων θεατῆς – παρατηρητῆς τῶν Ἱερέων, γ) καὶ μὲ τὸ διαρκὲς μουρμουρητὸ ἐμποδίζεται ὁ πιστὸς Λαὸς νὰ προσευχηθεῖ.

Τέλος, ἡ ἀναφορὰ στὶς ἄλλες Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες ἔγινε μόνον γιὰ τὴν ἐπαλήθευση τῆς Παραδόσεως τῆς κατ' Ἀνατολὰς τελέσεως τοῦ Μνημοσύνου.

Λειτουργιολογικά μας ἄρθρα

(διαθέσιμα εἰς τὸ *Ἀναλόγιον*¹²⁵, καὶ εἰς τὸ *Academia*¹²⁶):

- [ΠΠ1] Παν. Παπαδημητρίου, *Πῶς ἐτέλεσε ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τὴν «θεῖαν Εὐχαριστίαν» εἰς τὸν Μυστικὸν Δείπνον, μυστικῶς ἢ εἰς ἐπήκοον;*, [PDF], [PDF], 2/12/2020.
- [ΠΠ2] Παν. Παπαδημητρίου, *Τὰ τρία Ἀμὴν (Ἀμὴν, ἀμὴν, ἀμὴν) εἰς τὴν μυστικὴν στιγμὴν τῆς εὐλογήσεως τοῦ Ἁγίου ἄρτου καὶ τοῦ Ἁγίου Ποτηρίου*, [PDF], [PDF], 8/11/2020 (27/10/20).
- [ΠΠ3] Παν. Παπαδημητρίου, *Διάταξις τῆς Θείας Λειτουργίας 1334, Ἁγίου Φιλοθέου*, V.480 [ΔΘΛ], [PDF], [PDF], πρόχειρον, 23/11/2020.
- [ΠΠ4] Παν. Παπαδημητρίου, *Διάταξις τῆς Πατριαρχικῆς Λειτουργίας 1386 (Ἁγία Σοφία), παρὰ τοῦ πρωτονοταρίου τῆς Ἁγίας Σοφίας, διακ. Δημητρίου Γεμιστοῦ*, V.135 [ΔΘΛ], [PDF], [PDF], πρόχειρον, 22/11/2020.

¹²⁵ analogion.gr/typikon/liturgy-articles.

¹²⁶ independent.academia.edu/ΠΔΠ/Liturgical.

- [ΠΠ15] Παν. Παπαδημητρίου, *Σύγχρονοι (Άγιοι) Γέροντες και οι Μυστικές Ευχές*, [PDF], [PDF], 8/2/2022. Δημοσιεύτηκε επίσης στον Όρθόδοξο Τύπο, 13/1/2023-27/1/2023, αρ. φύλλων 2431-2433.
- [ΠΠ16] Παν. Παπαδημητρίου, *Ο ΙΘ' Κανών της Συνόδου της Λαοδικείας (364), και η ανάγνωση των Λειτουργικών Ευχών*, [PDF], [PDF], 3/4/2022.
- [ΠΠ17] Παν. Παπαδημητρίου, *Ποιούντος του Διακόνου την Ευχήν, ο Ίερεύς επεύχεται την Ευχήν*, [PDF], [PDF], 30/10/2022.
- [ΠΠ18] Παν. Παπαδημητρίου, *Ευχή διά Προσφωνήσεως (Διακονικά)*, [PDF], [PDF], 5/12/2022.
- [ΠΠ19] Παν. Παπαδημητρίου, *Ίερατικόν Σύλλειτουργον - σύγκρισις διατάξεων, Ίερατικών, και σχόλια*, [PDF], [PDF], 21/12/2022.
- [ΠΠ10] Παν. Παπαδημητρίου, *Τò ἀθέατον τῆς Ἁγίας Τράπεζας, στήν Κωνσταντινούπολη, στήν Ἑλλάδα, και ἀπό Ἀνατολή σέ Δύση, τήν ὥρα τῆς Ἀναφορᾶς — Τὰς θύρας, τὰς θύρας· Ποιῆς θύρες; Τò Ίερόν Κιβώριον, τὰ Καταπετάσματα-Παραπετάσματα-Βῆλα, τò Φράγμα τοῦ Ίεροῦ Βῆματος, τò Φράγμα τοῦ Πρεσβυτερίου (Σολέα), τò Σύνθρονον*, [PDF], β' ἔκδ. 23/4/2024 (α' ἔκδ. 5/2/2024). Στήν ἐργασία αὐτὴ ἀναλύουμε ἐκτενῶς και πολλὰ ἐπιμέρους σχετικὰ θέματα, π.χ.:
- i. Κεφ. 5^{ον}, *Ὁ διαχωρισμὸς τῶν Φύλων στὸν Ναόν*.
 - ii. Κεφ. 18^{ον}, *Τò κλείσιμο τῆς Ὡραίας Πύλης τοῦ Ίεροῦ (τὰ Βημόθυρα και τò Καταπέτασμα) στήν Θεία Λειτουργία στήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος*.
 - iii. Κεφ. 19^{ον}, *Τò κλείσιμο τῆς Ὡραίας Πύλης τοῦ Ίεροῦ (τὰ Βημόθυρα και τò Καταπέτασμα) στὰ Ίερατικά τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας — Σύγκριση, σχόλια*.
 - iv. Κεφ. 77^{ον}, 95^{ον}, *Τò Καταπέτασμα στὸν Ἅγιο Συμεὼν Ἀρχιεπίσκοπο Θεσσαλονίκης (+1429)*.
 - v. κλπ.
- [ΠΠ11] Παν. Παπαδημητρίου, *Ἡ ἐξέλιξη τοῦ Καταπετάσματος (Τέμπλου, Εἰκονοστασίου, Φράγματος τοῦ Βῆματος)* [Βίντεο], 30/4/2024.
- [ΠΠ12] Παν. Παπαδημητρίου, *Ὅτι τὸ χαμηλὸ Τέμπλο κυρίως, και ἡ ἀνοιχτὴ Ὡραία Πύλη, ἐμποδίζουν τὸν πιστὸν Λαὸν νὰ προσευχηθεῖ, και πόσο κακὸ κάνει στοὺς Ίερεῖς*, [PDF], α' ἔκδοσις (v.1.1), 31-30/5/2024.
- [ΠΠ13] Παν. Παπαδημητρίου, *Ευχές τῶν Κατηχομένων (Ευχή διά Προσφωνήσεως, Συναπτὴ)· Πόσοι προσεύχονται παράλληλα και ταυτόχρονα; Ἀναφορὴς Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, και περὶ Προσευχῆς στήν Λειτουργία*, [PDF], α' ἔκδοσις, 22/7/2024.
- [ΠΠ14] Παν. Παπαδημητρίου, *Ὁ Διάκονος τὸ «Δηθῶμεν» τὸ λέει πρῶτα γιὰ τὸν Ίερέα, και φυσικά γιὰ τὸν Λαόν — «Τὸ γάρ, Δηθῶμεν, οὐ τοῖς Ίερεῦσι λέγεται μόνον, ἀλλὰ και τοῖς εἰς τὸν Λαόν συντελοῦσιν», Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος*, [PDF], α' ἔκδοσις, 22/7/2024.
- [ΠΠ15] Παν. Παπαδημητρίου, *Ὁ Ζωοποιὸς Σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ ἀνέκαθεν δέσποζε στό Ίερόν Βῆμα, στήν Ἁγία Τράπεζα, και διέλαμπε ὅταν ἦταν ἀνοιχτὴ ἡ Ὡραία Πύλη, τὸ Καταπέτασμα — Και περὶ τοῦ Σύνθρονου, και περὶ τῆς Ἐγκυκλίου γιὰ τὸν Σταυρὸ και τήν θέση τοῦ Ἐσταυρωμένου Χριστοῦ στήν Ἐκκλησία τοῦ Μητροπολίτου Περιστερίου Γρηγορίου Παπαθωμᾶ*, [PDF] α' ἔκδοσις, 4/11/2024.
- [ΠΠ16] Παν. Παπαδημητρίου, *Ἡ Θεολογία τοῦ Σταυροῦ μετὰ τὸν Ἐσταυρωμένο στήν Ἁγία Τράπεζα*, [PDF], α' ἔκδοσις, 6/12/2024.
- [ΠΠ17] Παν. Παπαδημητρίου, *Ἡ Προτεσταντικὴ «θεολογία» και ἡ «θεολογία» τοῦ Μητρ. Περιστερίου Γρηγορίου γιὰ τὸν Ἐσταυρωμένο*, [PDF], δημοσιεύτηκε στὸν Όρθόδοξο Τύπο, 20/12/2024, αρ. φύλλου 2523, σσ. 1, 5, μετὰ τίτλο: *“Προτεσταντικὴ ἢ «θεολογία» τοῦ Μητρ. Περιστερίου”*.

- [ΠΠ18] Παν. Παπαδημητρίου, *Ἐπόμενοι τῶν Αἰρετικῶν, οἱ ἀφαιροῦντες τὸν Ἐσταυρωμένον*, [PDF], Ὁρθόδοξος Τύπος, 10/1/2025, ἀρ. φύλλου 2525, σσ. 1, 4. Αναλυτικός τίτλος ἄρθρου: «Ἐπόμενοι τῶν Λατίνων καὶ Προτεσταντῶν, οἱ ἀφαιροῦντες τὸν Σταυρό καὶ τὸν Ἐσταυρωμένο ἀπὸ τὴν Ἁγία Τράπεζα».
- [ΠΠ19] Παν. Παπαδημητρίου, *Οἱ διάφοροι νεωτερισμοὶ στὴν ἀνάγνωση τοῦ Εὐαγγελίου Οὔσης ὁψίας, τῆ Κυριακῆ τοῦ Πάσχα ἐσπέρας (Ἀγάπη)*, [PDF], α' ἔκδοσις, 22/4/2025.
- [ΠΠ20] Παν. Παπαδημητρίου, *Οἱ Λατινογενεῖς Νεωτερισμοὶ τοῦ Οἰκουμενισμοῦ καὶ τῆς Λειτουργικῆς Αναγεννήσεως στὴν Θεία Λειτουργία καὶ Λατρεία*, [PDF], 31/3/2025. Δημοσιεύτηκε στὸν Ὁρθόδοξο Τύπο μὲ τίτλο: «*Οἱ λατινογενεῖς νεωτερισμοὶ εἰς τὴν Θείαν Λειτουργίαν καὶ Λατρείαν*», ἀρ. φύλλων 2537 - 2541, 4/4/2025 - 9/5/2025.
- [ΠΠ21] Παν. Παπαδημητρίου, *Αὐθεντικὴ Λειτουργικὴ Παράδοση (Ἀσματοκὶ Τυπικὸ, Ἀρχέγονες Διατάξεις) ἢ Ἀντικουαριανισμὸς (Antiquarianism)*; [PDF], 19/5/2025. Δημοσιεύτηκε στὸν Ὁρθόδοξο Τύπο μὲ τίτλο: «*Αὐθεντικὴ Λειτουργικὴ Παράδοση ἢ Ἀντικουαριανισμὸς (Antiquarianism)*;», ἀρ. φύλλων 2544 - 2545, 30/5/2025 - 6/6/2025.
- [ΠΠ22] Παν. Παπαδημητρίου, *Ὅτι ὁ Ἱερεὺς ἀνέκαθεν ἐπέυχεται, ποιεῖ τὴν Ἀνάγνωση τῶν Εὐχῶν πρὸς Ἀνατολὰς - Εὐχές Γουγκλισίας Πεντηκοστῆς, Μεγάλου Ἀγιασμοῦ, Θείας Λειτουργίας, Μνημοσύνου, κλπ.* [PDF], 24/6/25. Δημοσιεύτηκε στὸν Ὁρθόδοξο Τύπο μὲ τίτλο: «*Ὁ Ἱερεὺς ἀνέκαθεν ἐποίει τὴν Ἀνάγνωσιν τῶν Εὐχῶν πρὸς Ἀνατολὰς*», ἀρ. φύλλων 2549 - 2550, 4/7/2025 - 11/7/2025.
- [ΠΠ23] Παν. Παπαδημητρίου, *Σύγχρονες Λειτουργίες τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου*, [PDF], 20/10/25. Δημοσιεύτηκε στὸν Ὁρθόδοξο Τύπο μὲ τίτλο: «*Σύγχρονοι Λειτουργίαι τοῦ Ἁγ. Ἰακώβου*», ἀρ. φύλλων 2562 - 2564, 24/10/2025 - 7/11/2025.
- [ΠΠ24] Παν. Παπαδημητρίου, *Νὰ δεχόμεστε, νὰ κατηχοῦμε καὶ νὰ βαπτίζουμε τοὺς μεταστρεφόμενους στὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν ἢ ὄχι*; [PDF], β' ἔκδ., 8/1/2026. Ἡ α' ἔκδοσις, δημοσιεύτηκε στὸν Ὁρθόδοξο Τύπο μὲ τίτλο: «*Τὰ προβλήματα τῶν μεταστρεφόμενων εἰς τὴν Ὁρθοδοξίαν*», ἀρ. φύλλων 2570-2571, 19/12/2025 - 26/12/2025.

Λειτουργιολογικὰ Περιληπτικὰ μας ἄρθρα/σημειώσεις

(διαθέσιμα εἰς τὸ *Ἀναλόγιον*¹²⁵):

1. Παν. Παπαδημητρίου, *Σταματεῖστε τοὺς Πειραματισμοὺς στὴν Θεία Λατρεία, στὴν Θεία Λειτουργία, στό Τυπικόν*, α' ἔκδοσις, 29/5/2024.
2. Παν. Παπαδημητρίου, *Ἀπάντησις στὸν π. Δανιὴλ Γ. Αεράκη, γιὰ τὸ «Ὅτε μυστικά, οὔτε ψιθυριστά, οὔτε... ἀνύπαρκτα»*, α' ἔκδοσις, 11/6/2024.
3. Παν. Παπαδημητρίου, *Οἱ Αναφορὲς τῆς Θ. Λειτουργίας τοῦ Μεγάλου Βασιλείου καὶ τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου - Μία ἐρευνα γιὰ τὴν κοινὴ τους καταγωγὴ (John R. K. Fenwick, OCA 240, 1992)*, 4/10/2025.

Βιβλία μας

ΤΟ ΑΘΕΑΤΟΝ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ, ΣΤΗΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ, ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ, ΚΑΙ ΑΠΟ ΑΝΑΤΟΛΗ ΣΕ ΔΥΣΗ, ΤΗΝ ΩΡΑ ΤΗΣ ΑΝΑΦΟΡΑΣ, Β' έκδοσις, 23/4/2024.

(<https://analogion.gr/katapetasma>)

ΤΥΠΙΚΟΝ ΟΡΘΟΥ ΕΝΟΡΙΩΝ, Α' έκδοσις, Άθως, 2008, ISBN 978-960-6677-37-3.

(<https://analogion.gr/typikon/toe>)

ΤΥΠΙΚΟΝ ΕΝΟΡΙΩΝ Τόμος Α' – Όρθρος καθημερινών ἐὰν τύχει Ἅγιος μὴ ἑορταζόμενος, Γ' έκδοσις, 2022, ISBN 978-618-84650-4-6.

(<https://analogion.gr/typikon/enorion>)

ΤΥΠΙΚΟΝ ΕΝΟΡΙΩΝ, Τόμος Β' – Όρθρος καθημερινών ἐὰν τύχει Ἅγιος ἑορταζόμενος, Β' έκδοσις, 2022, ISBN 978-618-84650-1-5.

(<https://analogion.gr/typikon/enorion>)

Ο ΓΕΡΩΝ ΕΥΔΟΚΙΜΟΣ ΜΟΝΑΣΤΕΡΛΗΣ, Δ' έκδοσις, 2022, ISBN: 978-618-84650-2-2.

(<https://analogion.gr/gerontas-evdokimos>)

Τέλος, καὶ τῷ Θεῷ, δόξα πάντων ἕνεκεν